

62-2
L 244

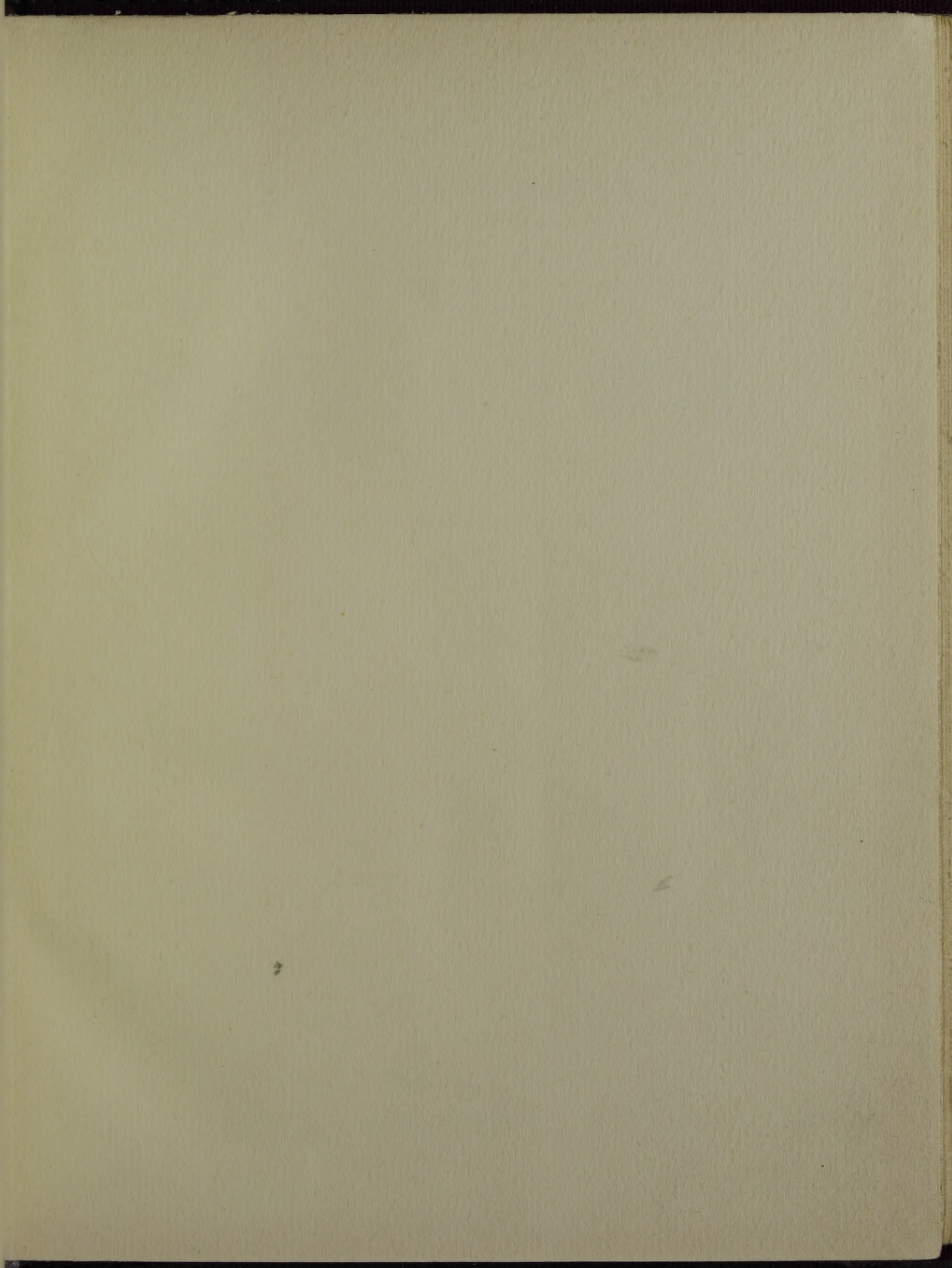
PROF. HVOSTOVA

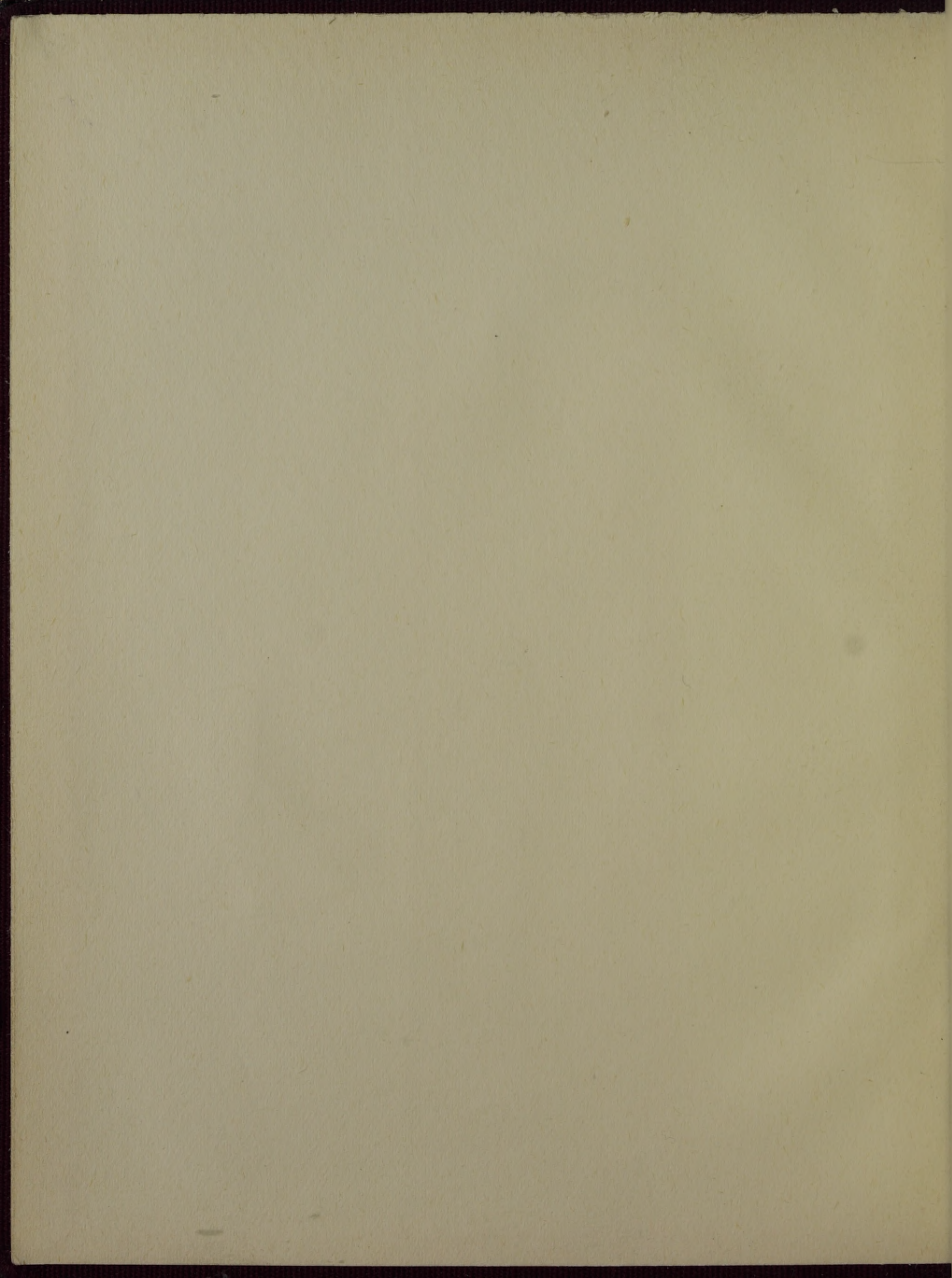

VISPĀRĪGĀ
TIESĪBU
TEORIJA

94

~~62-2
244~~

Prof. V. M. Hvostova

L
34

Vispārīgā teesību teorija

Tulkojis A. Kroders

Izdevejs „Leta“
Rigā, 1924

Latv. PSRS Valsts bibliotēka

62

~~63.740~~

0309057696

Speestuve »Latvija«, Rīgā, Merķeļa eelā № 15

Eevads.

1. Valsts, teesibas un sabeedriba.

I. Par vispārīgo teesibu teoriju sauc zinātni, kura sevī par uzdevumu stāda teesibu pamatjautājumu izzināšanu. Ir divi tādi jautājumi: 1) jautājums par valsti un 2) par teesibām. Šee divi jēdzeeni savā starpā ceeši veenoti. Kā mēs redzesim, valsts un teesibas ir ilgas un sarežģitas kulturas evolucijas produkts, pee kam viņu attīstība ir savstarpeji atkarīga. Valsts un teesibas rodas pastāvīgas sadarbības procesā un attīstītā stāvoklī veena otrai nepeeceešama: tagadejā sabeedribā mēs nevaram eedomatees teesibas bez valsts un valsts bez teesibām. Tamdēļ šee divi jēdzeeni ir vispārīgās teesibu teorijas pamatjēdzeeni.

Teesibu un valsts savstarpejās atteecības, viņu attīstītā stāvoklī, var izsacīt šādā isā formulējumā: valsts ir vispilnīgākā un visplašāk aptverošā cilveku kopdzīves forma, bet teesibas ir ta kārtība, kādā jānoteek valsts kopdzīvei. Tā tad abi šee jēdzeeni dibinas uz jēdzeenu par cilveku sabeedribu vaj cilveku kopdzīvi.

II. Par sabeedribu, vārda plašākā nozīnē, sauc cilveku grupu, kura atrodas savstarpejā darbībā (sadarbībā) un kuru veeno šī sadarbība. Saitem, kuras apveeno atsevišķos cilvekus sabeedribā, var būt dažāds raksturs, atkarībā no viņu ilguma un drošuma, no ta, cik šīs saites ir pilnīgas un aptverošas. Tamdēļ augstos kulturas stāvokļos ir daudzi sabeedriskās kopības veidi. Katrs indivīds parasti nepeeder pee veenas sabeedriskas grupas veen, bet reizē ir vairaku sabeedrisko apveenību loceklis, kur viņš apmee-

rina savas dažādās vajadzības. Visplašāk aptverošā cilvēku sadzīves forma mūslaikos ir valsts. Tā ir vissīprāk organizētā cilvēku apveinība, kurā ikkatra individa intereses visplašāk aptvertas; tagad veenīgi šī apveinība ir patstāvīga, jo visas pārējās ir, tādā vai citādā veidā, no viņas atkarīgas. Tā tad, vajadzības gadījumā, valsts var pastāvēt veena pati, kamēr citas sabeedriskās apveinības atbalstas uz valsti un neaptver tik plaši savu locekļu dzīvi, kā valsts. Bet, neskatoties uz to, mūslaiku cilvēks neapmeerinas ar apveenošanos valstī. Bez valsts pastāv vēl citas sabeedriskās apveinības. Dažas no tām eet pat tālāk par valsti, peem: baznīca. Bet no valsts viņas atšķiras ar to, ka starp saveem locekļiem nerada tik vispārīgas saites, kā valsts. Visām viņām ir, samērā, specieli mērķi. Tamdēļ tām ari nav tik stipras un sarežģītas organizācijas, kā tas ir attīstītai valstij. Nav eespējams nosaukt visas sabeedriskās apveinības. Var minēt tikai svarīgākās. 1. Vairakas sabeedriskas apveinības ir dibinatas uz savu locekļu asinsradniecīgas izcelšanās kopību. Tās ir tā sauc. ģimenes un dzimts saveinības, kuru nozīme bij sevišķi leela pirms valsts rašanās. 2. Leela nozīme mūslaiku valsts dzīvē ir sabeedriskām grupām, kuras apveeno ekonomisko interešu kopība. Tādas grupas ir zemes īpašneeku, rūpneeku, strādneeku šķiras. Kopejee ekonomiskee dzīves noteikumi, beeži veen, rada šo šķiru kopejus politiskus centeenus, kuŗi dažreiz ir neveenadi, dažreiz pavisam preteji. 3. Ļoti svarīgas cilvēka vajadzības apmeerina apveinības, kuŗas dibinatas uz reliģijas saitem: dažadas reliģiskas draudzes un baznīcas. Kā jau teikts, viņas beeži eet tālāk par valsti, t.i. viņu robežas eet pāri valsts robežam. 4. Dažreiz ļoti leela nozīme ir tīri kultūrelai sabeedribas organizācijai: izglītotee un neizglītotee, dažādas apveinības zinatnes, litera-

turas un mākslas mērķeem. 5. Katrā attistītā valstī pastāv īpašas politiskas saveenības; bez politiskām partijām, kādas pastāv konstitucionelās valstīs, minamas arī dažādas veetejas komunas (pilsētu, lauku), kuŗām dažreiz jaizpilda daļa no valsts uzdevumeem. 6. Pēdeajā laikā, sevišķi 19. gadsimtenī, leelu vērību peegreeza n a c i j a s jēdzeenam. Nacija nav valsts sinonims; gluži otrādi — dažas valstis sevī apveeno vairakas nacijas un veenu naciju var saskaldīt starp vairakām valstim. Jelineks peerādijis, ka naciju neapveeno vis kādas- objektivas saites (nevis valoda, reliģija u. t. t.), bet viņas locekļu subjektīvā apziņa. «Grupa cilveku, kuŗi apziņas, ka viņus apveeno daudzi vispārīgi īpatneji kulturas elementi un kopeja vēsturiskā pagātne un kuŗi, tamdēļ, atšķiras no citeem cilvekeem, rada naciju. Nacijas subjektīvā veeniba, pēc savas dabas, ir augstakās kulturas produkts. Kaut gan šī veeniba, dīgļa stāvoklī, naciajā ir rodama jau no pirmlaikeem, bet pilnā spēkā tā parādas tikai jaunakajā laikā.» 7. Beidzot ir jāatzīmē visplašakais sabeedriskās apveenības veids, kuŗš eegūst veenmēr leelaku nozīmi: s t a r p t a u t i s k ā s a t i k s m e. Mūslaikos visas kulturās valstis savstarpeji ceeši veenotas. Bez politiskeem, kultureleem un reliģiskeem eespaideem, kādus valstis atstāj veena uz otru, jāatzīmē arī juridiskā puse, t. i. valstju savstarpejās atteecības eegūst aizveen vairak nokārtotu veidu, pamatojot šīs atteecības uz stingreem nosacijumeem. Tā rodas īpaša teesību nozare — starptautiskās teesības. Tamdēļ valstis jāuztagad, veenoteem spēkeem, veic dažus kulturas uzdevumus. Ir radušās pastāvīgas starptautiskas saveenības un pastāvīgi nolīgumi, bez kuŗeem mūslaiku kultura nav domājama (vispasaules pasta un telegrafa saveeniba, starptautiski nolīgumi par dzelzsceļu tarifeem, par nozeedzneeķu izdošanu u. t. t.)

2. Cilveka zocialā daba.

1. Kā izskaidrot dažādo sabiedrisko apveenību izcelšanos? Pilnīgi pareizi uz šo jautājumu atbildejis jau Aristotels, kurš savas «Politikas» I. gr. raksta: «Valsts ir dabīgi izcēlusees un cilveks, pēc savas dabas, ir sabiedriska būtne; būtne, kura stāv ārpus valsts pēc savas dabas, bet ne nejausi, ir vaj nu bez prāta, vaj pārcilveciska. Tāda būtne, pēc savas dabas, ir noskaņota kaņam, jo viņa dzīvo ārpus visām apveenibam, kā mēs to redzam pee putneem. Tā tad cilveks ir sabiedrisks dzīvneeks, pee tam leelakā mērā, kā bites un bara dzīvneeki. Leeta ta, ka daba nedara neka bez mērķa; bet no visām dzīvām būtnem tikai cilvekam ir dota valoda. Balss ir tikai līdzeklis, ar ko izsacīt slimiģās vaj patikamās sajūtas; tamdēļ balss ir arī zvēreem; jo daba arī viņus ir radījusi tā, ka tee jūt sāpes un tiksmi un var par tām veens otram paust. Bet valodai, bez tam, vēl ir jāizsaka, kas ir derīgs un kaitīgs, kas taisnīgs un kas netaisnīgs. Cilveka īpatniba, salīdzinot viņu ar zvēreem, ir ta, ka tikai viņam veenam ir laba un ļauna, taisnības un netaisnības u. c. jūtas. Beidzot cilveku kopdzīve rada ģimeni un valsti.»

Tā mācīja Aristotels. Un pateesi, mums jāatzīst, ka cilvekam, no paša viņa pastāvešanas sākuma, ir dots sabiedriskais instinkts. To peerāda valodas rašanās. Protams, valoda vareja attīstīties tikai kā cilveku kopdzīves rezultats, bet līdz tam, kamēr vēl valoda nav parādījusees, nav eedomājama it nekāda apzinīga, saprātīga sabiedriska darbība. Tā tad cilveku sabiedrību nevar uzskatīt par cilveku apzinīgas veenošanās rezultātu. Viņa ir radusees uz tīri instinktīvu dzīņu pamata un tikai pamazam ir kļuvusi apzinīga. Šī apzinība, kura cilvekam

dod espēju domāt arī par pašu sabeedriskās kopdzīves formu uzlabošanu, papildinašanu, galu galā ir ta īpatnība, kas atšķir cilveku sabeedribu no dzīvneeku sabeedribas, kura dibinas tikai uz instinktīvām dziņam.

II. Cilveka kopdzīves vajadzību rada jau tas, ka cilveks pasaulē nāk ļoti vārgs un ilgi ir nevarīgs, viņam vajadzīga vecaku gādība. Tamdēļ māte un viņas bērni ir nepeecešamā un primitivakā cilveku apveenība. Bet, jadamā, jau pašā cilveces pirmatnē, līdz ar mātes un bērnu ģimenes grupu pastāveja daudz plašakas apveenības, tā sauc. pirmatneajā dzimta. Tāda apveenība pašā sākumā turas uz tīri instinktīvām kopdzīves dziņam. Šādas dziņas ir daļa no cilveka psihiskās dabas, jo cilveks nevar dzīvot ārpus saveenības ar sev līdzigeem. Kopdzīves pilnīga pārtraukšana atstāj smagu eespaidu uz individa psihisko stāvokli. Tomēr pee pirmatnejeem cilvekeem šīs zocialās jūtas pavisam nav apziņas vadītas, tās arī kvantitatīvi (daudzuma ziņā) vāji attīstītas: tās atteecas tikai uz savu ceešo apveenību, bet visus svešos mežonis uzskata par enaidneekeem. Zocialo jūtu evolucija parādas eekš tam, ka šīs jūtas paleek aizveen apzinīgakas un stingrakas un arī kvantitāvi plašak aptverošas. Cilveks pamazam mācas ceenit kopdzīvi to daudzo labumu dēļ, kādus ta viņam dod. Tikai kopdzīvē ir eespējama droša un pastāvīga ziņnašanu vairošana, ar kuru palīdzību cilveks spēj valdīt apkārtejo pasauli. Tikai sev līdzīgu sabeedribā cilveks var realizēt ekonomisku kopdarbību visdažadakās formās. Kopdarbā cilveks spēj veikt to, kas veena cilveka spēkeem vaj nu nemaz nav eespējams vaj arī darba iznākums būs pavisam cits. Ar kulturas attīstību zocialās jūtas top veenmēr plašakas: rodas cilts un nacionalās jūtas. Un, beidzot, cilveki katru līdzcilveku sāk uzskatīt par savu tuvaku.

Visas cilveces veenibas jūtas gan vēl ir ļoti vāji attīstītas.

III. Ar saprātu, kurš atšķir cilveku no dzīvniekiem, cilvēks var apzinīgi iztureties arī pret sociālo dzīvi. Zem peedzīvojumu eespaida cilvēks meklē vislabāko sabeedrisko organizāciju, cenšas pārveidot savas kopdzīves formas tā, lai ar visleelākām sekmes varetu peepildīt kopdarba uzdevumus. Kā to redzēsim, nekad sasneegtee rezultāti nesaskan ar agrāk uzstādīteem mērķeem. Tamdēļ sociālās evolūcijas procesu nevar uzskatīt par cilvēku apzinīgas darbības produktu. Cilveces vēsturē ļoti daudzi notikumi nav atkarīgi no cilvēka prāta un tos cilvēks nemaz nevar paredzet. Tomēr mērķu vadīta cilvēku darbība, kuru apgaismo atziņas sasneegumi, ir varens sociālās attīstības faktors. Šī darbība panāk to, ka cilvēku kopdzīves formas nepaleek uz veetas stāvot, bet nemitoši attīstas un veidojas.

Mūsu teešā interese peevērsisees vissvarīgākai no sociālām saveenībām — valstij un tām normām, kuru mērķis ir regulet valsts dzīvi, t. i. teesībām. Par pārejām sabeedriskām veenībām mēs runāsim tikai tik daudz, cik tas būs nepeeceesams, lai noskaidrotu teesību un valsts izcelšanos un dabu. Tamdēļ šis darbs dalisees divās daļās. Pirmās daļas saturs būs mācība par valsti, viņas eekārtu, izcelšanos un uzdevumeem. Otrās daļas — par teesībām un par teesību atšķirību no morāles un tikumeem.

I. daļa.

Vispārīga mācība par valsti.

1. nodaļa.

Valsts būtība.

3. Valsts definejums.

I. Valsts ir veena no cilveku kopdzīves formam, veens no sabeedrisko apveenibu veideem. Kādas ir tās pazīmes, kuras valsti atšķir no citām sabeedriskām apveenibam, līdz ar to nosakot valsts veetu cilveku sadzīves vispārīgā zistemā. Ir vairakas tādas pazīmes; visas viņas eetvertas trijos valsts pamatelementos: 1) augstakā varā, 2) teritorijā, 3) eedzīvotajos.

II. Valsts svarīgākā pazīme ir augstakā vara. Padošanās šai varai apveeno atsevišķos cilvekus valstī. Pamatojotees uz visu cilveku padošanos augstakai varai, ta pacelas pāri atsevišķo pavalstneeku gribai un savā spēkā ir pāraka par tās varas spēku, kāds ir veenai vaj otrai sabeedriskai apveenibai. Valsts vara ir peespeedu vara. Ar to nav sacīts, ka katra augstakās varas pavēle saistīta ar rupju peespeešanu, saprotot šo vārdu fiziskas varas nozīmē. Bet veenmēr tas nav eespējams un nav arī veenmēr nepeeceešams. Augstākās varas preekšrakstus pavalstneeki, parasti, izpilda brīvprātīgi, pa daļai aiz ceenibas pret šo varu, pa daļai aiz uzticibas, kāda, normalos apstākļos, ir pret viņu, pa daļai aiz paraduma padotees pavēlem

bez pārsprešanas, bez apdomāšanās, kas pamatojas uz augstākās varas tradicionēlo autoritāti u. t. t. Ja valsts vara ir peespeedu vara, tas nozīmē, ka valsts par viņas locekļiem valda sevišķi pavēloši, neatkarīgi no katra locekļa vēlēšanās padotees vaj nepadotees valstij. Valsts vara pati nosaka savas peemērošanas robežas. Tamdēļ viņa arī nošaka tos noteikumus, uz kuru pamata viņai padodas atsevišķi valsts locekļi. No pēdejo gribas neatkarajas, vaj uzskatīt sevi par zinamas valsts pavalstneekem, vaj ne. Valsts vara ir tik spēcīga, ka viņa var atsevišķiem cilvekiem pilnīgi aizleegt izstātees no pavalstneecibas. Daudzas valstis to praktikā nedara tikai tamdēļ, ka neuzskata par vajadzīgu šo līdzekli izleegot. Bet principā ikveenai valstij ir teesības to darit. Valsts nav arī eerobežota to līdzekļu izvēlē, ar kureem pamudināt savus pavalstneekus, lai tee izpilda visus valsts varas preekšrakstus. Vajadzības gadījumā valsts atņem atsevišķam cilvekam dzīvību, ja pēdeja is atsakas viņai paklausit (nāves sods). Tā tad valsts savā būtībā ir peespeedu saveeniba, kamdēļ tā jaatšķir no dažādām fakultatīvām vaj konvencionēlām saveenībām, pee kurām peederet pilsoņi var pēc savas brivas gribas un vēlēšanās. Šis saveenibas uz nepaklausīgo locekļu izturešanos nevar reaģēt asak, kā tikai izslēdzot viņus no sava vidus.

Bet vālstis varas raksturu nebūt neizsaka viņas peespeedība veen. No citām peespeedu saveenībām valsts atšķiras ar savu patstāvību. Tas nozīmē, ka augstākā vara viņas kompetencē stāvošo jautajumu izšķiršanā ir pilnīgi neatkarīga. Valsts vara pati organizē dažādas eestādes savu uzdevumu izpildišanai un nosaka šo eestāžu personīgo sastāvu, nepadodotees ne-

kādeem citas augstakas varas aizrādijumeem vaj eespaideem.

Valsts varas patstāvību, tomēr, nevajaga sa-
jaukt ar neerobežotību, kura nebūt nav
augstakās varas nepeecešama pazīme. Cilveku ap-
veenībai tikai tad var būt valsts nozīme, kad viņas
vara darbojas patstāvīgi un ir organizeta savas kom-
petences robežās. Bet šīs kompetences robežas var
būt eerobežotas. Ir eespējamas arī tādas atteecības,
ka veenas valsts kompetenču robežas nosaka tas, cik
un ko viņai atstājusi otra valsts. Uz to dibinas star-
pība starp suverenām un nesuverenām
valstīm. «Suverenitate ir pilnīgas pašnoteikšanās
spēja. Tamdēļ tikai suverena valsts var pilnīgi brīvi
normet savu kompetenču saturu, protams, pašas
valsts noteikto un atzīto teesību robežās. Turpretim
nesuverena valsts var brīvi pašnoteiktees tikai viņas
kompetencem eerādītās robežās. Pašnoteikšanās
spēja un spēja saistītees pēc savas gribas ir katras
patstāvīgas valdošas varas sevišķā pazīme. Tamdēļ
teesības normet savas kompetences peeder arī ne-
suverenām valstīm. Bet šīs teesības eerobežo
pār nesuvereno valsti stāvošas veenības teesības.
No divām pastāvīgi savstarpeji saveenotām valstīm
nesuverena ir ta, kura nevar savas valsts teesiskās
kompetences paplašināt savas likumdošanas ceļā un
kuru eerobežo otras valsts teesiskā eekārta. Suve-
rena ir ta valsts, kura var, atteecīga likuma ceļā,
eerobežot otras valsts teesību kompetences.» (Je-
lineks).

Tā tad valsts varas nepeecešamā pazīmē nav
tikai suverenitate un neerobežotība. Tikai tā var ju-
ridiski izskaidrot mūslaikos tik raksturīgo tā saucamo
saveenoto valstju rašanos, kādas ir, nee-
mēram, Vācija vaj Ziemeļamerikas Savienotās Val-
stis. Saveenota valsts ir no vairakām valstīm ra-

dita suverena valsts, pret kuru atsevišķās, saveenībā eeejošās valstis, ir nesuverenas. Pēdejās organizējas un darbojas patstāvīgi, bet tikai tajās robežās, kādas viņām nospraudusi augstakā veenība — suverenā valsts. Par suverenitātes zaudēšanu šīs valstis teek kompensetas ar to, ka viņas peedalas augstakās veenības, kolektīvās valsts, varas izleetošanā. Kolektīvās valsts vara dībinas uz viņas atsevišķeem locekļeem, — nesuverenām valstim, kuras visas apveenotas veenā valsts kopībā.

Bet, lai arī cik eerobežotas būtu nesuverenās valsts kompetences, šai valstij jāpaleek patstāvīgai, viņai nospraustās robežās, un viņas varai vajaga izpildīt visas augstakās varas svarīgākās funkcijas (likumdošana, teesa, pārvalde), kaut arī eerobežotā veidā. Vārdu sakot, nesuverenai valstij jābūt tā organizetai, ka viņa var klūt par suverenu, ja augstakās suverenās varas vairs nav. Ar to nesuverena valsts atšķiras no veenkārša apgabala vaj provinces, kura ir kādas valsts daļa. Lai cik plaša būtu kādam apgabalam peešķirtā pašvaldība, šis apgabals, tomēr, nav valsts, jo tam nav patstāvīgas organizācijas spēju, kuras raksturo valsti.

III. No jurisprudencē valdošās teorijas veedokļa otra valsts izšķirošā pazīme ir teritorija, par kuru sauc to zemes un ūdens telpu, kurā valsts vara realizē savas funkcijas. Tā tad visām personam, kuras atrodas uz valsts robežās esošās teritorijas, ir jāpadodas valsts varai; no otras puses — nekāda cita vara nevar rīkotees valsts teorijas robežās, ja zīnamās valsts vara to nav atļāvusi. Valsts vara neet pāri savai teritorijai. Aiz šīs teritorijas beidzas valsts valdība un tur eespējamas tikai starptautiskas atteecības.

Tā tad ne katru patstāvīgu apveenību, kurai peepeedu raksturs, jurisprudence atzīst par valsti. Tā,

parasti, kvalificē tikai uz pastāvīgu dzīvi no-
metušās apveinības, kuras ceeši nodibinājušās uz zi-
namas teritorijas. Teešam, tikai tur, kur cilvēki no-
metušeas uz pastāvīgu dzīvi, var rastees peeteekoši
sarežģīta un stipra organizācija, kuru varetu saukt
par valsti. Ir gan daži zinātnieki, kuri domā, ka te-
ritorijs nav nepeeceešama valsts pazīme; daži at-
zīst, ka valsts ir jau klejojošās tautās, ja veen šīs
tautas ir tā saveenojušās, ka viņām ir pastāvīgi or-
gani, kuri rūpejas par tautas vispārīgām, ne ģimenes
vaj ciltis vajadzībām.

Teritorijas īpašībam ir arī zinama dinamiska
nozīme, t. i., tai ir savs eespaids uz valsts rašanos
un attīstību. Teritoriju, ar ceeši novilkām robežām,
uzskata par veenu no noteikumeem, kas sekmē
ceeši veenotas valsts izcelšanos, kurā tad daudz
veeglak izlīdzinas eedzīvotāju dzimtas, cilts un rāsas
dažādības.

Arī valsts teritorijas plašumam ir savas labās
puses, jo plaša un noapaļota teritorijs, pati par sevi,
palīdz valsti aizsargāt no ārejeem eenaidneekem:
eenaidneeks, nokļūdams dziļi zemes eekšeenē, nonāk
riskantā stāvoklī (Napoleons 1812. gadā). Ekono-
miskā ziņā plaša teritorijs ir izdevīgs, vispirms, tam-
dēļ, ka dod valstij eespēju brīvak organizēt tautas
saimneecību: valsti ar plašu teritoriju un dažādu
dabu var apstrādāt pašas savas izejveelas, kā arī pil-
nīgak izvest darba dališanu tautas saimneecībā.
Tamdēļ šādas valstis ir saimneeciski mazāk atkarī-
gas no citām. Leela valsts arī ekonomiskās grūtības
pārcees veeglāk. Peemēram neražu veenā valsts daļā
var novērst laba raža citā daļā. Teritorijas papla-
šinašanās dod eespēju pārtikt leelakam eedzīvotāju
daudzumam, nepārgrozot saimneecības tehniku; tā
dod jaunus tirgus izdevīgai preču pārdošanai, kas at-
veeglo konkurenci. Tamdēļ valstis aizveen cen-

šas savas teritorijas paplašināt un noapaļot. To, parasti, mēdz panākt neveen meera ceļā, bet arī ar eekarošanu. Tomēr, no mūsaiiku teesibu veedokļa, eekarošana attaisnojama tikai izņēmuma gadījumos. Nav arī jaaizmirst, ka jo plašaka ir valsts teritorija, jo grūtāk viņu pārvaldit, sevišķi tad, ja teritorijas plašums sakrīt ar teritorijas un eedzīvotāju leelām dažadibam. Ari robežu aizsardziba paleek grūtaka, ja robežu linija izplēšas. Sevišķas grūtibas rada koloniju pārvaldiba, t. i. to apgabalu, kuri teritorialā ziņā ir atšķirti no zemes valdošās daļas (metropoles).

IV. Trešais valsts elements ir eedzīvotāji, t. i. cilveku apveeniba, kuri kopā ir valsts un kuru visus veeno padošanās augstakai varai. Protams, eedzīvotajeem vajaga sastāvet no viseem cilveces dabigeem elementeem, t. i. no vīreešeem un seeveetem, kā arī dažadeem vecumeem. Valsts eedzīvotājus sauc par tautu. Kāda atšķiriba ir starp tautu un naciiju, par to mēs jau agrak runajām.

Tautas jēdzeena raksturīgā pazīme ir ta, ka viņa sastāv no brīveem cilvekeem. Nav eedomajama valsts, kuras eedzīvotāji būtu tikai vergi. Brīviba, kā tautas locekļu īpašiba, ir ta, ka valsts šos locekļus atzīst par personibam, kurām ir juridiskas teesibas un peenākumi. Starp valsti un pavalstneekeem pastāv savstarpigas juridiskas atteecibas, no kurām rodas pavalstneeku peenākumi pret valsti (šos peenākumus sargā teesibas) un, no otras puses, teesibu atzītas pavalstneeku prasibas no valsts. Uz šī pamata rodas tā saucamās pilsoņu zubbjektīvās publiskās teesibas.

Pilsoņu publiskās teesibas var sadalit vairakās kategorijās. No veenas puses te ir tādi likumu un parašu noteikumi, kuri varas organeem aizleedz eejauktees zinamā neaizskaramā pilsoņu interešu sferā; tā radušās: personas neaizskaramiba, kura nodrošina

pilsoni pret nelikumīgu apceetinašanu, dzīvokļa un īpašuma neaizskaramība, kā arī tiesība uzturēt noslēpumā savu korespondenci. No otras puses, — šajās kategorijās eetverti tee tiesību noteikumi, kuri valsts organeem uzdod par peenākumu atļaut valsts pilsoņiem zinamu individuēlu vaj kolektīvu darbību, to netraucejot un neradot šķēršļus; tā radušās pilsoņa tiesības: brīvi pārveetotees, brīvi izteikt presē savas domas, sasaukt sapulces, dibinat saveenības, izpildīt reliģisko rituālu u. t. t. Bez tam pilsoņiem ir tiesība saņemt no valsts zinamus pozitīvus pakalpojumus, peemēram, pilsonim tiesība aicināt palīgā civilteesu savu privato interešu aizsargašanai. Beidzot, pilsoņiem var tikt nodrošināta tiesība peedalitees pašā valsts darbībā, peemēram, aktivās un pasīvās vēlēšanas tiesības.

Visas šīs pilsoņu «pamata tiesības» ir bijušas daudz «tiesību deklarāciju» saturs, no kurām visvairāk ir pazīstamas Zeemeļamerikas valstju deklarācija XVIII. gadsimteņa beigās un Francijas «cilveka un pilsoņa tiesību deklarācija», kuru izdeva 26. augustā 1789. gadā Francijas nacionālsapulce. Protams, ar tiesību deklarešanu veen nepeeteek. Pilsoņu politiskās tiesības ir noteikti jāregulē īpašos likumos, kuros siki nosakami tiesību izleetošanas apstākļi un šo tiesību robežas.

V. Apveenojot visus augšminētos valsts elementus, dabujam šādu valsts definejumu: valsts ir uz noteiktas teritorijas dzīvojošu brīvu cilveku saveenība, kuri padodas augstākai varai, kura ir patstāvīga un ar peespeedu raksturu.

4. Augstākās varas funkcijas.

I. Valsts augstākā vara principā ir tikpat veenota, cik valsts. Šī vara nav atsevišķu pilnvaru ko-

piba, starp kurām ir saistoša veeniba, neskatoties uz viņu trūkumeem. Tā kā valsts ir patstāvīga, tad principā viņas vara var tikt izleietota visās cilveku sabiedriskās dzīves nozarēs un viņa var par cilvekiem valdīt visdažādākā veidā. Ar to, protams, nav sacīts, ka valstij pateesībā arī jāizleeto sava vara tik pilnīgos apmēros. Turpmāk mēs redzesim, ka ir zināmas robežas, kuras pārsneegt valstij viņas darbībā neatļauj mērķsakarība. Bet šīs robežas ir mainīgas; tās atkarajas no laika un veetas apstākļiem.

Nav arī jedomā, ka valsts vara no paša sākuma ir bijusi tik plaša un visaptveroša. Gluži otrādi, tik plaši var raksturot tikai mūsdienu valsts varu. Bet tikko kā topošas valsts vara eesājumā ir deezgan vāja un tikai pamazām viņa paplašina savas pilnvaras. Tagad pastāv tādas valstis, kurās augstako varu eerobežo kādas vēl augstak stāvošas augstākās varas kompetences, kaut gan eerobežotās augstākās varas principiālā veeniba paleek: tāds, peemēram, ir mums jau pazīstamās nesuverenās valsts stāvoklis saveenotā valstī.

II. Neskatoties uz to, ka valsts vara ir veenota, viņu, tomēr, var sadalīt pēc svarīgākām funkcijām, loģiski atšķirot veenu no otras tās dažādās formas, kādās valsts vara realizejas. Modernā zinātne atzīmē trīs svarīgākās valsts varas funkcijas: likumdošanu, teesu un pārvaldi.

1. Likumdošana s darbības uzdevums ir nodibinat vispārīgās juridiskās normas, kuras nosaka valsts dzīves kārtību.

2. Teesu darbības uzdevums ir aizsargat juridiskās normas, lai tās neteek pārkāptas.

3. Pārvaldes uzdevums ir likumu dzīvē izvešana un brīvi izšķir, likumīgi un likuma paredzētās robežās, tos jautājumus, kurus pati likumdošana nav izšķīrusi.

Tā tad uz valdības vaj administratīvo darbību attecas viss tas, kas nav eetverts likumdošanas un teesu darbībā. Šī darbība valstī nepececešama, lai cik plaši arī nebūtu attīstīta likumdošana. Likums nevar paredzēt visu un tas nemaz arī nav vajadzīgs, lai netiktu traucēta dzīves brīva attīstība. Tamdēļ likums rada valsts dzīves vispārīgos noteikumus, bet šo noteikumu robežās jadarbojas administrācijai. Tai jadarbojas apzinīgi un saprātīgi, bet arī brīvi un ļoti bieži pēc pašas brīva eeskata un iniciatīves (starp- tautisku līgumu slēgšana, kara peeteikšana u. t. t.). Nebūtu pareizi, ja administrācijas darbību eero- bežotu veenīgi ar likumu izpildišanu, nosaucot to par iz- pildošo darbību. Pārvaldē vajaga izšķirt izpildišanu, kura nav vairak nekas, kā likumu preekšrakstu veen- kārša dzīvē izvešana, un valdības darbību, kā ini- ciatīvi un rīkojumu darbību likuma robežās; šī dar- bība uzskatama par valsts ārejās un eekšējās politi- kas vadību. Tamdēļ par v a l d ī b u sauc tos valsts organus, kuru rokās, caur iniciatīvi un rīkojumeem, koncentrēta valsts augstākā vadība.

III. Aizrādījumi uz tādu varas funkciju izšķirību sastopami jau Aristoteļa «Politikā». Bet šī jautā- juma izstrādašana modernā zinātnē gan eesākās tikai 17. un 18. gadsimtenos. To veikuši Loks (Two treatises on government, 1689.), Svifts un sevišķi Monteskjē (Ésprit des lois, XI. gr., IV.—VI. nod., 1748.). Monteskjē domāja, ka varas funkciju izšķi- ribai ir neveen teoretiska, bet arī leela praktiska no- zīme. Pēc viņa domām tikai ar varas funkciju sada- lišanu starp dažādeem, veenu no otra pilnīgi neat- karigeem, organeem ir eespējams garantēt augsta- kāš varas darbības likumību, t. i. garantēt, ka varas organi savā darbībā nepārkāps viņu pašu raditus li- kumus. Šī «v a r a s s a d a l ī š a n a s» doktrīna, teešam, XVIII. un XIX. gadsimtenos, bij likta vai-

raku Amerikas un Eiropas valstju konstituciju pamatos. Peeredzejumi un zinātniskā kritika rādīja, ka varas sadalīšanas principu, tīrā veidā, dzīvē izvest nevar un ka bez šī principa ir vēl daudzi citi līdzekļi, kā garantēt pārvaldības likumību. Tomēr minētās trīs funkcijas, zināmā mērā, lokalizejas īpašos un savstarpeji neatkarīgos organos, kas principiēli ir tikai vēlams, eevērojot varas darbības dažādību. Sevišķi no svara ir varas sadalīšanas principu izvest dzīvē atteecībā uz teesu varu, kura janodod īpašiem, no likumdošanas un administrācijas neatkarīgiem, organeem. Teesu darbība, savā būtībā, ir saistīta darbība, atkarīga no likuma, kamēr likumdošanas un, zināmā mērā, arī valdības darbībā valda brīvs eeskats. Ir riskanti uzticēt teesību peemērošanu un aizsardzību teem pašiem organeem, kuri teesības rada vaj arī organeem, kuri paraduši izšķirt tekošos administrācijas jautajumus no leetderības veedokļa.

5. Veetejā un centralā pārvaldība.

I. Līdz šim runajām par augstākās varas funkciju izšķirību no šīs varas darbības formu dažādības veedokļa. Bet jaapstājas arī pee atsevišķu valsts organu darbības teritorialām robežām. No šī veedokļa mēdz izšķirt centralizētās un decentralizētās valstis. Par centralizētu sauc valsti, kurā visa vara, pilnā mērā, sakopota centralā valdībā un no centralās valdības, caur organeem, no viņas atkarīgiem, izplatas pa visu valsts teritoriju. Pee tam no centralās valdības atkarīgo organu uzdevums ir tikai izpildīt šīs valdības rīkojumus, vaj tos tālak izziņot. Decentralizētā valstī, turpretim, veetejeem organeem ir zināma brīvība un patstāvība ar veetejo dzīvi sakarā stāvošu jautajumu izšķiršanā.

Pateesībā tīri centralizetas valsts nemaz nav. Daudzmaz attīstītā un plašā valstī centralā valdība nevar uzņemtēes bez izņēmuma visu pārvaldes jautājumu galīgu izšķiršanu, jo viņa beeži nepazīst tīri veeteju atteecību īpatnības. Bez tam no svāra ir arī tas, ka decentralizācija var nodrošināt leelaku pārvaldes likumību, pacelt veetejo eedzīvotāju intereēes par visas valsts darbību, uzkraut daļu no pārvaldes izdevumeem veetejām komunām u. t. t. Ja arī teek atzīmēta starpība starp centralizētām un decentralizētām valstīm, tad, tomēr, praktikā šī starpība rāda tikai to, cik katrā valstī ir dzīvē izvests decentralizācijas princips. Decentralizācijas augstākā forma ir kolonijas vaj apgabali, pee kam atsevišķeem apgabaleem var būt sava likumdošana, teesa un pārvalde. Par valstīm šādus apgabalus nevar saukt tikai tamdēļ, ka viņeem trūkst nepeeceēšāmās valstī raksturojošās pazīmes: patstāvības, jo apgabalu izdoteem likumeem jāteek no centralās valdības sankcioneteem. Centralā valdība peedālas arī apgabala amatpersonu eecelšanā un atcelšanā.

II. Ir jāizšķir divi decentralizācijas veidi: birokrātiskais un uz veetejās pašvaldības principa dibinātais, t. i. decentralizācijas principu valsts var izvest dzīvē divejādi: ta dod no valdības atkarigeem veetejās pašvaldības organeem stipru un samērā patstāvīgu varu vaj arī dod teesības veetejeem eedzīvotajeem pašēem pārvaldīt viņu leetas, pašū radītos organos. Pēdejā gadījumā mēs redzam dzīvē izvestu veetejo pašvaldību, kuras organi darbojas visas valsts eestāžu pabalstīti un arī kontroleti; bet līdz ar to šēe organi ir atbildīgi arī saveem vēletajeem. Veetejās pašvaldības veidi var būt ļoti dažādi. Tuvāk viņus apskatīt vispārīgā teesību teorijas kursā nav eespējams.

6. Valstju klasifikacija.

I. Vēsturē izveidojušees visdažadakee valstju veidi. Zinatniski galā tikt ar visu šo ārkārtīgo dažādību eespējams veenīgi pareizas klasifikācijas ceļā. Pee tam vispirms jaatrod visizdevīgākā klasifikācijas mēraukla, t. i. sadalot valsti tipiskās grupās, dalījuma pamatā jaleek pazīme, kura visvairak raksturo valsti. Kāda var būt šī pazīme? Eeskatisimees mazleet pašā valsts dabā.

Cilveku sabeedriba nav atsevišķu cilveku veenkāršs kopojuums, kur cilvekus nekas eekšeji nesaista savā starpā. Gluži otradi: sabeedriba, zinamā mērā, ir organiska veeniba. Protams, sabeedribu nevar pilnīgi salīdzinat ar bioloģisku organismu, peelīdzinat sabeedribu kādam dzīvneekam vaj ari cilvekam, meklejot pat atsevišķus organus, kuri būtu salīdzinami ar bioloģiskā organisma organeem, kā to darijuši daži zociologi, jaatzīstas, pavisam bez gaumes. Bet nevar ari aizmirst, ka cilveku sabeedribas dzīve nav tikai sabeedribu sastādošo atsevišķo individu dzīve un darbība. Atsevišķo individu sabeedribā rodas sevišķi zociāli spēki un sevišķas zociālas sekas (produkti), ko nespēj radit atsevišķais cilveks: valoda, tikumi, zinatne, māksla, teesības u. t. t. Tamdēļ var sacīt, ka sabeedribā darbojas īpaši attīstības likumi un ka sabeedriba dzīvo savu īpatneju dzīvi, kura ir vairak, kā viņu sastādošo atsevišķo cilveku dzīve. Bez atsevišķa cilveka psiholoģijas ir ari īpaša tautu psiholoģija. Šajā nozīmē cilveku sabeedribu var saukt par organisku veenību. Tikai cilveku sabeedriba ir īpatnejs organisms, ne bioloģisks, bet zociāls. Sabeedribas locekļus veenojošā saite ir psihiskas dabas; ta izpaužas tautas pašapziņā un rada visas augšminētās zociālās dzīves sekas (produktus). Protams, tautas pašapziņa

un viņas radītās sekas glabajas atsevišķos cilvēkos. Bet cilvēki, ar savu apziņu, spēj izšķirt, kas peeder personīgi viņiem un kas — visam tautas garam. Caurmērā cilvēki veenmēr no sabeedribas vairak ņem, nekā spēj viņai dot. Individuelās dažadības pamatojas uz to, ka katrs cilvēks ir īpašs centrs, kurā zocialās dzīves izstarotee stari var krustotees visdažadajos veidos. Ari cilvēku bioloģiskai dažadībai ir leela nozīme pee individuelo īpatnību rašanās.

Ja cilvēku sabeedribai ir organisks raksturs, t. i. ja šī sabeedriba dzīvo savu īpatneju dzīvi, tad sevišķi to var sacīt, visleelakā mērā dibināti, par to sabeedribas veidu, kuru sauc par v a l s t i. Mēs jau zinam, ka valsts ir vispatstāvīgākā, visspēcīgākā un vislabak organizētā sabeedribas forma. Tamdēļ valsti sevišķi labi saskatamas sabeedribas organiskās īpašības. Pētīt valsts dabu un viņu definejot vēl jāeevēro, ka valsts ir, savā būtībā, peespeedu sabeedriba. Valsts pamatīpašība ir tā, ka viņa valda par saveem locekleem netkarīgi no pēdejo vēlešanās un peekrišanas. Tamdēļ valsts organiskā daba vispirms kļūst redzama no tam, ka viņa izveido savu g r i b u. Valsts griba stāv pāri viņas atsevišķo locekļu gribai, pēdejos peespeežot katrā ziņā paklausīt. Uz šo gribu ir dibinata augstākā vara. Protams, valsts gribu izteic atsevišķee cilvēki. Bet šee cilvēki, tādā gadījumā, ir tikai v a l s t s o r g a n i un viņi darbojas īpašā, likumā noteiktā, kārtībā. Tādas kārtības mērķis ir uz viņas pamata notikušeem akteem peešķirt valsts gribas aktu nozīmi. Te noteek tas pats process, kas pee sabeedribas pašapziņas veidošanās, uz kuru pirmak aizrādijām: šo pašapziņu glabā atsevišķee cilvēki savā apziņā. Tomēr šīs apziņas produkti — valoda, zinatne, teesības u. t. t. — ir objektīvi atteecībā pret atsevišķeem cilvekeem, jo pēdejee nav veeni radijuši valodu, zinatni u. t. t. un šee cilveka

apziņas produkti tamdēļ arī nepeeder tikai atsevišķeem cilvekeem. Tā arī valsts griba ir z o c i a l a g r i b a un nav to personu individualā griba, kuras, kā valsts organi, izteic valsts gribu. Savas gribas izveidošanai valsts uztura daudzas savā starpā ceeši saistītas un savstarpejā sakarībā esošas eestādes. Tā tad valsti var saukt par z o c i a l ā s g r i b a s o r g a n i z a c i j u.

Uz visu sacīto dibinotees, varam atbildēt uz agrak uzstādīto jautājumu par pareizas valstju klasifikācijas pamatprincipu. Valsts, kā zocīala organisma visraksturīgākā pazīme ir viņas zocīalā griba, kura izpaužas augstākās varas aktos. Tamdēļ vispareizākā valstju klasifikācija būs tā, kura dibinas uz augstākās varas organizācijas dažādību. Tikai šī klasifikācija, kura pamatota uz visraksturīgāko valsts pazīmi, var mūs vistuvāk vest valsts dabas izpratnei.

II. Teešam, jau no Aristoteļa laikeem zinātnē centusees valstju klasifikāciju pamatot taisni uz augstākās varas organizāciju.

Bet ne visas tā radītās klasifikācijas savā starpā saskan. Domstarpības pastāv par to, kāda puse varas organizācijā būtu izšķirošā. Ilgu laiku pētneeki apstājās pee samērā nesvarīga jautājuma: cik personam uzticēt augstāko varu, un šo jautājumu uzskatīja par izšķirošo, aizmirstot, ka juridiskai teorijai svarīgāks ir jautājums par šo personu teesisko stāvokli, ne viņu skaitli. Beeži tīri juridiskus jautājumus, — par augstākās varas organu eekārtas formam, — sajauca ar politiskeem — par varas organu darbības virzeenu. Tā radās tīrās un sakropļotās valdības formas (Aristotels), kas tikai sarežģīja jautājuma noskaidrošanu.

Vispareizāka mums šķeet šāda klasifikācija. Valstju pamatsadalījums atkarajas no valsts augstākā organa īpašībam. Par augstāko organu

sauc to no valsts organeem, kurš 1) valsts mehanismu eekustina un uztura šo kustību un 2) kuram ir vara galīgā formā sankcionēt valsts teesiskās eekārtas pārmaiņas. No šī veedokļa mēs redzam divus valsts pamattipus: **m o n a r ķ i j u u n r e p u b l i k u**. Ja augstakā organa griba ir tikai veenas personas griba, tad ta ir monarkija; ja augstakais organs ir personu koleģija, tad ta ir republika. Šis sadalijums nerunā pretim tam, ka ari republikā var būt veenas personas organs augstakā valdībā, t. i. prezidents. Republikas prezidents nav valsts augstakais organs augšminētā nozīmē, bet monarkam ir šī augstakā organa īpašības. Republikas prezidents ir atbildīgs par savu darbību, monarks — nav atbildīgs. Bez tam valsts konstituciju var grozīt ari bez prezidenta peekrišanas, kamēr monarkijās vismaz to likuma pantu grozišanai, kuri atteecas uz paša monarka teesibam, nepececešama pēdejā sankcija. Beidzot republikās likumdošanas eestādes var sanākt ari tad, ja prezidents tās nesasauc, bet monarkijās parlaments, parasti, neesāk savu darbību bez monarka ziņas.

Ja monarkijā visi pārejee organi darbojas monarka uzdevumā un ir no viņa atkarīgi, tad ta ir **a b z o l u t a** monarkija. Ja, turpretim, līdz ar monarku pastāv ari augstakās pārvaldes koleģiāla eestāde (tautas preekštāvju sapulce), kā no monarka neatkarīgs organs un vara sadalīta starp monarku un šo organu, kaut ari varas mehanisma eekustinašana ātrastos monarka rokās, tādu monarkiju sauc par konstitucionēlu vaj **e e r o b e ž o t u**. No juridiskā veedokļa augstakais organs te veenmēr būs monarks, jo viņš sasauc un atlaiž parlamentu un, vismaz zināmās robežās, galīgi apstiprina parlamenta lēmumus. Bet faktiski (politiski) varas pārsvars var būt parlamenta rokās.

Tādā gadījumā monarķiju sauc par parlamentārisku.

Republikas var izšķirt pēc valsts augstākās varas organu sastādošās koleģijas sastāva. Ir, peemēram, oligarķiskās republikas, kur vara atrodas nedaudzu cilvēku rokās; aristokrātiskās republikas, kur vara peeder veenai zinamai cilvēku kārtai; demokrātiskās republikas, kur vara peeder viseem peeaugušēem pilsoņiem (dažreiz seeveetes izņemot). Demokrātisku republiku sauc par preekštāvniecisku, ja tautas peedališanās pe augstākās varas izpaužas veenigi parlamenta locekļu eevēlēšanā un par teešu, ja tauta pati, balsojot, peedalas arī likumdošanā (referendums).

(Par preekštāvniecības eestādem runadams, Jelineks saka, ka nākotnē likumu izstrādašanā ļoti leela nozīme būs arodneeciskām saveenibam, par svarīgu kontrolejošu spēku klūs prese un kā konzervatīvs, atturošs instinkts darboees referendums; bet parlamenta loma leelā mērā samazinasees, kad valdība stāsees teešos sakaros ar tautas organizacijam).

7. Valstju apveenības.

1. Mēs jau teicām, ka modernās valstis nav izoletas, bet viņas ir, leelākā vaj mazākā mērā, ceeši veenotas starptautiskā satiksmē. Šī satiksme rada neveen to, ka svarīgākās valstju atteecības jau normē starptautiskās teesības, ka atsevišķos jautajumos valstis noslēdz savstarpejus līgumus (tirdzneecības līgumi, aizsardzības vaj uzbrukšanas saveenības), ka valstis noslēdz ceešas saveenības administratīvos nolūkos, bet rada arī vairaku valstju ceešu apveenošanos savā starpā. Visas līdz šim minētās starptautisko atteecību formas aptver tikai šauru interešu sferu. Bet valstju apveenības aptver šo valstju visu

dzīvi un beeži valstis padara veenu no otras atkarīgas. Tādām apveenibam ir savi labumi, jo valstis, kuras ceeši apveenojušās, vispirms nodrošina sev savstarpeju meeru un top spēcīgākas pret ārejeem eenaidneekeem. Viņas ari paplašina brīvās tirdzniecības teritoriju, kas sevišķi no svara ir neleelām valstim. Bez tam šo valstju eedzīvotaji, sajuzdami plašas politiskas veenības sneegtos labumus, tomēr uzglabā savu patstāvību un autonomiju veetejās leetās, jo apveenojušās valstis taču nebeidz pastāvet kā valstis, viņas patura katra savu patstāvīgo augstako varu, lai gan šīs varas kompetences valstju apveenība var eerobežot deezgan eevērojamā mērā. Valstju apveenibam, protams, ir ari savas ļaunās puses. Atteecībā uz ārejām un kara atteecibam ļausver, ka vairaku apveenotu valstju vara, neizbēgamā kārtā, būs vājāka, nekā veenas plašas valsts veenota vara. Apveenotās valstis pastāvošo veetejo likumu ārkārtīgi leelā dažādība var būt ļoti neizdevīga tirdznieciskā un praktisko sakaru ziņā. Atsevišķo, apveenībā eeejošo valstju teesību eerobežošanai radītā apveenības konstitūcija var būt ne visai vijīga, t. i., šīs konstitūcijas pārgrozišana saistīta ar leelām grūtībām (Zeemeļamerikas Saveenotās Valstis), kas var radīt daudzas neērtības; tāda konstitūcija var aizkavēt ļoti svarīgu reformu dzīvē izvešanu.

II. Pēc sava rakstura valstju apveenības var būt ļoti dažādas. Tās var būt dibinatas uz starptautiskeem nolīgumeem un tad starptautiskās teesības viņas aizsargā; tādā gadījumā apveenības nav visai spējīgas. Bet šīs apveenības var rastees arī kā valststeesību produkts, t. i. tās var dibinatees nevis uz līgumeem vaj nolīgumeem, kurus var deezgan veegli pārķāpt un atcelt, bet peespeedu kārtā. Apveenības var būt ari organizetas un neorganizetas, t. i., viņas var radīt īpašus apveenības organus un

var pastāvēt arī bez šādeem organeem. Visadā ziņā jāievēro, ka par valstju apveenību var runāt tikai tadā gadījumā, ja katra no apveenotām valstīm, lai būtu tā cik eerobezota būdama savas augstakās varas darbībā, tomēr paleek valsts, bet nekļūst par veenkāršu apgabalu, kam peešķirta pašvaldība. Tamdēļ katras valsts augstakai varai jāpaleek patstāvīgai, t. i. viņai jāpatura teesības patstāvīgi sevi organizēt un patstāvīgi izšķirt leetas, kas atstātas viņas kompetencei.

III. Ir šādi svarigakee valstju apveenību veidi:

1. Uz starptautiskām teesībām dibinātas atkarības atteecības; te mināmi dažāda veida *protektorāti*, t. i. ligumi, pēc kureem, veena valsts uzņemas kā peenākumu aizsargāt otru valsti pret ārejeem uzbrukumeem, par ko aizsargajamā valsts apņemas neuzsākt neka, kas varetu aizskārt viņu aizsargajošo valsti un peekrīt, ka pēdeajā nosaka aizsargajamās valsts izturešanos un atteecības pret trešām valstīm. Atkarības pakāpe var būt dažāda. Protektorāts ir dažāds, atkarībā no tam, vaj viņš atteecas uz kulturelu vaj nekulturelu tautu.

2. Sizerena valsts ar vasaļvalstīm (valstju valsts). Šajā gadījumā atkarīgās valstis ir samērā deezgan patstāvīgas eekšējās leetas, bet teek leelā mērā eerobezotas ārejās atteecībās. Viņas apsolas nodot savu kaŗaspēku sizerenās valsts rīcībā vaj arī maksāt tai meslus. Starp sizereno un vasaļvalsti nekādu eekšeju saišu nav, nav arī nekādu īpašu apveenības organu. Šis valstju apveenības veids bij ļoti izplatīts senatnē (Austrumi, Roma) un vidus laikos. Tagad viņš izbeidzas. Peemēram var minēt Prūsiju ar viņas vasaļvalstīm, Angliju atteecībā pret Indiju un dažām citām valstīm.

3. Personīgā un realā unija. Personīgā unija nav tik svarīga. Ta ir tīri nejauša valstju

apveenība: divu monarķiju troņi, nejausā kārtā, caur kādu sagadišanos pee mantojuma, apveenojas veena monarka rokās. Uniija turpinas, kamēr pastāv tāda sagadišanās. Tā 1837. gadā izbeidzās uniija starp Angliju un Hanoveru, jo Anglijā uz troņa nāca seeveete, bet Hanoverā seeveete nevoreja valdit. Kamēr pastāv uniija, starp apveenotām valstim nav eespējams karš. — Realā uniija ir apzinati nosacita monarka personas apveenība starp divām valstim. Viņa ir dibinata uz starptautiska līguma. Zem tāda līguma eespaida katrā no unijā apveenotām valstim var tikt izdoti arī atteecīgi likumi par troņamantošanas kārtību; šee likumi uniju sasaista ar valststeesību saitēm, jo šajā daļā abu valstju valsts teesības sakritis. Uniija var radīt arī vēl citas kopejas eestādes un izvirzit kopejus uzdevumus. Bet starp unijā apveenotām valstim nekāda kopeja sabeedroto vara neteek radita. Katra valsts paleek patstāvīga un neatkarīga. Kā realās unijas peemēru var minet Ungariijas Sv. Stefana troņa zemju saveenošanu ar Austriijas Habsburgu nama zemem (Austro-Ungariija); Zveedriijas un Norveģijas realo uniju, uz Norveģijas iniciatīvi, kura tika pārtraukta 1905. gadā.

4. Valstju saveenība ir neatkarīgu valstju starptautiska apveenība, kura dibinata, lai sargatu eekšejo meeru starp valstim un lai aizsargatos pret kopejeem eenaidneekeem. Tā kā šāda apveenība dibinata uz starptautisku līgumu, tad viņa neeeroobežo saveenības locekļu suverenitati un nerada saveenoto varu, kura stāvetu pār saveenības locekļeem. Katrai valstij ir brīv no saveenības izstātees, kas, ļaunakā gadījumā, nozīmetu starptautisko teesību pārkāpšanu, — starptautiska līguma, bet ne likuma. Ja arī tādā saveenībā nodibinājas saveenoto vara (federalā), viņai, tomēr, nav valsts — teesisko peespeedu līdzekļu, lai leetotu tos pret teem savee-

nibas locekļiem, kuri nepaklausa saveenoto varai. Saveenota vara var izleotot tikai starptautiska rakstura līdzekļus, t. i., saveenoto eksekuciju un karu. Valstju saveenībai ir darišana tikai ar saveenībā eeejošām valstim, bet ne teeši ar šo valstju eedzīvotajeem, uz kureem saveenība var atstāt eespaidu tikai caur atsevišķo valstju valdibam. Ar vārdu sakot, saveenībā apveenoto valstju pavalstneeki nav valstju saveenības pavalstneeki un saveenībai nav savas valsts teritorijas. Saveenības kompetenču paplašinašana (viņas kompetencei peekrītošo leetu pavairošana) eespējama veenīgi ar saveenības locekļu veenbalsīgu peekrišanu. Eevērojot visas šīs savadības, valstju saveenība nav ceēša apveenība un vēsturē viņa pastāv tikai kā pārejoša, provizoriska parādība. Peemēram: Saveenoto Nīderlandes Valstju saveenība, kura vēlāk pārvērtās par veenotu valsti; Zeemeļamerikas Saveenotās Valstis laikā no 1776. līdz 1887. g. g.; Šveices Saveenība 1816.—1848. g. g.; Reinas un Vācijas saveenība. Kā sevišķs tips, kurš jau tuvojas saveenotai valstij, minama 1861. gadā atšķeltees nolēmušo Zeemeļamerikas deenvidvalstju konfederacija.

5. Saveenotā valsts ir jaunakās vēstures radīta. Te minamas Zeemeļamerikas Saveenotās Valstis pēc 1787. gada konstitucijas, Šveice pēc 1848. gada, Vācija pēc 1870. gada. Šī apveenība vairs nedibinas uz starptautiskām teesībām, bet uz valststeesību principēm. Saveenota valsts ir no vairakām valstim radīta suverena valsts, kur valsts varu rada visa sarežģītā valsts veenība. Atsevišķās valstis, no kurām sastādas saveenotā valsts, tāpat paleek valstis, jo paleek patstāvīgas to kompetenču robežās, kādas viņām atstājusi saveenotā valsts. Bet šīs atsevišķās valstis zaudē suverenitāti, jo viņu kompetences eerobežo pār tām stāvošā saveenotās valsts

vara. Tikai pēdejā ir suverena, t. i., pilnīgi neatkarīga. Atkarīgās valstis ir valstis tikai viņām eērādito darišanu robežās. Tāļak par šīm robežam tās var eet itkai kā saveenotās valsts organi, kā sarežģitās veenibas locekļi. Tā ka atkarīgās valstis ir eekšeji veenotas ar visu saveenoto valsti, tad pēdejo nevar sajaukt ar valstju valsti (skat. šis nodaļas 2. p.), kur nav nekādas eekšejas veenibas, tikai veenas valsts valdiba pār otru. Tā ka saveenotā valsts ir valstiska apveeniba, tad viņa ir juridiski nesaraujama, jo nav tādas likumdošanas eestādes, kura varetu iznīcinat valsti, kaut ta būtu ari saveenota valsts (politiska pašvaldiba nav juridiska kategorija, — saka Jelineks). Ar to saveenota valsts atšķiras no valstju saveenibas.

Par saveenotas valsts pamatu var būt līgumi starp valstim, bet radīt saveenoto valsti rada šī valsts sevi pati, ar savu likumu, kurš dibinas uz šīs valsts jaunradušos varu. Tā tad saveenotās, kā katras valsts izcelšanās ir ārpusjuridisks akts, jo šī izcelšanās nebalstas ne uz kādām pirms zināmās valsts izcelšanās pastāvejušām teesibam.

Saveenotas valsts eedzīvotajeem ir divkārša pavalstneeciba. Vispirms eedzīvotajeem japadodas atsevišķo atkarigo valstju varai, cik tālu šo valstju kompetence sneedz. Bez tam eedzīvotajeem japadodas teeši saveenotās valsts varai. Pēdejā uztura starptautiskos sakarus, vismaz svarigakos; viņa izšķir kaŗa un meera jautajumus, uztura armiju un floti; viņai ir savas finanses un eestādes viņas kompetencei peekrītošo darišanu vešanai. Tomēr ari atkarīgās valstis var paturet sevīm teesibu uzturet zinamus starptautiskus sakarus, tās var uzturet pat savu kaŗaspēku. Kas peekrītas saveenotai valstij, to nosaka viņas likumi. Tamdēļ saveenotā valsts var savas

kompetences robežas paplašināt uz atkarīgo valstju rēķina. Dažreiz var notikt, ka atkarīgā valsts teek padarīta par veenkāršu nepatstāvīgu apgabalu. Lai tīktu sargata saveenotās valsts atsevišķo valstju patstāvība, pats likumdošanas process, kuram jālemj par saveenotās valsts konstitūcijas grozīšanu, var tīkt saveenots ar zināmām grūtībām. Tad konstitūcija gūst smagu, negrozīgu raksturu un leela loma peekrītas federalajām teesam, kuru uzdevums ir atcelt likumus, kas nav izdoti saskaņā ar konstitūciju.

Saveenotās valsts atsevišķo valstju teesības var būt dažadas. Peemēram Vācijas Bundesratā (saveenoto padomē) atsevišķām Vācijas valstīm ir dažads balsu skaits. Vispāri Vācijas konstitūcija nodrošināja saveenotā valstī Prūsijas galveno varu, nosakot, ka par Vācijas ķeizaru jābūt Prūsijas karaļam, kurš eecel veenīgo reichstaga preekšā neatbildīgo saveenotās valsts ministri — kancleri. Reichstags sastādas no deputateem, kuru eevēl visas valsts eedzīvotāji vispārīgās, veenlīdzīgās un teešās vēlešanās. Turpretīm Zeemeļamerikas Saveenotās Valstīs abās saveenotās valsts palatās visas atsevišķās valstis reprezentetas veenlīdzīgi. Augstākā federalā palatā — senatā — eeeet divi preekštāvji no katras valsts (štata); apakšpalatā katra valsts eevēl deputatus samērā ar savu eedzīvotāju skaitu. Tā tad eevērota valstju, kā atsevišķu veenību un visu saveenotās valsts eedzīvotāju, kā kopejas masas, veenība.

2. nodaļa.

Valsts izcelšanās un mērķis.

8. Valsts izcelšanās.

1. XVII. un XVIII. gadsimteņos filosofijā valdīja uzskats, ka valsts ir viņu radījušo cilvēku apzīnīgas darbības produkts. Toreizejee zinātneeki do-

maja, ka valsts ir sevišķs mekani sm s, kuru cilveki mākslīgi radijuši, lai ar viņa palīdzību veeglak varetu peepildit savus dzīvē eeceretos mērķus. Kā mekaniķis būvē mašinu, kurai jaatveeglo cilveka darbs, tāpat cilveki, pārleecinajušees par valsts eekārtas trūkumeem, noslēdz savā starpā s a b e e - d r i s k o l ī g u m u, padodamees vispārigai varai un nodibinot saprātīgu sadzīves kārtību.

Ta laika teoretīki nezīnāja, ka cilveku s a b e e - d r i b a ir vairak, kā atsevišķu personu zuma, ka tā ir īpatneja organiska veenība, kuras attīstību nosaka viņas pašas eekšējā dzīve un kurā valda zocialee likumi. Tamdēļ arī valsts izcelšanās šī mācība uzskatīja par kādu mekaniisku procesu: valsts viņeem likās kā valsti sastādošo cilveku individuelā saprāta, kā apzinīga aprēķina produkts.

Vēsturisko zīnāšanu attīstība XIX. gadsimtenī peerādīja, cik maldīgs šāds uzskats. Salīdzinošās etnografijas un salīdzinošās teesību vēstures fakti radijuši pavisam jaunas par valsts izcelšanās procesu, peerādot, ka organiskais uzskats par valsts būtību atteecinams arī uz valsts izcelšanos. Šis izcelšanās process pavisam nav līdzīgs sarežģīta un cilvekam derīga mekaniisma apzinīgai pagatavošanai; tas ir organisks process, kurš līdzīgs attīstības procesam dzīvneeku valstī. Protams, ir jaeevēro, ka teek runats par zocīalu, ne par bioloģīsku organismu un ka te ir citi attīstības likumi, kā bioloģijā. Tomēr mēs varam valsts izcelšanās un attīstības procesu saukt par o r g a n i s k u, preteji mekaniiskai teorijai. Šo procesu pilnā mērā nevalda cilveka— būvetaja apzinīgais prāts, bet tas ir cilveku s a b e e d r i b a s e e k š e j ā s dzīves rezultats un pavisam nav uzskatams, visās savās daļās, kā cilveku apzinats aprēķins.

Valsts izcelšanās procesā darbojas arī tādi spēki, kurus cilveks pavisam nespēj paredzet vaj aprēķi-

nat. Peemēram ārkārtīgi leela nozīme ir ārejās dabas apstākļiem, teritorialo robežu raksturam, klimatiskām īpatnībām. Ari cilveku darbības rezultāti beeži veen ir tādi, kādi pavisam nebij paredzēti un tamdēļ uzskatāmi kā nejaušība.

Vundts saka, ka vēsturē veenmēr darbojas mērķu heterogonijas likums, t. i. cilveku darbības sekas veenmēr, leelakā vaj mazakā mērā, nesaskan ar gribas pirmakajeem motiveem; tamdēļ rodas jauni motivi, kureem pamatā ir agrakā darbībā gūtee rezultāti; šee motivi atkal rada neparedzetas sekas u. t. t. Tas viss atņem mums eespēju saukt vēstures procesu par cilveka saprāta apzinātu jaunradišanu. Daudz kas ir bijis negaidīts un neparedzēts.

Tamdēļ ari valsts nav pilnā mērā cilveka apzinīgas jaunradišanas produkts, kaut ari viņa ir cilveku darbības rezultats, jo cilveku darbība ir veens no zocialā procesa faktoreem. Valsts izaug kā tādas darbības neparedzetas sekas, par kādu darbineekeeem nebij skaidru mērķu. Tikai samērā vēlu, kad cilveces attīstībā valsts dzīve pilnīgi bij kļuvusi par daļu no cilveka apziņas, mēs redzam eepreekšnodomatus jaunu valstju radišanas mēģinājumus. Bet ari šee mēģinājumi var izdotees tikai tad, ja teek eevēroti visi no cilveka gribas neatkarīgee apstākļi, kuri nosaka valsts kopdzīves drošu esamību un attīstību.

II. Sabeedriskā līguma teorija bij maldīga ari tai ziņā, ka viņa valsts izcelšanās procesu tēloja kā jurīdisku faktu. Cilveki savā starpā noslēdz līgumu, kurā nosacīta viņu padošanās vispārigai varai un valsts pastāv kā juridiskas veenošanās rezultats, ko devis noslēgtais līgums. Tāda mācība bij eespējama veenīgi sakarā ar dabisko teesību mācību, pēc kuras teesības, nepeeceesamā kārtā, rodas uz cilveka dabas pamata un tamdēļ saista cilveku, neatkarīgi no

iebkādas ārejas autoritates. Mācība par dabiskām teesibām tikpat maz saskan ar pozitīvās zinātnes daļi, kā mācība par valsts izcelšanos uz saheedriskā līguma pamata. Vēsturē mēs sastopam tikai pozitīvās teesības, t. i. teesības, kuru peespeedību nodrošina saheedriskās apveenības autoritatīvais preekšraksts. Apveenība, kura sankcionē teesību normas, ir, galvenā kārtā, valsts. Kamēr nav peeteekoši spēcīgas saheedriskas apveenības, kura var uzņemtees teesību aizsardzību, nemaz nevar runāt par teesībām, kā par peespeedu normu zistemu. Tā tad līdz tam nevar runāt arī par līguma saistošo spēku. Līgums, kuru nav uzņēmūšās aizsargāt teesības, neveenu nesaista citādi, kā tikai etiski. Tamdēļ ideja, ka valsts radusees uz atsevišķu cilvēku savstarpeja līguma pamata, nav peelaižama jau tamdēļ veen, ka viņa ir loģiski neespējama: valsts rodas kā atsevišķu cilvēku eepreekš noslēgta līguma rezultats, bet pašam līgumam juridiski saistošu spēku var dot tikai valsts vaj viņai peespeedu spēka ziņā līdzīga apveenība.

Vispāri valsts izcelšanās process nevar būt juridisks process, jo tikai jau izcēlusees valsts rada teesības, pēc kurām viņa pati dzīvo. «Valsts vispirms ir vēsturiski-zociāls veidojums, kuram teesības tikai peeveenojas, bet kuru teesības radīt nespēj.» (Jelineks).

Saheedrisko līgumu nevar peenemt ne kā teoriju, kura izskaidro valsts vēsturisko izcelšanos, ne arī kā pamatu ideālam, nojēgumam par valsti. Nevar celt valsts ideālu pamatojotees uz domu par saveenību, kas dibināta uz brīvu nolīgumu starp saveenības locekļeem. Tādai saveenībai jābūt arī veegli iznīcināmai, t. i. katram, kurš grib izstātees no saveenības, ir brīv to darīt. Bet tas nesaskanētu ar pašu valsts jēdzeenu, jo valsts, kā mēs zinām, ir peespeedu saveenība.

Var jau būt, ka uz labprātīga nolīguma dibinātas saveenības ideāls pirmajā brīdī šķeet vilinošāks par vispilnīgākās valsts ideālu, kura paturejusi savu peespeedu saveenības raksturu. Bet šis ideāls praktikā ir pilnīgi nesasneedzams, dzīvē neizvedams. Tādu fakultativu saveenību varetu nodibinat, kā peeteekoši stipru cilveku kopdzīves formu, tikai tad, ja šādas saveenības locekļi ir pilnīgi zolidari un ja viņu etiskā attīstība aizsneegusi ideālos augstumus. Citeem vārdeem sakot, tādas saveenības drošas pastāvešanas nepeceeešamam eepreekšnoteikumam jābūt tādām, ka visi saveenības locekļi pavisam veenadi saprot savus uzdevumus un ka katrs no viņem, ar leelako preeku, upurēs savus personigos labumus, lai sasneegtu šos uzdevumus. Tas viss mums stāsta par pavisam citādu cilveka dabu, nekā ta, kādu mēs pazīstam īstenībā.

III. Mācībai par sabeedrisko līgumu bijis vēl veens pavisam maldīgs nojēgums. Šīs mācības peekriteji parasti domāja, ka cilveks no izoleta, veenbūtīga stāvokļa pēkšņi nokļuvis valsts apveenībā. Kaut šādām domām jau minētās mācības valdišanas laikā visi nepeekrita, bet preteji uzskati galīgi vareja nodibinatees tikai līdz ar pozitīva zinātniska materiala uzkrāšanos. Tagad mēs nešaubīgi zinām, ka pirms valsts izcelšanās pastāveja visdažādākās sabeedriskās apveenības un ka mēs cilveku nemaz nevarām eedomatees citādā stāvoklī, kā veenīgi zocīalā. (Nemaz nav tādu cilveku, kuri dzīvotu bez satiksmes ar citeem cilvekeem. Tāda izoleta būtne būtu tikai cilveks, kuram atņemti visi ārejee jūteklī un kurš, tamdēļ, ir pilnīgi atrauts no citeem cilvekeem. Bet, protams, tāds cilveks nav uzskatams par saprātīgu būtni.) Valsts ir tikai visstīprakais un vislabāk organizetais starp citeem zocīaleem veidojumeem.

Vispirmatnejakās cilveku apveenibas dibinajās uz asinsradneecibu un cilts kopibu. Valsts, tomēr, nav izcēlusees kā asinsradneeku apveenibas skaita veenkāršas peeaugšanas rezultats. Asinssaites nevar apveenot pārak leelu cilveku daudzumu, jo ar radneecīgās grupas augšanu tās pašas no sevis top vājakas. Tik leelas un stipras apveenibas, kā valsts, izcelšanās stāv sakarā ar citu faktoru darbibu. Eevērojamā mērā sabeedrisko apveenibu attīstību sekmē materialo vajadzību vairošanās; materialās vajadzības var labak apmeerinat leelakās apveenībās, kur eespējama plašaka darba dališana. Bet ar šeem meerigeem proceseem visu nevar izskaidrot. Veens no faktoreem, kas veicinajis valsts izcelšanos, ir eekarošana, pēc kuras parasti saveenojās veenā kopībā uzvaretaji un uzvaretee, kas peedereja pee dažādām ciltim un bij dažadu kulturu tipi. Vajadziba turet uzvaretos pastāvīgā paklausībā rada vajadzību pēc sarežģitas organizācijas un stipras varas. Kā faktoram, kurš padarijis sarežģitakas ekonomiskās un zocialās atteecibas, kurš pavairojis zocialo diferenciaciju un, līdz ar to, zocialai dzīvei devis peeteekošu pastāvību, leela nozīme peešķirama tam, ka cilveki nometušees uz pastāvigu dzīvi. Pāreja uz šo stāvokli ir atkariga no saimneeciskeem apstākļeem; šai pārejai, parasti, seko zemkopiba, kā tautas galvenā nodarbošanās.

Izcēlusees valsts nepaleek uz veetas stāvot, bez attīstības. Valsts tālako attīstību nosaka, no veenas puses, dažado grupu, partiju un šķiru cīņa, kuras visas aizstāv savas intereses un katra no viņām cenšas eegūt politisko pārsvaru un, no otras puses, valsts atteecibas pret apkārtejam tautam un valstīm, kas peespeež katru valsti rūpetees par savas varas un veenibas pilnigaku nostiprinašanu. Leela nozīme šajā attīstības procesā ir jūtām un idejam, sevišķi tai-

snibas jūtam. Katra valsts teek speesta rūpetees par vistaisnigakās eekārtas nodibinašanu savās robežās. Šī ideja, vispāri, ir kā teesisko parādību novērtēšanas vadošais princips. Cik leels ir šīs idejas spēks valdit cilveku prātus, to mēs redzam no tam, ka pat veci, norūditī egoisti aizveen cenšas savu izturešanos pamatot uz augstako taisnību. Un katra politiska partija, aizstāvedama savas intereses, veenmēr cenšas tās izteikt kā vispārīga labuma vajadzību.

9. Valsts mērķis.

I. Lai gan no mūsu uzstādītā valsts būtības organiskā veedokļa valsti nevar uzskatīt par organizāciju, kuru cilveki radijuši ar eepreekšeju nodomu, lai sasneegtu eepreekš eeceretus mērķus, tomēr tas neizslēdz mērķu uzstādīšanu, kurus censtos peepildīt jau radusees valsts.

Valstij, kā zocialai gribas organizācijai, ir ļoti daudzi spēcīgi līdzekļi, ar ko eespaidot visu cilveku darbību. Ar saveem rīkojumeem valsts regulē cilveku darbību, — ta var radīt šai darbībai labvēlīgu apstākļus, bet var arī darbību kavēt. Jautajums par valsts mērķi jau, īstenībā, arī ir jautajums par to, kādā virzeenā un kādās robežās janoteek valsts darbībai, lai viņa būtu, teešam, progresu veicinoša.

II. Šis jautajums ir dažādi izšķirts. Agrak centās atrast visām valstīm un viseem laikeem veenu vispārīgu un veenotu mērķi. Šo uzskatu peekriteji sadalas divās asi pretiškās grupās.

Veena virzeena peekriteji saka, ka valsts mērķis ir pilsoņu labklājība. Senatnes domataji (Platons) uzsver, galvenā kārtā, idealo pusi, par valsts peenākumu uzskatidams viņas uzdevumu padarīt pilsoņus labdarīgu. Jaunako laiku domataji (Volfs) uzsver arī, ka valstij jārūpejas par savu pa-

valstneeku materialo labklājību. Šādas mācības ir bīstamas divejādā ziņā. Eteicot valstij rūpetees par labdarības audzinašanu pilsoņos, šīs mācības riskē pavisam sajaukt teesības ar morali, t. i. ka valsts, ar saveem ārejās peespeedības līdzekļeem, sāks eejauktees tur, kur javalda personigai brīvībai. Uzskatot par valsts uzdevumu rūpetees par pilsoņu materialo labklājību, šīs teorijas riskē pārak apgrūtinat valsti ar tādeem darbeem, kurus ļoti labi var izdarit arī bez valsts palīdzības; bet preekš pilsoņeem var tikt radīts tas nepatīkamais stāvoklis, kad ir nopeetņi apdraudeta viņu personīgās iniciatīves un uzņēmības gara attīstība.

Tādai policijas valstij, kā idealam, kur valsts uzņemas gādat par visām pilsoņu vajadzībām, pilnīgi pretim stāv mācība par tā saucamo t e e s i b u valsti, kura par veenigo valsts mērķi uzskata pavalstneeku drošības garantešanu.

Pēc šo mācību peekriteju (Loks, Kants) domam valsts uzdevums ir garantēt pilsoņeem drošību pret ārejeem eenaidneekeem un valstī nodibinat teesisku eekārtu, lai būtu nodalītas atsevišķeem pilsoņeem peešķirto brīvību sferas. Visu citu lai izpilda privatas personas savā darbībā, pee kam šīs personas teek sargatas savas brīvības realizešanā. Pret šīm mācībām jāeebilst, ka 1) nekad nav bijis tādas valsts, kura, īstenībā, būtu aprobežojusees tikai ar savu pilsoņu eekšējās un ārejās drošības garantešanu; jau pašā sirmā senatnē valstis ir uzņēmušās arī zinamus saimneeciskus uzdevumus; 2) tāda tīra teesību valsts nemaz arī nesasneegtu mērķi, par kuru sapņojuši šīs valsts aizstāvji, t. i. nemaz netiktu peepildita vispārīga veenlīdzība un brīvība. Praktiskā būtu tā, ka tās šķiras, kuras ir saimneeciski spēcīgakas, sāktu, bez kādas kontroles un bez šķēršļeem, eksploatēt saimneeciski vājās eedzīvotāju šķiras un pēdejee, palik-

dami bez valsts palīdzības, nespētu pretotes eksploatacijai.

III. Visu šo teoriju klūda bij tā, ka viņas gribeja jautajumu izšķirt abzoluti. Bet sabeedriskā dzīve ir pārak sarežģīta, lai viņu varetu eeguldit veenpusīgu mācību Prokrusta gultā. Tamdēļ jautajumu par valsts mērķi var izšķirt tikai r e l a t i v i. Protams, katrai valstij vispirms jā rūpejas par savu ārejo drošību un par pastāvīgas un taisnīgas eekārtas nodibinašanos zemes eekšeenē. Bet tālak valstij jāuzņemas, protams, zināmās robežās, arī rūpes par pilsoņu labklājību. Cik leelos apmēros, tas nosakams no mērķsakarības veedokļa. Valsts eejaukšanās labklājības sferā ir derīga un svētīga tad, kad ar vajadzīgām rūpēm par sevi neteek galā paši pilsoņi, ar saveem spēkeem, vaj arī kad pilsoņi to var izdarit daudz sliktak, kā valsts. Tamdēļ valsts vēlamās eejaukšanās robežas var būt dažādas dažādos laikmetos un apstākļos. Kas bij pavisam nepeceeešams veenos apstākļos, var būt tikpat kaitīgs citos.

Vislabak valstij eespējams regulet tās dzīves nozares, kurās cilveku darbība ir veenadīgaka, nemainīgaka, kur veegli eespējama ārejā kontrole un peespeedība. Tamdēļ materialo kulturu valsts var regulet samērā labak un veeglak, nekā garīgo kulturu. Pee tam pati valsts no materialās kulturas gūst sevīm vairak, kā no garīgās.

IV. Apspreēžot jautajumu par valsts mērķeem un par robežām, cik tālu drīkst sneegtees valsts eejaukšanās tautas dzīvē, nekad nevajaga aizmirst, ka pati valsts un viņas izdoto likumu vara par dzīvi nav neaprobežota. Lai cik leela būtu likumdeveja autoritate eedzīvotāju acīs, lai uz cik leelu materialu spēku atbalstītos viņa pavēles, gadijumam, kad tās netīktu paklausītas, bet faktiski neveens likumdevejs nav visuvarens. Cilveki tikai tik tālu var valdit par

apkārtejo pasauli, cik viņu prātam izdevees saprast šīs pasaules zinātniskos likumus. Fizikas vaj ķīmijas eksperimenta izdošanās atkarajas no fiziķa un ķīmiķa atteecīgām zinašanām. Tāds eksperiments zocialās atteecībās ir arī katrs valsts likums, radidams pārmaiņas zocialā dzīvē; šī eksperimenta sekmes atkarajas no tam, cik likuma autors, viņu sastādidams, ir dibinājees uz noteiktām zinašanām par tās zocialās apkārtnes dzīves apstākļeem, uz kuru viņš grib atstāt savu eespaidu. Jo dziļakas un plašakas šīs zinašanas, jo noteiktak un drošak var strādat likumdevejs. Bet tā kā mēs vēl nepazīstam zocialo procesu veidošanās un attistības zinātniskos likumus viņu pilnībā, tad mūsu mēģinājumi apzinīgi vadit saheedribas dzīvi veenā vaj otrā virzeenā, nekad nevarēs pilnā mērā izdotees. Neveena likumdošanas reforma nekad nedod taisni tos rezultatus, kādus no viņas sagaida. Dzīvē daudz kas nokārtojas pavisam citadi, nekā to būtu vēlejees likumdevejs. Ari te mēs redzam mums jau pazīstamo mērķu heterogoniju.

Jelineks kādā veetā saka: «Mēs jau zinām, ka likumeem ir daudz mazaks spēks, nekā to domaja pirms simts gadeem; ka likumi veenmēr ir tikai vēlāmais, kuru nekad nevar pilnā mērā padarit par esošo; un tamdēļ realā dzīvē veenmēr rodas parādības, kuras nesaskan ar likumdeveja nozīmeto saprātīgo planu. Likumdevejam jasateekas ar tādeem spēkeem, par kureem valdit viņš uzskata kā savu aicinājumu; bet ļoti beeži šee spēki, pavisam nemanot, saceljas pret likumdeveju un eedriktas pat eeņemt viņa veetu.»

Sinat ar 40 lappus un
mūsdienīgas

II. daļa.

Vispārīga mācība par teesibam.

1. nodaļa.

10. Teesibas, tikumi un morale.

I. Cilveku sabeedriba ir zocials orga-
nisms. Ar to esam atzinuši sekošas viņas dabas
pamatīpašības: 1) sabeedribu un valsti nav tiri me-
kaniski radijusi kāda ārpusstāvoša griba; tās rodas
kā procesa rezultats, kuru nenosaka tikai cilveka ap-
zinīgie mērķi vien, bet kurš atkarīgs arī no ārpa-
sules notikumiem un no neparedzetas cilveka darbības
sekām (mērķu heterogonijas likums). Sabeedriba nav
atsevišķu individu veenkāršs agregats. Viņa ir orga-
nisms tādā nozīmē, ka ta dzīvo savu īpatneju dzīvi,
kuru nevar izskaidrot ar atsevišķo cilveku dzīvi.
Kaut gan katra atsevišķa personība ir psihiskās dzī-
ves patstāvīgs centrs, bet personību sadarbībā rodas
zocialas kustības un zocialā darbība, kura rada īpašus
zocialus produktus: valodu, teesibas, zinātni u. t. t.
Zocialā dzīve dibinas uz sevišķiem likumiem, kuru
pamatā ir zocialpsiholoģija, tautu psiholoģija.

II. Katra mekaniska vaj organiska veenība ir
sarežģīts vesels, sastāvošs no atsevišķām daļām.
Šīs daļas savā starpā saistītas, ar ko ir radīta aug-
stākā veenība, kurai ir patstāvīgi mērķi. Lai tādās
saites būtu iespējamas, ir nepieciešama zināma
sarežģītās veenības eckšējā kārtība: katrai daļai ja-
cerāda sava veeta un ir jānosaka daļas atteecības
pret veselo, jānosaka arī veselā un viņa daļu funk-

cijas. Tāda kārtība pastāv arī cilvēku sabiedrībā, kur katra personība ir sarežģītā veselā daļa. Ir jānosaka atteecības starp personību un sabiedrību un arī atsevišķo indivīdu savstarpējās atteecības.

Sabiedrības kārtība, pēc vispārīgā evolūcijas un mērķu heterogonijas principa, nav negrozāma un nemainīga, bet to arī nevar nosacīt patvaļīgi vaj apzinīgi. Evolūcija eesākas no visveenkāršākām sabiedrības eekārtas formām un pamazām pāriet uz sarežģitākām. Veenkāršākās kopdzīves formas parādas sabiedrības vājā diferenciacijā, t. i. sabiedrības sastāvelementi maz atšķiras viens no otra; bet, līdz ar to, arī sabiedrības integrācija ir vāja, t. i. vāji ir attīstīta sabiedrības kopsakarība. Cilvēku pirmatnējā apveenībā dažādības pamatojas uz viņas locekļu dabīgām savādībām, — uz augumu un dziļumu un uz dabīgās savādības pavairojošām dažādībām dzīves apstākļos un nodarbībā. Veenkārša ir arī tādas apveenības pārvalde: visdrošākais un uzņēmīgākais viņas loceklis, aiz dabigeem eemesleem, eņem pirmo veetu medībās vaj kara gājeenā. Arī kopsakarība tādā apveenībā ir vāja: viņa veegli izirst un viņas locekļi, bez leelām grūtībām, var nodibinat atsevišķas jaunas grupas. Ar kulturas attīstību cilvēku sabiedrības uzbūve paleek sarežģītāka: rodas starpība bagatībā, nodarbībā, sabiedriskā stāvoklī, izaug kārtas. Līdz ar to paleek sarežģītākas sabiedrības locekļu eekšējās atteecības, pārveidojas un kļūst racionalāka arī pārvaldes kārtība. Sabiedrības eekārta top kopsakarīgāka un noteiktāka, stingrāka. Sabiedrības eekārta un pārvalde vissarežģītāka kļūst valstī.

Valsts darbības dažādība, sakarā ar sarežģīto viņas eekšejo uzbūvi, nepeeceešami prasa pēc visdažādākeem līdzekļeem valsts eekšējās kārtības uzturēšanai, veselā un daļu atteecību nokārtošanai.

Rodas dažada tipa normas, kuru mērķis ir noteikt katra individa veetu valsti, sarežģītā veselā uzdevumus un viņa daļu funkcijas. Bet zocialās evolūcijas process neapstājas: valsts stājas atteecībās veena ar otru un šajā starptautiskā satiksmē rodas vajadzība ceeši un stingri nosacit savstarpejās atteecības uz vispārigo normu pamata.

III. Vēlak mēs redzesim, ka normas, kuras regulē valsts dzīvi, ir dažada rakstura un viņas var eetvert trijās galvenās grupās: teesības, tikumi un morale. Visām šīm normam, tomēr, ir kaut kas kopejs, kas viņas atšķir no dabas likumeem. Kamēr dabas likumi mums izleekas negrozami un šķeet, ka cilveks ar savu gribu nevar viņus grozit, zocialās normas, turpretim, ir cilveka paša greešanās pee savas gribas un tās var grozit, cilveks ar savu gribu tās var ari pārtraukt un izjaukt. Šī atšķiriba rodas no tam, ka dabā pastāv tīri mekaniska cēloniba. Bet cilveku sabeedribā rodas jauns faktors — cilveka griba, kura darbojas pēc īpašeem psihiskās cēlonības likumeem. No šīs īpatnejās cēlonības veedokļa mēs varam runat par cilveka gribas brīvību. Ar šo jēdzeenu mēs nedomajam apzīmet to, ko parasti mēdz saukt par indeterminismu, t. i. mēs negribam teikt, ka cilveka griba ir kaut kas tāds, kas, vispāri, nav atkarīgs no cēloniskās sakarības un uz ko ārejeem apstākļeem nav nekāda eespaيدا. Ja tā būtu, tad nebūtu eespējams zinatniski pētīt tos procesus, kuros eetverta ir ari cilveka gribas darbība. Tad nebūtu eespējamas ari pašas zocialās normas, kuru mērķis taisni ir vadīt cilveku gribu. Bet mēs nostājamees uz pareizi saprasta determinisma veedokļa. Mēs atzīstam, ka katra cilveka raksturu nosaka eedzimtības ceļā eegūto īpašību un spēju eespaيدا un tās ārejās apkārtnes darbība, kurā cilve-

kam jadzīvo. Bet cilveka eekšējā dzīve un viņa attīstība pamatojas uz sevišķeem psihiskeem likumeem, kuri parādas eekš tam, ka cilveks pats uzstājas kā darbīgs faktors dzīves vispārīgā procesā. Tur tad arī meklejama cilveka gribas brīvība: viņa parādas cilveka spējās, pirms zinama lēmuma pieņemšanas, izvēlēties starp dažādām teeksmem un vēlešanām, kuras pamatojas uz āreenes eespai-deem. Protams, tāda izvēle atkarīga no zinamas personas vispārīgā rakstura. Jo noteiktaks un ceetaks šis raksturs, jo veeglak eepreekš paredzet to virzeenu, kādā tiks taisīta izvēle. Visu zocīalo normu uzdevums jau ir vajadzīgos gadījumos virzīt cilveka izvēli saskaņā ar zocīalā ideālā prasībām. Ja cilveka raksturs peespeež viņu izvēletees tādu lēmumu, kurš nesaskan ar zocīalo normu prasījumeem, tad šo cilveku sauks pee atbildības par pastāvošo normu pārkāpšanu. Sabeedriiba cīnas ar cilvekeem, kureem tāds raksturs, kā ar kaitigeem un bīstameem kopdzīves elementeem.

IV. Zocīalās normas nav nemainīgas. Viņu saturs mainas līdz ar kopdzīves attīstību un sabeedriibas atteecību pārvērtībam. Bet visā normu bezgala dažādībā, kādu mums rāda cilveces vēsture, mēs redzam veenu vispārīgu principu, kurš veenmēr un visur paleek kā nemainīgs vadošs pamats zocīalo normu izveidošanā un ir viņu novēertešanas mērs. Šis princips ir nemainīgs, jo viņš izreet no cilveka dabas pašām pamatīpašībām. Skaidrā zinātniskā formulējumā taš ir visplašākais ģeneralizejums, kādu mēs varam taisīt uz vēstures un antropoloģijas faktū pamata un dibinotees uz cilveka dabu. Šis cilveka dabas īpašības labi tēlojis Aristotels mums jau pazīstamā definejumā — ka cilveks ir *s a b e e d r i s k a b ū t n e* un viņas pastāv eekš tam, ka cilveks, kurš ir patstāvīga psihiska veenība, tajā pašā laikā ne-

var dzīvot un attīstīties citādi, kā sevīm līdzīgu sa-
beedribas apkārtņē, kuras dzīve atkal ir psihiski
īpatneja, jo viņa dibinas uz individuēlo grību sadar-
bību. Tamdēļ arī šo zocīlo apkārtņi var uzskatīt
kā zināmu organismu, zināmu psihisku veenību. Šīs
cilveka dabas īpašības rada zocīlo normu evoluci-
jas vispārīgo principu, kuru mēs vāretu nosaukt par
zocīlo vāj etisko ideālu.

Lai gan atsevišķāis indivīds ir ceeši atkarīgs no
zocīlās apkārtņes, tomēr šī apkārtne nepaņem visu
cilveku. Jo tāļak eet kulturas attīstība, jo vairak
katrs indivīds apzinas sevi par patstāvīgu personību.
Ja mēs pareizi saprotam saheedribas attīstības uzde-
vumus, tad šī attīstība nebūt neparedz individuēlo
īpatņību un individuēlās brīvības nomākšanu. Gluži
otradi — tikai plaša individuēlās jaunradišanas
eespēja var radīt dzīvu saheedribas darbību. Indivī-
duēlās īpatņības saheedribā savstarpeji papildina at-
sevišķos cilvēkus un viss zocīlās evolucijas process
klūst daudzpusīgaks, dažādaks. Tomēr galejs indi-
vidualisms var būt bīstams saheedribai, kā veselām
kopumām. Saheedribai var būt savi sevišķi uzde-
vumi, kuru peepildišanos sekmet dažbrīd, varbūt,
nav atsevišķo personību interesēs, bet kas visai sa-
heedribai ir pavisām nepeeceesāms, jo bez viņu pee-
pildišanas pati saheedribas pastāvešana var klūt pro-
blemātiska. Tādos gadījumos saheedribai jānonāk
konfliktā ar viņas atsevišķeem locekļeem un viņai ir
individuēlā brīvība jāerobežo. Uz to saheedribu
peespeež pašaisardzības jūtas. Tā tad konflikti ir
neizbēgāmi; personības un saheedribas intereses
veenmēr nesaskan. Bet arī tas nav apstrīdāms, ka
saheedribas labklājība veenmēr dibinas uz atsevišķo
personību labklājību.

Te arī rodas tā principa saturs, kurām jānosaka
cilveku saheedribas eekārta, saskaņā ar cilvēka da-

bas pamatīpašībam un kuru sauksim par zocīalo ideālu. Šī principa saturs ir personības un sabēedribas prasību harmonisks izlīdzinājums. Ideāla ir tāda sabēedribas eekārta, kura pilnīgi saskan ar šo principu, kura nodrošina sabēedribas labklājību, dibinātu uz personības labklājību. Šis princips ir augstākās taisnības idejas saturs, no kuras veedokļa teek vērtetas atsevišķās zocīālās normas.

V. Runadami par zocīalā veselā un viņu sastādošo personību labklājību, kā par zocīalā ideāla saturu, mēs nebūt nenostājamees uz rupja utilitarisma vaj eidemonisma veedokļa. Mēs nekādā ziņā nedomajam sacīt, ka cilveka labklājība nav vairak, kā pasīvs apmeerinatības stāvoklis. Tāda labklājības saprašana nesaskanetu ar darbigo, aktīvo cilveka dabu. Cilveka etisko vērtību mēs mērojam pēc viņa prasību augstuma un pēc viņa darbības rakstura, bet ne pēc cilveka apmeerinatības vaj sātības pakāpes. Gijō pareizi uzsver, ka «utilitārās skolas svarīgākais trūkums ir tas, ka viņa cilveku darbībā pārak izcilus lomu peešķir patikas dziņam, pee tam vispaviršākā formā. Ir divi patikas veidi: veens atteecas uz darbības pārejošo formu, kā patika ēst un dzert; otrs saistīts ar darbības pašu būtību, kā patika dzīvot, gribet, domat. Pirmais patikas veids ir tīri jūteklīgs; otrs vairak neatkarīgs no ārejeem objekteem un viņā rodama veenība ar pašu dzīves apziņu. Utilitāristi pārak leelu vēribu peegreezuši pirmajam patikas veidam. Ne veenmēr cilveks darbojas, lai sasneegtu kādu atsevišķu labumu. Dažreiz viņš darbojas aiz darbības patikas, dzīvo aiz patikas dzīvot, domā aiz patikas domat. Eekš mums ir uzkrājees spēks, kurš jāiztērē; kad kāds šķērslis kavē spēka patēriņu, tad šis spēks top vaj nu par vēlešanos vaj reebumu; kad vēlešanās apmeerinata, tas patik; kad apmeerina-

šanu kavē, cilvēks ceeš. Bet tas nebūt nenozīmē, ka uzklātais aktīvais spēks teek iztērets veenigi patikas dēļ, ar patiku, kā darbības motivu. Dzīve attistas un top tamdēļ, ka viņa ir dzīve. Vispirms vajaga dzīvot, tikai tad rodas patika. Pee visām radibām patika daudz leelakā mērā nāk pēc dzīves meklešanas, nekā izsauc šo meklešanu.»

Protams, visām darbībām nevar būt veenada etiska vērtība. Pirmais un nepeeceešamais noteikums ir, ka darbībai jābūt saskaņā ar cilvēka zocīalo dabu. Atsevišķais cilvēks nevar censtees pēc tādeem mērķeem, kuru realizešana padara neespējamu visas kopdzīves esamību, pee kuras peeder pats šis cilvēks. Zocīalā veselā darbība nedrīkst būt tāda, kas nomāc personigo brīvību un pašdarbību.

Tā saprasta labklājība noved mūs pee brīvas un saprātīgas darbības, kurai zocīals raksturs. Katra indivīda labklājība ir viņa eespēja brīvi attīstīt visas savas īpašības un dāvanas, harmonijā ar sabeedribas mērķeem. Sabeedribas labklājība ir zocīalā veselā brīva attīstība, dibinotees uz sabeedribu sastādošo cilvēku īpašību un spēju dažādībām, īpatnībām. Tāda darbība pati par sevi ir labūms, pee tam drošaks un paleekošaks, nekā visi ārejee labumi. Ne apmeerinatībā, bet ideala teeksmē ir meklejama dzīves vērtība.

VI. Attēlotais zocīalais ideals veenmēr ir kā vadošs pamats zocīalo normu evolucijā. Ar to mēs negribam sacīt, ka šis ideals cilvēka apziņā veenmēr ir pastāvejis tajā skaidrā formulejumā, kādu devām mēs. Mūsu uzstādītais princips ir tikai to tendenču skaidrs formulejums, kādas izpaužas zocīalo atteecību attīstības procesā, kaut ari cilvēka apziņa veenmēr nespēj šīs tendences gaiši saredzet. Vēstures process nenorisinas tikdaudz zem abstrakto ideju eespaīda, kā zem jūtu eespaīdeem. Jūtas var ilgi darbotees, lai ari apziņa tās ne-

apgaismo. Tā arī šajā gadījumā. Sakarā ar cilvēka kopdzīves dabas vispārīgo raksturu, cilvēka darbību nosaka divu pamatteeksmju sadursme: pašmīlības, kura ir egoistīgo dziņu pamatā un leek cilvēkam sevi stādīt darbības centrā, padarīt sevi par savu rūpju mērķi un līdzjūtības teeksmes, kuras ir altruistīgo jūtu pamatā un pamudina cilvēku atsacīties no savām personīgām interesēm, lai no tā nāktu labums viņa zocīalai apkārtnei. Starp šīm jūtām izceļas konflikti, bet cilvēka zocīalā daba peespeež viņu censtees pēc konfliktu izlīdzinājuma. Ne katram un ne veenmēr izdodas panākt izlīdzinājumu; ne visas zocīalās normas rada labvēlīgus apstākļus eekšēju konfliktu izlīdzinājumam, lai nodibīnatos zīnāma sabeedribas kārtība. Te rodas atsevišķo indivīdu un atsevišķo zocīalo normu neveenadais novērtējums, pirmos sadalot zocīali derīgos un nederīgos un otrās kvalīfīcejojot kā taisnīgas un netaisnīgas. Šīs novērtējums īzaug zem taisnības sajūtas eespaīda, jo taisnības sajūta dibīnas uz vajadzību atrast harmonīsku sameerīnājumu starp egoistīgām un altruistīgām dziņām.

Cīlveka apzīņa aizveen vairak peesavīna šīs cīlveka dabā esošās jūtas un vērs skaidrā formulā to, kas līdz šīm bīj no apzīņas vāji apgaismots grības eerosīnatajs.

VII. Mūsu apzīmetais zocīalais īdeals īr sabeedribas augstakais mērķis. Kā katrs īdeals, viņš vēl nekur un nekad nav tīcis sasneegts. Neveenu reīz vēl nav laīmejees radīt pavīsam pīlīnīgu sabeedribas eekārtu, kur personības un sabeedribas vajadzības būtu harmonīski sameerīnatas. Tas īzskaidrojamā ar daudzveem šķēršļeem, kuri kavē augstakās taisnības peepīdīšanās. Kaut visu cīlveku dabā īr egoīsmā un altruīsmā jūtas, kuras cenšas panākt eekšēju izlīdznājumu, bet šo izlīdznājumu vīsi veenadā mērā ne-

var sasneegt. Tagadnes etiskais stāvoklis vēl ir tāds, ka egoisma dziņas ļoti beeži pārvar altruisma jūtas un vispārīgais labums teek upurets personīgām interesēm. Ar to izskaidrojamas arī pārak beežās šķiru interešu sadursmes. Ari zocīalo normu radīšanā grūti izvairītees no šo pretīšķo un veenpusīgo interešu eespaīda. Ļoti beeži likumdošanā izmanāmī valdošās partījas eeskati, kas nesaskan ar augstako taisnību un nāk viņai par ļaunu. Ari gluži bezparteījīski cenšotees panākt taisnību, beeži veen ir grūti atrast pareīzo ceļu, kādu vajadzētu eet likumdošanai. Sa-beedribas dzīve ir ārkārtīgi sarežģīta un, ar kulturas attīstību, paleek veenmēr sarežģītaka. Paši dzīves apstākļī mainas, tamdēļ mainas arī tās konkretās zocīalās problēmas, kuras ļaatrīsīna no augstakās taisnības veedokļa.

Cīlveku kopdzīves daba veenmēr rada cenšanos pēc vīstaisnīgākās sadzīves eekārtas, kur veselā labklājība dībīnatos uz vīsu atsevīšķo īndīvidu labklājību. Bet šee centeenī veenmēr paleek nepeepīdītī, nesasneegti. Vīspārīgāis zocīalāis īdeals paleek ne-mainīgs, bet atsevīšķās zocīalās problēmas mainas. Mainas arī šo problēmu atrīsīnašanas līdzekļī. Vīsa sa-beedribas zocīalā dzīve eegūst evolucījas raksturu, t. ī. tā kļūst par sakarīgu procesu, kura atsevīšķās stādījas veenotru nosaka. Veens no galve-neem momenteem, kas šīm procesam dod sakarību un veenību, ir zocīalāis īdeals.

VIII. Runajot par zocīalo taisnību, kā par vēstures procesa faktoru, t. ī. kā par spēku, kurš eespaīdo vēstures notīkumu gaitu, sevīšķī teesību un valsts attīstību, mēs nebūt nenostājamees uz neznatnīskā metafīzīkas veedokļa. Gluži otrādī, — vēstures attīstības tendence uz taisnības pusi, pēc mūsu domām, ir zīnatnīskī pilnīgi peerādīts fakts, ļo viņu, no veenas puses, apstīprīna katras cīl-

veku sabeedribas uzbūves analize un, no otras puses — visa cilveces vēsture. Kā mēs redzejām, cilveku sabeedribai ir savas sevišķas īpašības un intereses, kuras veenmēr nesaskan pilnīgi ar šo sabeedribu sastādošo atsevišķo cilveku gaumi un centeeneem. Bet nav eedomajami ne cilveki bez sabeedribas, ne arī sabeedriba bez cilvekeem. Tamdēļ pašas sabeedribas daba prasa, lai neapšaubami pastāvošās pretejbības teek izlidzinātas. Šī tendence veenmēr ir redzama vēsturē, dažados laikos tā parādas ar dažādu spēku: drīz kā neapzinams zociāls spēks, drīz kā vairak vaj mazak pilnīgi un skaidri no cilvekeem apzināts zociālās taisnības ideāls. Visa vēsture ir šādu elementu pilna.

Metafizikas loma eesākas tāļak. Ja arī mēs dabutu atbildi uz jautajumu, kas ir zociālā taisnība, tas, tomēr, neatrisina visas šaubas, kuras nedod meera domajošam cilvekam. Aiz šī jautajuma eesākas citi. Bet kamdēļ tad vajadzīga pati taisnība, kamdēļ mēs viņu tik augstu vērtējam? Kāda, vispāri, ir cilveka esamības vērtība un nozīme? Kamdēļ pastāv cilveku sabeedribas ar viņu cīņam dēļ taisnīgām teesībām? Kāda ir pašas dzīves nozīme un kāds ir cilveka aicinajums visumā? Tās ir etikas galejās problēmas, uz kurām zinātne nespēj pilnīgi un kategoriski atbildēt. Atbildi uz šēem jautajumeem teic mums mūsu jūtas. Veselā cilvekā šīm jūtām ir modrs, dzīvespreecīgs raksturs un tās viņam dod pamatu pozitīvām atteecībām pret dzīvi un zociālo darbību. Uz šīm jūtām pamatojas arī metafizikas zistēmas, ar pozitīvu, optimistīgu noskaņu. Ja ticība dzīves vērtībai kļūst vājaka, ja cilveks šo ticību zaudē, tad arī viņa metafizika top pesimistīga, noleedzoša, negatīva.

Bet visu šo jautajumu apcere, tāpat kā apcere par reliģijas nozīmi šajā ziņā, nevar eetilpt šajā vispārīgā mācībā par valsti un teesībām.

11. Praktiskee sakari.

I. Ar kādeem līdzekļiem cilvēku sabeedribā teek nodibinata kārtiba, kuras pamatuzdevums ir individuēlo un zocīalo intērešu saskaņošana? Spēks, uz kuru leelā mērā dibinas sabeedribas tautsaimneeciskā darbiba un kurš pats no sevis, bez āreja pamudinājuma, uztura ļoti sarežģīto tautsaimneecisko organizaciju, ir darba atalgojums. Ar šo līdzekli cilvēki sevim nodrošina savstarpeju palīdzību un rada veenmēr pilnigakas tautsaimneeciskā kopdarba formas. Mēs vairs nevaram eedomatees kādus sakarus, kuri būtu dibinati uz neatlotu palīdzību. Lūgums pēc neatlotas palīdzības, pēc mūsu eeskateem, var dibinatees tikai uz kādām sevišķām atteecibām starp lūdzeju un lūdzamo. Bet sevišķas atteecības sastopamas ļoti reti, tamdēļ uz viņām nevar dibinatees cilvēku darbiba. Ja lūgums pēc neatlotas palīdzības nedibinas uz personīgām atteecibām, bet teek motivets veenīgi ar lūdzeja nevarību, tad lūgumu uzskata par lūdzeju apkaunojošu. Tamdēļ tagad par darbības īsto virzītaju ir peņemts atalgojums par izdarīto pakalpojumu. Tādas kārtības pārakums ir acimredzams. Atalgojums pilnīgi nodrošina vajadzīgo pakalpojumu dabušānu. Par naudu katrs var dabūt nepececešāmos pakalpojumus. Samaksadams atalgojumu par saņemteem pakalpojumeem, cilvēks, kuram šee pakalpojumi bij vajadzīgi, ir neatkarīgs no citu cilvēku gara stāvokļa subjektivām noskaņām; viņš vairs nav atkarīgs no citu cilvēku pakalpības pakāpes. 2. Atalgojums atsvabina mūs no vajadzības lūgt pēc pakalpojuma un par to pateiktees. 3. Tikai atalgojums dod eespēju sabeedribā plaši izvest darba dalīšanu.

II. Palīdzības sneegšana citeem cilvēkeem, saņemot par to atalgojumu, eespējāma divās dažādās

formās. 1. Ta eespējama maiņas līguma veidā (šī vārda plašākā nozīmē); šajā līgumā katrai pusei ir savi mērķi un katra puse cer dabūt no otra vairak, nekā pati otram dod. Dažreiz cerība attaisnojas abām pusēm, jo veenai un tai pašai leetai var būt dažāda subjektīva vērtība preekš dažadeem cilvekeem. 2. S a b e e d r i b a s līguma veidā, kad visi sabeedribas dalibneeki cenšas panākt kopeju mērķi veenoteem spēkeem. Maiņas līguma gadījumā atalgojums par pūlem var būt dažāds: vaj nu vērtībā, kura teeši apmeerina zinamu vajadzību (maiņa), vaj ari abstraktā vērtībā, kura ir tikai līdzeklis vajadzības apmeerinašanai, eegādajotees tam derigu preekšmetu (maiņa ar naudas palīdzību) vaj ari, beidzot, tīri idealā vērtībā, kura apmeerina veenīgi mūsu godkāribu (ordeņi, pakāpes u. t. t.). Atalgojuma leelumunosa abpusejas veenošanās ceļā, pee kam veenmēr var izleetot savā labā kontraģenta apspesto stāvokli, lai pamazinatu atalgojuma leelumun. Bet, vispāri, eevērojot pastāvošo konkurenci, atalgojums aizveen cenšas būt, leelakā vaj mazakā mērā, pastāvigs. Gadījumā, ja noteek acis krītoša eksploatacija, tad zociali vājākā pusē stājas jauns zocialās mekanikas spēks — preekšraksts, — par kuru runasim vēlāk. Tā tad konkurences noteikta brīva praktisko sakaru organizacija nenodrošina pilnigu taisnību un atalgojums nav veenigais tautsaimneeciskās organizācijas virzītajs.

III. Atstāstītā praktisko sakaru organizacija mums šķeet tiķ dabīga, ka nav grūti viņu uzskatīt par pirmatneējās sabeedribas organizaciju. Bet ta būtu leela klūda. Ideja par pakalpojuma atalgojumu ir kulturas panākums. Pirmatneējā sabeedribā darbu, kurš nepeeceešams cilveku vajadzību apmeerinašanai, parasti darija visi kopā, ja neskaita darba dalīšanu starp vīreeti un seeveeti. Tāda darba pro-

dukts peedereja viseem kopeji. Privatīpašuma ilgu laiku nebij. Bet kamēr viņš nav radees, maiņa nav eespējama. Pirmee individuēlā īpašuma objekti bij greznumleetas, vēlāk eeroči. Kad zocialā dzīve paleek sarežģitaka, sāk attīstitees darba dališana un maiņa.

Pirmās nostājas atsevišķi tās profesijas, uz kurām jasagatavojas, peem. ēku celšana, eeroču izgatavošana. Maiņa eesākumā ir tikai preekšmetu savstarpeja apmaiņa: kam kas vajadzigs, tas to dabū par velti no ta, kam šis preekšmets ir. Pēc tam preekšmeta saņēmejs atlīdzina devejam kā varedams. Te sāk pamazam izveidotees divi praktiskās darbības veidi: 1. tīra dāvašana, nedomajot par atalgojumu; šis veids teek praktizets tad, kad dāvana domata reliģiskeem mērķeem; 2. preču un pakalpojumu maiņa pret ekvivalentu. Maiņas attīstību ilgi aizkavē vergu darbs, kurš dibinats uz peespeešanu. Pee vergu darba nav pakalpojuma atalgojuma tādā nozīmē, kā mēs to saprotam. Vergs ir kundzības objekts un viņa apgādašana ir kunga veenpusigs aprēķins. Te nav liguma par pakalpojumeem. Pakalpojumu maiņas un darba dališanās plašu attīstību ilgi aizkaveja ari darba atalgojuma raksturs. Kamēr atalgojumu izsneedza teeši patēriņa preekšmetos, kurus uzkrāt nevareja, tik ilgi nav peeteekoši stipras dziņas peespeestees darbā. Kad atalgojumu sāk izsneegt dižmetalā, strādneeks var jau uzkrāt saņemtā atalgojuma zumas. Tā teek radits jauns pamudinājums uz darbu. Vēlešanās pacelt darba ražību un katrā darba nozarē dabut tikai labakos strādneekus rada aizveen plašaku darba dališanu.

Tā kā materiali nenodrošināteem, bet garīgi apdāvināteem cilvekeem vajadzeja dot eespēju nodarbotees ar garigu darbu, tad ari šī darba nozare veenmēr vairak kļūst par peļņas avotu. Līdz tam pat

grieķu-romiešu kultūra vēl nebij nokļuvusi.

Kad arī garīgo darbu sāk atalgot, aug vispārīgā ceenība pret darbu. Visas darba nozares ir tik ceeši savā starpā saistītas, ka neveens derīgs darbs, lai cik neecīga viņa loma, neteek nicināts. Praktiskās dzīves preekšā visi darba veidi ir vērtīgi un viņus sāk vērtēt ar veenu mēru.

12. Teesības.

I. Atalgojums ir varens līdzeklis, lai cilveku eeinteresetu otra uzņēmībā un lai organizētu individuēlo spēku sadarību. Bet šī līdzekļa nepeeteek, lai cilveku sabeedriba būtu droša un stipri organizeta. Ir vajadzīga zināma pastāvīga kārtība. Cilveku teeksmes ir pārak dažādas, garīgās attīstības stāvokļi pārak neveenadi, lai leelā sabeedriskā kopība varetu turetees tikai uz privatpersonu veenošanās pamata, ko radījušas cilveku rūpes par savām interesēm. Nepeeceesamas zināmas atteecību normas, kurām jābūt preekš vīseem obligatoriskām. Te rodas jauns zocīalās mekanikas faktors — psichiskā eespaīdošana ar preekšraksteem un padomeem, kas speež sabeedribas locekļus savu ārejo izturešanos saskaņot ar obligatoriskeem nosacījumeem un, pēc viņu aizrādījuma, darīt to, kas derīgs sabeedribai un izvairītees no ļaunas un bīstamas darbības. Zocīalo atteecību normu peespeedu pakāpe ir dažāda; tamdēļ šīs normas teek dalītas teesībās un tikumos.

II. Par teesībam sauc tās mūsu darbības zocīalās normas, kurām ir augstākās pakāpes peespeedības raksturs. Šo normu peespeedība pastāv eekš tam, ka viņām ir tendence valdīt cilveku kopdzīves locekļus, neatkarīgi no katra cilveka vēlešanās padotees

šīm normām. Saveenības locekli, kurš atsakas padoties minētām normām, var uz to peespeest dažādeem līdzekļeem, kādi atrodas teesibu rīcībā. Par nepadošanos teesibam cilveks var samaksat pat ar savu dzīvību.

Protams, cilveku darbības normām tikai tad var būt tāds spēks, ja aiz viņām stāv kāda vispāratzīta autoritate, kura ir peeteekoši impozanta, lai viņas pavēlēs visi justu šīs autoritates spēku. Tāda autoritate var būt tikai cilveku sabeedribas augstākā vara. Citeem vārdeem, — teesības tikai tad ir eespējamās, ja cilveku sabeedriba tik tālu attīstīta, ka viņa top par gribas organizaciju. Pee tam šai gribas organizacijai jābūt tik spēcīgai, ka viņa var peespeedu veidā (augšminētā nozīmē) pavēlet saveem locekļeem.

Tāds spēks ir augstākai varai valstī. Tamdēļ esam paraduši uzskatīt teesību un valsts jēdzeenus par korelateem (jēdzeeni, kuri veens ar otru ir savstarpejās atteecībās). Par teesibām sauc normas, kuras valsts vara ir ņēmusi savā aizsardzībā un kuras, valsts varas autoritates dēļ, pretendē uz valdību par cilveku sabeedribas locekļeem, neatkarīgi no tā, vaj cilveki viņām grib padoties, vaj negrib. Lai gan ne visu teesību normu saturu izstrādā valsts organi, kā to vēlāk redzesim, runajot par teesību avoteem, bet teesību normu nozīmi eegūst tikai tee cilveku darbības nosacijumi, kurus valsts vara ņēmusi savā aizsardzībā. Tas, tomēr, nenozīmē, ka arī vēsturē teesības tikpat ceēši saistītas ar valsts jēdzeenu. Mūslaikos valsts ir galvenā teesību neseja. Bet lai teesības rastos, preekš tam nav nepececešama valsts, kā uz pastāvīgu dzīvi nometušos brīvu cilveku saveenība, kurā šee cilveki padotos augstākai varai. Ja klaidoņu saveenība ir tik attīstīta, ka viņā radušās zinamās vispārigās darbības normas, kuras, pee tam, ir obligato-

riskas saveenibas locekļem, tad jau te varam runat par teesibam. Protams, kamēr nav radusees uz pastāvīgu dzīvi nometušos cilveku kopiba — valsts, tikmēr grūti domat par teesibu pilnīgu attīstību, eevērojot visas teesibu jēdzeena īpatnības. Klaidoņu saveeniba parasti nav peeteekoši ceeši veenota, lai radītu vispārīgas normas un viņas vara nevar būt peeteekoši spēcīga, lai šīs normas eegūtu peespeedu raksturu.

Teesibu peespeediba nav jaeedomajas rupji mekaniskā nozīmē. Nav jedomā ari tā, ka par teesibu normam uzskatami tikai tee nosacijumi, kurus cilveki izpilda aiz bailem no soda un aiz kureem nenovēršami stāv sankcijas, kā sods par nepaklausību. Teesibu normam ir peespeedu raksturs tikai tajā nozīmē, ka aiz viņām stāv augstākās varas varenā autoritate, kuras pavēles mums ir obligatoriskas, neatkarīgi no mūsu vēlešanās. Bet visas šīs normas ir kāds sarežģīts vesels. Viņu uzdevums ir nodibinat valsti stabilu kārtību. Tamdēļ viņas aptver neveen valsts atteecibas pret saveenibas locekļem un pēdejo atteecibas savā starpā, bet ari pavalstneeku atteecibas pret valsti un pašu valsts satversmi. Tā tad visu juridisko normu zistemā nepeeceešami jābūt ari tādām pavēlem, aiz kurām nestāv sodu sankcijas, to organu trūkuma dēļ, kuri varetu lemt par sodu. Tādas ir normas, kuras nosaka augstako valsts organu stāvokli, viņu teesibas un peenākumus. Nav soda veidu, kuri teesatu par šo normu pārkāpšanu. Tomēr tās ir juridiskas normas, jo ari viņas atrodas zem augstākās varas autoritates un viņas, nepeeceešamā kārtā, noslēdz zocialās darbības peespeedu normu zistemu, no ka sastādas teesības.

III. Tā tad juridisko normu veenu daļu mēs atzīstam par tādām tikai tamdēļ, ka viņas atrodas zem tās pašas autoritates, zem kuras atrodas visas juri-

diskās normas, t. i. zem augstakās varas un ir kā peespeedu normu zistemas nepeeceesams noslēgums. Te minamas visas normas, kuras nosaka pašas augstakās varas satversmi. Bet kāda gan šādām normām var būt praktiska vērtība, ja aiz viņām nav neveena organa, kurš sekotu viņu izpildišanai un sodītu par viņu pārkāpšanu? Mēs nonākam pee otras svarīgas teesību pazīmes. Juridiskās normas ir tādas, kuras nav obligatoriskas tikai viseem pavalstneekem veen, bet arī augstakai varai. Viņu saistošais spēks ir abpusejs: tās saista kā pavalstneekus, tā arī varu, kura ņemusi šos pavalstneekus savā aizsardzībā. Tas nozīmē, ka augstakā vara, ja veen viņa reiz atzinusi kādu normu par teesību normu, uzskata par savu peenākumu pati saskaņot savu rīcību ar šīm normām, neatkāpjoties no tām, kamēr tās nebūs pārveidotas vaj atceltas preekš tam paredzetā kārtībā. Tikai tādā nozīmē teesību normas valsts dzīvei, patesi, dos kārtību un stabilitati. Pavalstneekem jau eepreekš jazin, ar kādeem valsts pavēļejumeem viņeem jarēķinas savā darbībā un viņeem jabūt pārleecinateem, ka šee pavēļejumi netiks patvaļīgi grozīti. Tikai tad, kad augstakā vara pati izpildīs savus preekšrakstus, var ceret, ka pavalstneekos attīstisees ceenība pret likumu un likumības jūtas. Tādu jūtu attīstība, galu galā, ir izdevīga arī augstakai varai pašai. Jo stīprakas šādas jūtas, jo retak pavalstneeki pārkāps teesības, un jo retak pašai valstij būs jasoda pavalstneeki. Te meklejama teesību valsts galvenā atšķirība no despotijas. Despotijā augstakās varas preekšraksti ir tikai vispārīgi peespeedu preekšraksti pilsoņeem. Bet augstakā vara šos preekšrakstus neuzskata par obligatoriskeem arī preekš sevis; tos pastāvīgi var atcelt augstakās varas acumirkļa kaprize. Tamdēļ arī eedzīvotajos nevar attīstītees pārleecība par teesību esamību un ce-

niba pret teesibam. Ta veetā attīstas fatalisms: nevis ceešās normas valda cilvēku dzīvi, bet akls gadijums, kura darbību eepreekš nevar ne paredzet, ne novērtet, ne arī novērst.

Bet kādas mums garantijas, ka augstākās varas organi, pateesi. turesees pee normam, kuras viņi pašī atzinuši par teesību normam?

Tas ir jautajums par tā sauc. publiisko teesību garantija m. Uz šo jautajumu modernā teesību zinātne atbild tā: no veenas puses sabeedribas domu spēks, no otras — varas funkciju sadalīšana starp dažādeem organeem, varas organu atbildības pareiza nostādīšana, likumdošanas, pārvaldes un teesu pareiza eekārta. Tās ir garantijas, no kurām atkarajas, vaj teesības tiks izpilditas vaj arī viņas patīks tikai uz papira.

IV. Līdz šim mēs runajām tikai par valsts robežās pastāvošām teesibam. Bet teesības eet tālak par šīm robežām. Ari atteecībās starp pašām valstīm, kuras ir suverenas un veena no otras neatkarīgas, nodibinajušās zinamas normas. Pa daļai šīs normas radušās no valstju līgumeem, pa daļai tās pastāv no sensenām starptautiskām parašām. Šīs normas neatteecas uz valstju sakareem meera laikā veen, bet cenšas, zinamā mērā, regulet arī valstju līdzekli izšķirt starpvalstju strīdus ar bruņotu spēku, t. i. cenšas regulet arī kara atteecības starp valstīm. Visas tās normas, kuras nosaka valstju atteecības meera un kara laikos, ir tā sauc. starptautisko teesību sfera. Aiz šīm normam, acimredzot, ne-stāv nekāda āreja autoritate un viņu pārkāpšana ne-teek sodita. Pee starptautisko līgumu pildīšanas ir spēkā tā sauc. clausula rebus sic stantibus, kura ļauj katram kontraģentam atkāptees no traktata tālakas pildīšanas, ja šo pildīšanu atzīst par ļaunu valsts dzīvības interesem. Un nav tāda organizeta spēka,

kurš varetu suverenu valsti peespeest stātees starptautiskā satiksmē vaj arī leegt valstij pārtraukt tādu satiksmi. Tāda augstakā organizētā spēka radišana nesaskanetu ar pašu starptautisko teesību ideju, jo iznīcinātu atsevišķo valstju suverenitāti un valstju starptautiskas satiksmes veetā tad stātees veenota valsts. Ar visām šīm pazīmem starptautiskās teesības atšķiras no valsts eekšējām teesībām. Starptautiskās teesībās nav peespeedības tajā nozīmē, kā valsts eekšējās teesībās, kur ta ir nepeeceesāma pazīme. Ar šīm savām īpašībām starptautiskās teesības tuvojas kādai citai normu kategorijai, kura pastāv arī valsts eekšeenē un par kuru mēs runasim vēlāk, t. i. tuvojas tikumeem. Ja mēs pee teesībām skaitam arī starptautiskās teesības, tam ir savi pamati.

Starptautisko teesību normas dibinas uz to pašu autoritāti, uz kuru dibinas valsts eekšējās teesības, t. i. uz valsts augstako varu. Starptautiskās teesības dibinas uz starptautiskā satiksmē esošo valstju gribu uzlikt sevīm pašām peenākumus. Šīs valstis pašas sevīm atzīst par obligatoriskām zinamas normas, stājotees satiksmē ar citām tādām pat valstim. Nav augstakā spēka, kurš valsti peespeestu turetees pee solijumeem. Bet mēs redzejām, ka tāda spēka nav arī atteecībā pret tām normām, kurām janosaka augstako varas organu stāvoklis. Bet tāpat, kā katras valsts eekšeenē pastāv zinamas garantijas, kuras, leelakā vaj mazakā mērā, nodrošina sabeedrisko teesību normu izpildišanu, tāpat arī starptautiskās teesībās ir tādas garantijas. Savu interešu apziņa pamudina suverenu valsti stātees starptautiskā satiksmē un aizkavē šīs satiksmes pārtraukšanu. Ta pati apziņa, sakarā ar bailem no bruņotas vaj citādas sadursmes, leedz valstij, bez vajadzības, atkāptees no panāktās veenošanās. Tā tad praktikā starpt-

tautiskās teesības teek peemērotas un viņas samērā reti teek pārkāptas. Kā publiskās teesības, lai gan viņām, pašā augšeenē, nav organizētā peespeedu spēka, tomēr ir visu pārejo valsts eekšejo teesību nepeeceesams noslēgums, norādot uz augstakās varas pašu organizaciju, tāpat starptautiskās teesības ir publisko teesību noslēgums, nosakot zinamas valsts stāvokli atteecībās ar līdzīgām apveenibām un nodrošinot valsts ārejo neaizskaramību.

Tamdēļ starptautisko teesību normas ir grūti izmest no teesību normām vispāri, neizjaucot viņu eekšejo veenību, lai gan ir jaatzīst, ka starptautiskās teesības, ar daudzām savām pazīmem, tuvojas tikumeem. Deezgan pamatoti starptautiskās teesības varetu saukt par starptautiskeem tikumeem.

V. Beidzot minesim dažus vārdus par tā saukto dabisko teesību problemu. Runadami līdz šim par teesībām, mēs domajām tikai par praktikā izvedamām normām, kurām dota augstakās varas autoritate. Vaj var runat vēl par kādām teesībām, kuru spēks būtu neatkarīgs no šīs ārejas autoritates? Uz šo jautajumu mēs, nešaubotees, atbildam atraidoši. Tikai tās normas, aiz kurām stāv augstakās varas autoritate un kuras kā tādas teek izvestas dzīvē, var saukt par teesībām. Tās, ko sauc par «dabiskām teesībām», pateesībā nav teesības, jo tās neveenam nav obligatoriskas un nekur viņas neteek peemērotas. Parasti par dabiskām teesībām sauc tās teesības, kuras saskan ar augstako taisnību. Un taisni uz šīs viņu īpašības mēdz dibinat domas par dabisko teesību šķeetamo obligatoriskumu. Pavisam mēs nedomajām noleegt taisnības principa nozīmi teesību attīstībā. Bet līdz ar to mēs pastāvam, ka visi mūsu nojēgumi par taisnigo normu saturu, kamēr viņeem nav augstakās varas sankcijas, vēl nav teesības. Šajos nojēgumos ir pastāvošo teesību

kritika un mēģinājumi radīt labakas, vēlāmakas teesības. Bet tādi nojēgumi nav teesības un tee neveenam nevar būt obligatoriski jau tamdēļ, ka viņi mainas. Šee nojēgumi nav mainijušees tikai dažādās zemēs un laikos veen: to atzīst arī dabisko teesību tagadejee aizstāvji, kuri jau atteikušees no meklejumeem pēc mūžīgām un visur peņemamām teesībām. Tee mainas arī katrā zināmā laikmetā, jo katrs saheedribas loceklis savadi saprot taisnību un to, kas zināmā laikā ar šo taisnību saskan. Protams, tautas dzīvē ir brīži, kad zinameem nojēgumeem par taisnību eet līdzī tautas masas. Tad ir eespējamas teesību pārvērtības, kuras tautas apziņā tūdaļ atkal eegūst teesību spēku, kaut arī šīs pārvērtības noteek pārkāpjot līdz tam pastāvejušās teesības. Tas rāda tikai, ka pati teesību nozīme ir relatīva un ka nav eespējams visu cilveku atteecību attīstības vēsturi eetvert juridiskās šablonās: bez juridiskeem proceseem norisinas vēl faktiskee procesi. Bet šee fakti nedod mums pamata runāt par kādām dabiskām teesībām. Tāda terminoloģija var tikai sajaukt pašu teesību jēdzeenu, kurš var zaudēt savu noteiktību un, līdz ar to, savu zinātnisko nozīmi.

13. Tikumi.

I. Cilveku izturešanās zocīalo normu otrā kategorija ir t i k u m i. Par tikumeem sauc cilveku saheedribā nodibinājušos nosacījumus, kuru mērķis, līdzīgi juridiskām normām, arī ir regulet cilveku atteecības un ārejo rīcību, nodrošinot saheedribā viņas locekļu tādu izturešanos, kura saskanetu ar zocīalo ideālu. Bet tikumu normām ir daudz mazaks peespeedu spēks; ar to viņas atšķiras no teesībām. Kā redzejām, teesību normas valda neatkarīgi no mūsu vēlešanās viņām padotees: šīs normas augstākā

vara ņēmusi savā aizsardzībā un par nepaklausību viņām cilvēkus var sodīt. Sods var draudēt pat ar dzīvības atņemšanu cilvēkam. Tā tad teesības no mums prasa padošanos valsts augstākās sociālās gribas preekšraksteem. Turpretim tikumi ir normas, kuras sargā nevis valsts, kā gribas organizācija, bet citas sociālas grupas. Padošanās tikumeem nenozīmē individa rīcības saskaņošanu ar valsts varas pavēlējumeem, bet šīs rīcības saskaņošanu ar tās sabeedribas gaumi un uzskateem, pee kuras individs peeder. Tikumu aizsardzība atrodas sabeedribas rokās; spēks, kurš mūs peespeež padotees tikumeem, ir *s a b e e d r i b a s d o m a*. Katra individa motīvi, kuru dēļ viņš padodas neizdevīgeem vaj viņam personīgi nepatīkameem tikumeem, ir: 1. bailes atšķirtees no citeem ar savu neparasto rīcību, ar ko būtu vērsta uz sevi vispārīga uzmanība; 2. bailes no sabeedribas nicinājuma vaj nosodības. Augstākais sods par labu tikumu pārkāpšanu ir individa izslēgšana no tās sabeedriskās apkārtnes, ar kuras tikumeem un uzskateem viņš nerēķinas. Bet arī individam ir dota eespēja izvairītees no padošanās tikumeem, kureem viņš nepeekrīt, ja individs labprātīgi atstāj to sabeedrisko apkārtni, kur šādi tikumi valda. Teesības atsevišķeem cilvēkeem principiēli nedod eespējas izvairītees no padošanās viņām. Ta ir principiēlā starpība starp tikumeem un teesībam. Šo starpību var izsacīt tā: padošanās tikumeem dibinas uz mūsu vēlēšanos peederet pee tās sabeedriskās kopības, kurā šee tikumi valda, t. i. uz mūsu vēlēšanos padotees valdošeem tikumeem; turpretim padošanās teesībam neparedz šādas vēlēšanās. Tamdēļ tikumu normas var saukt par normām, kuras dibinas uz veenošanos, t. i. par *k o n v e n c i o n ā l ā m* normām, preteji teesību normām, kurām ir *p e e s p e e d u* raksturs. Par tikumu peespeedību mēs runājam tikai tamdēļ, ka praktikā

tās sabeedriskās apkārtnes atstāšana, pee kuras individs peeder, nebūt nav tik veegli izdarama. Tā tad risks saņemot sabeedribas nicinajumu vaj tikt izslēgtam no sabeedribas, pa leelakai daļai, ir peeteekošs eemesls, lai cilveks padotos teem tikumeem, kuri personīgi var arī nepatikt. Tamdēļ peespeedības ziņā tikumeem, bez šaubam, nav ta spēka, kāds ir teesibam. Tikumu normu valdiba par mums ir daudz vājaka.

II. Protams, šīs normas, aiz kurām stāv sabeedribas daudz vājakas sankcijas, ņem savā aizstāvībā tikai tādas intereses, kuras, no valsts veedokļa, nav tik svarigas un tamdēļ ir atstātas bez juridiskas aizsardzības. Pēc Jeringa formulas morale un teesības cilvekeem aizleedz rīcību, kura atzīta zocialā ziņā par kaitīgu, kamēr tikumu uzdevums ir atturet sabeedribas locekļus ne tik daudz no kaitīgas, kā no b i s t a m a s rīcības, t. i. no tādas rīcības, kura veegli var radīt zocialu ļaunumu. Tā tad tikumeem ir nozeegumus brīdinošas policijas nozīme. Peemēram, tikumi cenšas brīdināt no seeveetes goda apdraudešanas, aizleedzot seeveetem naktī izeet bez pavadoņeem, apmeklet veentuļu vīreešu dzīvokļus u. t. t. Tikumeem, tāpat kā teesibam, ir sabeedriski mērķi: tee cenšas normēt mūsu ārejo izturešanos zocialā ideala garā. Bet tikumi uzņemas nesvarīgaku interešu aizsardzību un viņeem ir vājakas sankcijas. Tam nebūt nerunā pretim apstākļi, ka pastāv arī nenoleedzami ļauni tikumi, kuri dažreiz deezgan stipri turas zināmās sabeedribas aprindās un nepadodas pat likuma cīņai ar teem. Šādu tikumu peemēri var būt: paraša zinamus konfliktus izšķirt divkaujā, paraša nomaksat paradus no likumā aizleegtām spēlem (goda paradi), paraša smēķet publiskās veetās u. t. t. Tādi ļauni tikumi rodas un turas aiz dažadeem eemesleem. Tee var raštees kā sekas no nepareizeem nojēgumeem

par to, kas zociali derigs; dažreiz šādi tikumi ir tautas vāja rakstura produkts, jo tāds raksturs nespēj pretoties savas jūtekliskās dabas dažādām dziņām; beidzot šee tikumi var būt palikuši kā atleekas no agrakeem laikeem, kad, citos apstākļos, tee vareja būt zociali derīgi. Nekad nevajaga aizmirst, ka ari tikumu vēsturē valda tā sauc. mērķu heterogonijas likums. Zinama paraša rodas kāda mērķa sasneegšanai, bet var palikt ari tad, kad šī mērķa vairs nav un tad paraša kalpo vaj nu kādam citam mērķim vaj ari turas kā veenkārša pagātnes atleeka, kurai vairs nav saprātīga pamata. Tā tad veena un ta pati forma var uzglabatees, ja ari viņas eekšējais saturs kļuvis pavisam cits. Pēc ļoti ticama Vundta peeņēmuma, visseem zōcialeem tikumeem sākumā bijis reliģisks raksturs tās visaptverošās nozīmes dēļ, kāda reliģijai ir bijusi primitīvās sabeedribās. Ar laiku tikumu reliģiskā nozīme zuda, bet paraša palika, kalpodama jau citeem mērķeem. Peemēram mūsliiku bērū meelasts ir atleekas no senliiku upurešanas mirušo gareem; mūsliiku dzeramnauda, kuru dod zociali augstakās šķiras zemakām, ir palikusi no agrakā meelasta, pee kura saimneeks aicināja savu veesi, lai reliģiski eesvētītu viņu draudzību; no veenlīdzības izpaudes paraša eeguvusi pavisam preteju nozīmi; mūsliiku sveiceens pazīstamam, sateekotees, palicis no agrakās zemošanās deevības preekšā. Vispirms šo ceenību izrādīja tikai augstdzimteem, vēlāk, daudz maz citadā formā, viseem līdzigeem un, beidzot, viseem (kunga mājeens ar galvu saveem kalpeem).

III. Tikumi parasti lokalizejas. Vispārīgu tikumu ir pārak maz; pa leelakai daļai katrai sabeedriskai apkārtnei ir savi tikumi, kuri sastopami tikai tur. Zemakām šķiram nav visu to tikumu, kādi valda augstakās šķirās; virsneekeem ir citadi tikumi, nekā tirgotajeem; leelpilsētas tikumi pavisam citadi, nekā

provinces meestiņa tikumi u. t. t. Atteecībā uz tikumu sistematizāciju pēc viņu satura Jerings leek preekšā apmēram šādu klasifikāciju. 1. Ir tikumi, kuri mums uzleek peenākumus pret zināmām ekonomiskām atteecībām. Peemēram, zinamos apstākļos mums jādod dāvanas (uz kāzām, kristībām); dažreiz mums jāsamaksā atlīdzība, kuru pēc likuma no mums nevar peedzīt (spēles parads, dzeramnauda); dažos gadījumos mūsu zociālais peenākums ir peenemt un pameelot apmekletajus (augsta eeredņa preekšā stādišanās). 2. Bet pa leelakai daļai tikumi mums uzleek peenākumus tikai pret zināmeem personīgās izturešanās veideem. Šajā ziņā, vispirms, varetu minēt tikumus, kuri atteecas uz drēbju ārveidu. Drēbes ļoti beeži ir ārejā pazīme, no kuras spreež par to, kāds ir cilveka zociālais stāvoklis un tamdēļ drēbju ārveidam vajaga atgādināt cilvekam viņa sevišķos peenākumus, kuri saistīti ar viņa stāvokli. Un citeem cilvekiem šis drēbju ārveids lai atgādina to ceenību, kāda teem japarāda pret tādu drēbju nēsataju. Jo redzamaka sabeedribā ir zociālā neveenadība, jo leelaka nozīme ir neveenadībai drēbju ārveidā. Dažreiz pat valsts greež savu uzmanību uz to: zināms drēbju ārveids, ar likuma spēku, teek peešķirts kādai ļaužu kārtai. Tā rodas valsts forma apgērbeem. Jaunā laika izlīdzinošā gara preekšā ir zudušas daudzas īpatnības kārtu apgērbu ārveidā. Bet līdz pašam pēdejam laikam šādi tikumi spēlē deezgan eevērojamu lomu. Eedomasimees tikai vīreešu un seeveešu drēbju leelo dažādību, eedomasimees dažadakās valsts kalpotāju apgērbu formas, garīdzneeku īpatnejo tērbu. Bez tam pastāv vēl daudzi citi zociāli nosacijumi, kuri atteecas uz sadzīves formām. Šo formu nozīme ir tā, ka viņām vajaga padarīt mūsu sabeedrisko dzīvi, no veenas puses, patīkamaku, no otras — mazak bī-

stamu. Jo cilveks, kurš padodas šim sadzīves formam, mazak riskē pārkāpt arī daudz svarīgākās normas, viņš eemācas valdīt sevi satiksmē ar citeem. Sadzīves formās, savukārt, mēs varam saskatīt divus tipus. Vispirms peeklājība, t. i. normas, kuras no mums prasa atturešanos no rupjeem vārdeem, no pārak leela straujuma maneerēs, no pārak leelas savu ceešanu izrādīšanas uz āru. Godpratība uzleek mums par peenākumu pret citeem eevērot jau zinamu pozitīvu izturešanos, ar ko godpratība atšķiras no peeklājības. Šādas izturešanās mērķis ir mūsu ceenības vaj uzmanības parādīšana cilvekeem. Ceenība parādas eekš tam, ka mēs eevērojam to zocialo novērtējumu, kāds cilvekam ir dots. Protams, šis novērtējums dažadeem cilvekeem ir dažads. Ceenības āreja parādīšana dažreiz noteek ar tituļu peešķiršanu, ordeņu izsneegšanu u. t. t. Uzmaniības parādīšana noteek, kad mēs dalamees ar otru viņa bēdās, interesejamees par otra cilveka vispārīgo stāvokli («kā jums klājas?»), izdaram viņam dažadus pakalpojumus, kurus mums nav grūti izdarīt (pasneedzam damai krēslu). Godpratība no mums prasa tikai āreju izturešanos, pee kam nebūt nav nepeeceešams līdzīgs eekšejšs gara stāvoklis. Godpratība prasa, lai cilveks āreji šķeetas ceenījošs otru, vaj viņam uzmanību parādošs; nebūt nav vajadzīgs šajā gadījumā, lai cilveks arī pateesībā tāds būtu. Šajā ziņā pret godpratību var celt eebil-dumus, it kā viņa mūs mācītu melot: izliktees par tādu, kāds tu, pateesībā, nemaz neesi. Bet godpratība nav meli, jo viņas prasītā izturešanās neveenu nepeemāna. Visi uz to skatas taisni kā uz godpratības parādīšanu. Visi zin, ka zinamos gadījumos cilveki saateekas un tad japarādas veenkāršām sadzīves formam, kurām nevar peešķirt nekādu nopeetnu nozīmi. Neveens taču netaisīs burtiskus slēdzeenus no teem

epiteteem, ar kādeem mēs vēstulēs uzrunajam adresatu vaj ar kādeem mēs vēstules nobeidzam. Godpratības nozīme ir ta, ka viņai vajaga daiļot mūsu zocialo dzīvi, atveeglot zocialās atteecibas un cilveku satiksmi un, zinamā mērā, sekmet mūsu eekšejo audzinašanu, eemācot cilvekus valdit sevi un saprast zocialitati mūsu ārejā uzvedibā. Godpratiba ir tikai daiļa forma, bet tādā formā ir veeglak eeleet ari atteecigu saturu. Tāda ir veenkāršo sadzīves formu saheedriski derigā nozīme.

14. Morale.

I. Teesibam un tikumeem ir kopejs tas, ka tās ir objektivas normas, kuras ar ārejās autoritates spēku — valsts varas pavēlejuemeem vaj saheedribas domu — eespaido mūsu ārejo izturešanos. Teesibas un tikumi saheedribā nodibina ārejo kārtību, prasa no saheedribas locekļeem zinamu rīcību, kura atzīta par derīgu un atturešanos no ļaunas un bīstamas rīcības. Bet ar peespeedu preekšraksteem var eespaidot veenīgi saheedribas locekļu ārejo izturešanos. Ar to veen, tomēr, nevar nodrošināt saheedribas labklājību. Saheedribas attīstības ideals ir panākt, lai saheedribas locekļi dzīvotu un darbotos saskaņā ar etikas prasībām nevis peespeesti, bet eekšēju teeksmju, eekšējas noskaņņas dēļ. Lai cilveki paši no sevis daritu labu, ne ļaunu. Šo mērķi nevar sasneegt ar peespeedu pavēlem, bet citadeem līdzekļeem: ar audzinašanu un pašaudzinašanu. Mēs nonākam morales laukā. Morale no tikumeem un teesibām atšķiras ar to, ka viņa cilvekus eespaido ne ar ārejās autoritates pavēlem, bet ar pārleecību. Morales uzdevums nav nodibināt āreju kārtību saheedribā, bet audzināt saheedribas locekļos eekšēju gara stāvokli. Viņa cenšas padarīt cil-

vekus labdarigus, pee kam par labdarību sauc gribu, virzitu uz labo. Labdarība prasa attīstītu peenākuma sajūtu, kura parādas cilvēka teeksmēs saskaņot savu darbību ar etisko ideālu. Protams, eespējams tāds gribas stāvoklis, kad viņa ir labdarīga bez cīņas ar ļaunām dziņām, kad peenākumu cilvēks neizpilda viskā kaut ko smagu un nepatīkamu, bet kā kaut ko tādu, kas pats par sevi saprotams. Tādu stāvokli mēs (preteji Kantam) atzīstam par ideālu. Eekšeja alga par izpildīto peenākumu ir eekšeja meera sajūta, tas, ko mēdz saukt par meerīgu sirdsapziņu. Par sirdsapziņu sauc mūsu apziņā attīstītu spēju novērtēt mūsu rīcību pēc viņas saskaņas ar etisko ideālu. Sirdsapziņas balss atskan peekrišanas vaj nepeekrišanas jūtās. Protams, viseem cilvēkeem sirdsapziņa nav veenādi attīstīta. Viss atkarajas no indivīda etiskā stāvokļa. Par ļaunu etiskā nozīmē sauc novirzīšanos no etiskā ideāla.

II. Tā tad, no veenas puses, teesību un tikumu, no otras — morales kopejais mērķis ir nodibinat saheedribā vistaisnigako eekārtu. Viņu kopejais mērķis ir taisnības uzvara. Bet šim mērķim teesības, tikumi un etika (morale) tuvojas pa dažādeem celeem, leetojot dažādu līdzekļus: teesības un tikumi ar ārejeem preekšraksteem eespaido mūsu ārejo izturešanos; etika ar pārleecinašanu, audzinašanu un pašaudzinašanu eespaido mūsu eekšejo gara stāvokli. Jerings saka: «Ja veenā vārdā izsacītu tos imperatīvus, ar kādeem visas četras zocialo normu sferas greežas pee cilvēka, tad teesību imperatīvs skan: «dari un aturees», peeklājības imperatīvs: «atturees», godprātības imperatīvs: «leeeees», etikas imperatīvs «esi». — Tamdēļ arī mūsu izturešanās novērtējumeem var būt dažādi rezultāti, skatotees, no kāda veedokļa izturešanos novērtē. Teesības galveno vērību peegreež ārejai rīcībai. Tamdēļ arī juridiskais novērtējums

aizveen paleek virspusē: teek ņemts vērā, ko zinamā persona ir izdarījusi vaj rādījusi uz āreeni, kamēr viņas eekšejam gara stāvoklim, viņa nodomeem un nolūkeem ir, samērā, blakus nozīme. Varbūt tikai kriminalteesības cenšas izzināt nozeedzneeķa izdaritā nozeeguma eekšējos motivus, tamdēļ teem peešķirdama zinamu nozīmi, jo kriminalteesību uzdevums taisni ir cīņa ar nozeedzīgu gribu. Bet civilteesībās maldīšanās vaj apslēpti gribas motīvi teek eevēroti, samērā, ļoti maz. Parasti ir tā, ka še neteek eevēroti eekšējie motīvi, ja viņi nav parādījušees uz āreeni, jo cilvēku civilatteecības dibinas uz to, ko tee cits no cita dzird un ko viņi redz. Turpretim etiskā analīze eet tāļak; no etikas veedokļa galvenā nozīme peešķirama eekšējiem motiveem. Protams, arī te āreņā rīcība neteek ignoreta. Sabeedriskā ziņā kaitīgu rīcību nevar attaisnot tikai tamdēļ, ka šai rīcībai bijuši labi nodomi. Bet, no otras puses, nepeeteek ar sabeedriski derīgu rīcību veen, lai cilvēks eegūtu etisku atzinību. Ir vajadzīgs, lai šai rīcībai būtu tīri nodomi. Ir vēl veena izšķirība starp etiku un teesībam un ta ir ceeši saistīta ar pirmo izšķirību. Teesības, cenzdamās nodibināt sabeedribā āreju kārtību, ar peespeedu preekšrakstu spēku, eetver savus pavēļejumus vispārīgā formā. Teesības sastāv no normām, kuras paredz tipiskos gadījumus un kuras greežas pee pilsoņu masas. Tamdēļ teesības, samērā, maz individualizē to darbību, kura viņām, t. i. teesībam, jānovērtē; teesības maz rēķinas ar darbības konkrētām īpašībām. Ja arī kādreiz teesības dod teesnešiem eespēju individualizēt, atļaujot «teesneša taisnīgo spreadumu», tas, tomēr, noteek, samērā, reti un, pee tam, eerobežotā veidā. Tāds teesību raksturs ir neizbēgams: teesību pavēļejumi paredz sodu par viņu pārkāpšanu un tamdēļ teesības viseem ir jāu eepreekš jāzin, viņām — teesībam — jābūt preekš

viseem veenadām, lai varetu izvairīties no patvaļas. No otras puses teesības ar saveem aseem līdzekļiem nevar un nedrīkst eejauktees visās dzīves nozarēs. Ir tādi dzīves stūriši, kuros teesībam arī nemaz nevajaga eeskatīties. Peemēram mūsu uzskatu pasaulē: teesības var aizleegt uzskatu āreju parādīšanos, ja tai ir ļauns vaj kaitīgs raksturs, bet viņas nevar, ar savu pavēlejumu spēku, grozīt uzskatu saturu. Un, vispāri, teesību aizbildnība nevar eet pārak tālu, lai nenomāktu pilsoņu patstāvību un lai velti neapgrūtinātu valsts varu.

Bet etika individualizē ikkatru darbību. Viņa neasaista ceešas normas, viņa novērtē katru konkrētu stāvokli no etiskā ideāla vispārīgā veedokļa. Tamdēļ ir eespējami teesību un etikas konflikti. Dažreiz to, ko aizleedz vispārīgā teesību norma, atļauj etika, eevērojot konkrētā gadījuma īpatnības. Vēl beežak ir tā, ka teesības neaizleedz un atstāj atļautu to, ko aizleedz etika, jo teesības aprobežojas savās normās ar atteecību minimumu. Tādi konflikti ir neizbēgami. Tas nebūt nerunā pretim domai, ka teesības un etika ir sabeedrotee, kuri cenšas sasneegt veenu mērķi. Konfliktus rada līdzekļu dažādība. Bet līdzekļu dažādība, savukārt, šķeet mums vērtīga: teesību un etikas sadalīšanās ir ļoti vērtīgs kulturas attīstības eeguvums. Ta ir zināma darba dalīšana, kur abas mīnēto normu sferas savstarpeji veenotru papildina un atbalsta. Ir sferas, kur nepeeteek ar etikas eespaaidu veen, tāpat kā ir arī sferas, kur teesībam nevajaga eejauktees, kuras atstājamas etikai. Kur te ir robeža, — tas jāizšķir katram laikmetam par sevi, pee katrreizejeem apstākļiem. Vēsturē šī robeža mainas. Viņas pareiza novilkšana ir veens no svarigakeem un grūtakeem teesību politikas uzdevumeem.

III. Jau teicām, ka teesību un etikas sadalīšanās ir vērtīgs kulturas eeguvums. Teešam, ne veenmēr

ir bijusi tāda sadalīšanās. Primitīvo sabeedribu dzīve pamatojās uz parašam vaj arī uz likumdošanu, kurā pavisam chaotiski tika sajaukti ārejās izturešanās un eekšējā gara stāvokļa nosacījumi. Teesību vēsture mums dod ļoti daudz tādu peemēru. Peemēram indeešu Manū likumkrājumā ir visraibakais maisījums: blakus tīri juridiskeem pavēlejumem ir normas, kuras būtu peeskaitamas, veenkārši peeklājībai vaj arī eekšējā gara stāvokļa nosacījumeem. Pee tam visas daudzās normas šajā kodeksā, kā tas parasti bij senatnes teesībās, sajaucas ar reliģiju. Babiloneešu teesībam vairs nav šī rakstura, kā to redzam Hammurabi likumos: šajos likumos, kuri atteecas uz 2250. gadu pr. Kr., ir tīras teesības, brīvas no jebkādeem etikas peejaukumeem. Bet, peemēram, senee grieķi nepacēlās līdz šim augstumam. Seno grieķu apziņā teesības no etikas neatšķirās. Grieķu filozofi sajauca abas šīs nozares, sacidami, ka likumu uzdevums ir audzināt cilvēkos labdarību. Tamdēļ arī Grieķija nav devusi neveenu leelu juristu un grieķu teesības, salīdzinot viņas ar romeešu teesībam, tehniskā ziņā daudz vājākas.

Reetumeiropas tautās pirmo reiz skaidro robežu starp teesībam, tikumeem un etiku ceeši, asi un apziņīgi novilkā romeeši. Tas ir veens no viņu eevērojameem kulturas nopelneem.

Teesa, romeešu juristi mums nav atstājuši savu jēdzeenu skaidrus formulejumus, bet praktikā viņi meistariski prata šķirt minētās trīs nozares. Teesību atšķirība no tikumeem pee romeešeem izpaudās arī āreji — varas organu eekārtā. Senās Romas teesnesi, teesību peemērošanā, eerobežoja tik daudzi formeli nosacījumi, kuru uzdevums bij sargāt pilsonus no patvaļas, ka viņš, teešam, nevareja leelu vēribu peegreest etiskeem spreadumeem. Viņam vajadzēja rīkotees tikai ar vispārīgām juridiskām nor-

mam, kamēr teesiba individualizet konkretos gadījumus bij ļoti eeroberžota. Senatnē tādas teesibas pavisam nebij. Tikumu izpausmei bij īpaši organi: ģimenē bij ģimenes padome ap nama valdneeku; visā pilsoņu saveenībā šo lomu izpildija cenzors, ar viņam peešķirto regimēn morum. Cenzora darbību neerobežoja ne formas, ne abstrakto normu burts; viņš brīvi novērteja pilsoņu rīcību no labo tikumu veedokļa; pee tam viņa spreedums nebij tāds, kā negrozamais teesneša spreedums: kā brīvu etisku novērtejumu, šos spreedumus veenmēr vareja grozit vaj atcelt. Pilnīgi preteja šai kārtībai bij Greeķijas kārtība, kur pat civileetas izspreeda tautas sapulcēs, pee kam daiļrunībai bij ļoti leela nozīme, pat daudz leelaka, nekā teesibam.

2. nodaļa.

Teesību izcelšanās, sadalīšanās un peemērošana.

15. Privatās un publiskās teesības.

1. Juridisko normu saturs nav veenads, kamdēļ viņu klasifikacija ir visdažadakā. Visas teesības savos pamatos sadalas publiskās un privatās teesībās.

Šī sadalīšanās pamatojas uz interesēs jēdzeena, kas teesībās, vispāri, spēlē eevērojamu lomu. Par interesem sauc zsubjektivi sajūtamas, cilveka vajadzību radītas atteecības starp vajadzības sajūtošo zsubjektu un objekteem, pēc kureem teek sajūsta vajadzība, t. i. objekteem, ar kureem, pēc zsubjekta domam, var apmeerinat radušās vajadzības. Peemēram vajadzība paēst, kuru cilveks sajūt kā badu, rada izsalkušā interesi par viņa preekšā esošo ēdeenu;

aukstuma sajūta rada interesi par siltu apģērbu. Protams, intereses pastāv un teek apmeerinatas arī neatkarīgi no jebkādām teesibām. Ir ļoti daudzas intereses, kuru apmeerinašanu teesības nekādi nevar atveeglot (peemēram interese par labu laiku, par gada laiku maiņu, par pateicību un citu cilvēku draudzīgu izturešanos). Šīs intereses teek apmeerinatas vai neapmeerinatas atkarībā no tīri faktiskeem apstākļeem. Bet daudzos gadījumos teesības var palīdzet interešu apmeerinašanā. Šī palīdzība pastāv eekš tam, ka teesības — ar saveem pavēlejuemeem un aizleeguemeem — peespeež citus cilvēkus netraucet eeintereseto zubejektu apmeerinat viņa intereses vai arī palīdzet viņam šajā leetā. Ja teesības tādā veidā eestājas par kādu interešu apmeerinašanu, tad pati interese kļūst par juridiski aizsargatu interesi. Tādas intereses var būt tīri jūteklīgas (vajadzība paešt, apģērbtees) vai arī ideālas (vajadzība izglitotees).

II. Tās saveenības intereses, kurā parādas teesību spēks, ir arī radijušas teesības, kuras, kā nokārtotas valsts dzīves nepeeecešams noteikums, apmeerina visas valsts vajadzības. Bet teesību sadališanās privatās un publiskās teesībās nav dibinata uz šīm, tā sakot, aktīvām interesem, kuras radijušas pašu teesību esamību, kā to normu zistemu, kuras ņemtas valsts aizsardzībā. Šī sadališanās dibinata uz izšķirību starp tām atsevišķām interesem, kuras ņemtas teesību normu aizsardzībā un kuras ir, tā sakot, teesību pasīvais materials. Pēdejas intereses var dalit divās kategorijās. Veenas no viņām ir tik svarīgas valsts dzīvē, ka valsts tās visas ņem sevīm un uzskata pati sevi par šo interešu zubejektu. Neveenai privatai personai, kura dzīvo valstī, šīs intereses nepeeder, kaut gan, protams, kā valsts loceklis atsevišķais pilsonis personīgi var arī gūt labumu no tā, ka valsts šīs intereses apmeerina. Kā šo interešu

īpašneeks valsts parādas kā spēks, kurš stāv pāri atsevišķeem cilvekeem un pavēl pēdejeem.

Tāds raksturs ir, peemēram, valsts aizsardzības interesem, kuras rada vajadzību pēc armijas un flotes. Tāds pats raksturs ir interesem, kuras saistītas ar nozeedzības apkaŗošanu, kura rada vajadzību pēc kriminalteesam un ceetumu zistesmas; ar tautas izglītibu, kura rada valsts skolas u. t. t. Tādas intereses sauc par publiskām, bet normas, kuras šīs intereses sargā, ir publiskās teesības.

Publiskās teesības eet vēl tālak. Valsts sevi eetver saveenības, kuru uzdevumi ir līdzīgi valsts uzdevumeem. Tās ir veetejās komunas, viņu dažādā veidā (veetejās, apgabala, provinču). Katra komuna eeņem zinamu teritoriju. Kā valstij japeepilda visas zemes kopejee mērķi, tā arī komunam jaapmeerina dažādās veetejās, apgabalu, provinču u. c. intereses. Komunas nav veenkārši saimneeciski organismi: arī viņām ir vara pavēlet, kaut arī šī vara ir atkarīga no valsts varas. Komunū dzīvi regulejošās normas peeder pee publiskām teesībām.

Otrā kategorijā eetilpst atsevišķu privatpersonu intereses, peemēram interese eegūt īpašumu, nodibinat ģimeni, saņemt mantojumu. Dažas no šīm interesem, protams, var atteektees uz pašu valsti, kā veselu. Bet valsts, kā šo intereŗu īpašneeks, vairs neuzstājas kā spēks, kurš stāv pāri privatpersonam, bet pati eeņem privatpersonas stāvokli: šo intereŗu realiŗezēšanā valsts darbojas līdzās privatpersonam, un kā tādu intereŗu īpašneeks, kuras peederas privatpersonam, valsts teek saukta par f i s k u v a j k r o n i. Še minami, peemēram, tādi gadījumi, kad valsts slēdz līgumu par kādu preekšmetu peegādašanu viņas vajadzībām, vaj arī līgumu par telpu īri valsts eestādem u. t. t. Protams, valstij var būt privileŗģets stāvoklis arī kā kronim, kā privatu intereŗu īpašneecel.

Tomēr viņa ir subjekts, kurš atrodas līdzās privatpersonam. Tādas intereses sauc par privatām interesēm un normas, kuras šīs intereses sargā, ir privātās vaj civilteesības.

Cilvekam peeder mantas, kuras organiski veenotas ar viņa individuēlo esamību: viņa dzīvība, veselība, brīvība, gods u. t. t. To visu sargā un nodrošina cilvēkam teesības. Tās ir tā sauc. personas tīrās teesības. Normas, kuras sargā šīs teesības, atteecas uz privatteesibām.

Jelineks saka tā: «Izšķirību starp privatām un publiskām teesibām var novest līdz pamatidejai, ka privatās teesībās veens pret otru stāv atsevišķi indivīdi, kā principiēli atkarīgi savā starpā; tamdēļ privatās teesības normē indivīdu savstarpejās atteecības vaj varas zubejektu organizāciju un funkcijas un šo zubejektu atteecības pret teem, kuri no varas atkarīgi.»

III. Sakarā ar šo izšķirību, nav veenada arī publiski-teesisko un privatteesisko atteecību eekšējā eekārta. Normejot privatteesiskās atteecības, teesības, parasti, apmeerinas ar to, ka viņas rada zināmas robežas, kurās privatās personas var brīvi darbotees. Savu atteecību sīku regulešanu, nepārkāpjot noteiktās robežas, teesības atļauj izdarīt cilvēkeem pašeeem. Tā tad privatteesības ir atsevišķu cilvēku brīvības sfera, te ļoti leela loma peekrīt cilvēku brīvai pašnoteikšanai. Peemēram noslēdzot līgumus par dažadeem pakalpojumeem un atvēlejuemeem, atītītās teesības atļauj privatpersonu brīvam uzskatām veenotees par to, kādus noteikumus uzstādīs līguma slēdzeji veens otram un kāds būs līguma saturs. Teesības var aprobežotees ar prasību, lai šee līgumi saskan ar etikas un labu tikumu pamatnosācijuemeem, lai tee nebūtu pretruņā ar publiskām teesibām un izpildītu zināmas formalitātes. Valsts domā,

ka privatpersonas, kā privato interešu īpašnieces, pašas zin, kā labāk apmeerināt savas intereses. Tamdēļ uzskata privatpersonu gribu un uzmanību par peeteekoši drošu faktoru, kurš nosacītu katru konkrēto teesisko atteecību satversmi. Valsts pārk ceeša eejaukšanās šajā sferā var tikai nest ļaunu, jo nomāktu pilsoņu pašdarbību un valsts būtu leeki apgrūtināta ar uzdevumeem, kuri nebūt nesaskan ar viņas mērķeem. Protams, ir arī šās kārtības izņēmumi. Peemēram, ja valsts redz, ka dažas personas nespēj normēt pašas savas atteecības, lai tās būtu peeteekoši aizsargatas, un tādā kārtā šīs personas krīt par citu pilsoņu nepeelaujamas eksploatacijas upuri, tad valsts var eet palīgā šeeem pilsoņeem un viņu darbību privatā praktikā sargāt ar dažeem eerobežošeem nosacijumeem. Tādi līdzekļi teek leetoti, lai aizsargātu personas, kuras ir vājas aiz sava dabīgā stāvokļa (mazgadejee), dzimuma (seeveetes), zocialā vaj ekonomiskā stāvokļa (fabriku strādneeki). Turpretim publiski — teesiskās atteecībās valda citas tendences. Publiskās intereses peeder valstij, kā veselam. Ja valsts uzdod atsevišķeem cilvekeem rūpetees par savām intereseem, tad šee cilveki kļūst par valsts organeem vaj preekstāvjeem un viņi vairs nav savu personigo interešu sargataji. Tamdēļ šādu cilveku darbību valsts, leelakā vaj mazakā mērā, eerobežo: viņa cenšas pēc eespējas skaidri noteikt, kas jadara šeeem cilvekeem, rūpejotees par publiskām intereseem un atļauj maz svabadības viņu personīgām eeskatam.

IV. Eevērojot tādu izšķirību starp privatām un publiskām teesībām, pareizas robežas novilkšana starp viņām ir teesību politikas svarigs uzdevums. Galu galā valsts nosaka, pee kādas kategorijas peeder veenas vaj otras intereses. Neizdevīga var būt kā privato, tā arī publisko teesību lauku pārk leela iz-

plešana. Pareizas robežas atrašana atkarajas no laika un telpas apstākļiem: kas derīgs veenos apstākļos, var būt nederīgs citos. Tamdēļ šī robeža ir dažāda dažādos laikos un dažādās tautās. Atteecības, kuras uzskatīja par privatteesiskām, kļūst par publiski-teesiskām un otrādi. Vēl jāpēzīmē, ka pati publisko un privāto teesību izšķirība ne veenmēr ir skaidri saprasta. Pirmee šo izšķirību skaidri nosacīja romeeši, bet atsevišķos gadījumos peelaida privatteesiskā veedokļa sajaukšanu ar publiski-teesisko veedokli. Vidus laikos šāda sajaukšana bij parasta leeta. Atmi nesimees tikai viduslaiku uzskatu par valsts teritoriju, kuru uzskatīja kā monarka privatīpašuma preekšmetu, ko deva pūrā, pārdeva u. t. t.

Ari mūsilaiku attīstītās teesībās ne veenmēr var veegli notvert robežu starp privatām un publiskām teesībām, kaut arī principiēlā izšķirība starp šīm sfēram ir skaidra. Ir jāukta tipa atteecības, t. i. tādas, kurās ir daudzi privatteesiska rakstura elementi, bet kur, tajā pašā laikā, eejaucas arī publiskas intereses, kuras pasīvi regulejamas juridiskām normām. Tādā gadījumā atteecībam ir jaukts raksturs un tās stāv uz robežas starp privatām un publiskām teesībām: tādu atteecību satversme kļūst mazak atkarīga no privatpersonu brīva eeskata un viņu normešanai ir vairak peespeedu raksturs. Peemēram ģimenes atteecības, atteecības aizbildneecībā, ligumī starp uzņēmejeem un fabriku strādneekeem. Tās visas, savā būtībā, ir privatteesiskas atteecības, bet pee viņām valstij ir sevišķa interese, kamdēļ tās nosacītas normās, kuras, pēc privāta eeskata, ir sevišķi eerobežojošas.

V. Āreajā pazīme, pēc kuras, parasti, var atšķirt privāto teesību atteecības no publiskām, ir šo atteecību aizsardzības veids. Privatās intereses, kuras uzņemtās teesību aizsardzībā, teek aizstāvetas

pret pārkāpumeem sūdzības ceļā, uz personīgu iniciatīvi. Pārkāpto privāto interešu aizstāvību teesā eerosina pati ceetusē persona, pats šo interešu īpašneeks; aizsardzība noteek civilprocesa formā, kas ir civilsūdzības rezultats. Teesību aizsargāto publisko interešu aizstāvība peekrītas valsts varas organeem, kuri, aiz saveem deenesta peenākumeem (ex officio), speesti eestātees par šīm intereseem, ja tās ir pārkāptas. Šajā gadījumā aizstāvību eerosina valsts varas organi un ta noteek administratīva vaj kriminalprocesa formā.

Šī āreajā pazīme praktikā var būt ļoti derīga, kad jāšķir publisko teesību atteecības no privātām. Bet ar to veen nepeteek. Kādreiz teesības var arī nepateikt, kādā formā aizstāvamās zināmās intereses, kuras, vispāri, uzņemtas teesību aizsardzībā. Tādos gadījumos praktikā vajaga izzinat teesību atteecību būtību, lai nosacītu, kādai jābūt viņu aizstāvības formai.

16. Publisko un privāto teesību tāļaka sadališanās.

1. Publisko teesību saturs ir ļoti sarežģīts un dažāds; tamdēļ viņš dalas vairākās nozarēs:

1. Valsts teesības eetver tās normas, kuras nosaka valsts satversmi, augstākās varas un viņas organu organizāciju, teritorijas un eedzīvotāju stāvokli.

2. Administratīvās teesības eetver normas, kuras nosaka valsts pārvaldes kārtību un vasts policejisko darbību.

3. Kriminalteesības ir to normu kumps, kuras regulē valsts teesību sodīt par nozeegumeem un likumīgi noteesatā peenākumu padotees spreedumam.

4. Procesu teesības eetver normas, kuras regulē teesu darbības kārtību valstī. Šīs teesi-

bas sadalas civilprocesā, kriminalprocesā un administratīvā procesā.

5. Finanču teesības eetver normas, kuras regulē valsts finanču eekārtu un pārvaldi (eeņē-mumus un izdevumus).

6. Starptautiskās teesības ir īpaša publisko teesību nozare, kura eetver valstju savstarpejās atteecības noteicošās normas. Šīs normas dibinas uz starptautiskos sakaros atrodošos valstju pašeeerobežošanos un viņas rodas vaj nu no līguma, kuru noslēdz valstis, vaj arī no parašam.

7. Sevišķu veetu eeņem baznīcas teesības, t. i. kristīgās baznīcas, kā īpašas publiski — teesiskas saveenības. Šo teesību preekšmets ir, pirmkārt, baznīcas eekšējās atteecības: viņas organi un to darbība, kā arī atsevišķo personu stāvoklis baznīcas saveenībā; otrkārt — baznīcas atteecības pret citām saveenībām, sevišķi pret valsti.

II. Privatās teesības sadalas divās galvenās nozarēs: civilteesībās. šaurakā nozīmē, un tirdzneeecības teesībās. Civilteesību objekts ir atteecības valsts locekļu starpā sakarā ar viņu īpašumu un ģimeni. Tirdzneeecības teesības arī regulē īpašuma teesības, bet tikai tās, kuras radušās specieli tirdzneeeciskā darbībā. Šo teesību šķiršanai daži pretojas: vajagot saveenot abas teesību nozares, jō starp viņām, itkā, neesot nekādas principiēlas izšķirības. Mums šis uzskats šķeet nepareizs. Pēc mūsu domam starp civilteesībām un tirdzneeecības teesībām ir leela izšķirība pašos pamatos.

Civilteesības nodarbojas ar atsevišķu cilveku jurīdiskām atteecībām, kuras, vispārīgi, rodas nejauši un nezīstematiski. Turpretim tirdzneeecības teesības pilnā mērā pamatojas uz tirdzneeeciska uzņēmuma jēdzeenu. Katram tādām uzņējumam ir sava organi-

zacija un šāds uzņēmums sistematiski nodarbojas ar zinamu darījumu noslēgšanu un ir ceešā sakarā un atkarībā no daudziem citeem tirdzniecības uzņēmumeem. Uzņēmuma darbību sevišķi kontrolē valsts vara. Tā tad viņam, uzņēmumam, ir, zinamā mērā, pešķirtas zocialas funkcijas, kamdēļ viņš zaudē tīra privatveikala raksturu. Civilteesības ir individuēlas, tirdzniecības teesības — zocialas.

No šīs pamatizšķirības rodas daudzas tirdzniecisko atteecību īpatnības, salīdzinot viņas ar civilatteecībām. Peemēram tirdzniecības darījumu noslēgšana teek sevišķi atveeglota, lai paātrinātu apgrozību, abpusejā atbildība paleek leelaka un visas atteecības teek peņemtas kā ar peļņu saveenotas. Tādas normas var radīt preekš cilvekeem, kuri par savu profesiju padarijuši šādu darījumu slēgšanu; būtu grūti nepeeskaitīt viņus pee tirgotajeem. Ir vēl ari citas tirdzniecības teesību īpatnības. Viņas attīstas ātrak, kā civilteesības un beeži veen ir par celmlauzi jaunu teesisku atteecību radišanā, kuras vēlāk nodod civilteesībam (veksels). Eevērojot tirdzniecības apgrozības profesionālo un organizēto raksturu, še parašas nodibinas ātrak un parašu saturs ir noteiktaks un stabilaks, kā civilatteecībās. Tamdēļ tirdzniecības teesību laukā parašam ir leelakā nozīme, kā civilteesībās. Beidzot, tirdzniecības teesības ir univerzalas, kosmopolitiskakas, kā civilteesības, jo tirdzniecības apgrozība tagad ved sakaros visu pasauli un pārak leela dažādība teesību normās tikai traucetu, kavetu. Tamdēļ ir jau radusees ideja par tirdzniecības teesību apveenošanu visās kultūras valstīs.

17. Teesību izceļšanās.

I. Teesības ir to normu sistēma, kuras dzīves praktikā apmeerina zinamas vajadzības. Tamdēļ tee-

sības savu saturu ņem teeši no dzīves. Visas teesības pastāv cilveku dēļ un cilveki viņas realizē, teesības neatrodas kautkur ārpus cilveces. Teesiskā eekārta ir cilveka gara radīta. Protams, ne atsevišķa cilveka, bet cilveku sabeedribas. Ne visu cilveku, bet to saveenību locekļu, no kādām sastāv visa cilvece, pirmā krātā — tautas un valsts locekļu. Jo sarežģītaka top cilveku sabeedribas dzīve, jo sarežģītākas un bagātākas savā saturā paleek arī tās juridiskās normas, kuras regulē sabeedribas attīstības ritumu. Tikai tām teesībam var būt praktisks panākums, kuras atsaucas uz tautas dzīves vajadzībam, kuras izrauga līdzekļus, kas derīgi šo vajadzību apmeerinašanai un kuras ir tautai saprotamas, jo teesības teek peemērotas pašā tautā. Tamdēļ teesību izstrādašanā ir nepeeceesāma tautas dzīves dziļa un nopeetna pazīšana. Teesības, kuras nevaretu apmeerinat tautas vajadzības un kuras nesaskanetu ar tautas kulturas stāvokli, būtu mirušas. Tādas normas nevaretu arī sekmēt peemērot dzīves praktikā, kaut arī viņas būtu radītas ar likumdeveju visidealakeem un visaugstakeem nodomeem. Tā bij galvenā dabisko teesību skolas kļūda: viņa neeevēroja to, ka teesībam ir šāds raksturs. Dabisko teesību skola jurisprudencē valdīja XVII. un XVIII. gadsimteņos. Šīs mācības peekriteji sapņoja par ideālu teesību rādīšanu, kuras dibīnatos uz cilveka nesamaitātās dabas pamatīpašībam un kuras saskanetu ar cilveka prāta dabiskām prasībam. Un tā ka cilveka daba šķīta veenmēr un visur veenada, tad domāja, ka šādas ideālas teesības būs mūžīgas un nemainīgas, ka tās varēs visur izvest dzīvē. Pēc šī uzskata vēsturiski nodibinājušās teesības bij tikai maldīšanās un nesaprašanas sekas, leelakā vaj mazakā mērā nejdzīga novēršanās no ideāla. Gudrajam likumdevejam vajadzētu iznīcināt šīs vēsturiski radušās teesī-

bas un viņu veetā eevest dabiskās teesības, kuras pamatotas uz cilveka prātu.

Šī uzskata pamatklūda bij ta, ka nepareiza bij doma par visur veenado cilveka dabu. Īstenībā cilveka daba nebij veenmēr un visur veenada. Nav eespējams ar veenu mērauklu mērot mežona un kulturelā eiropeeša garigo un etisko stāvokli. Pati domašanas kārtība var mainitees līdz ar kulturas progresu. Nemaz nav ko runat par tehnikas, tautsaimniecības formu un apkārtnes veidošanos. Tamdēļ mēģinajumeem radīt dabiskās teesības nebij it nekādu panākumu. Šo teesību autori, pateesībā, atdarināja pastāvošās teesības, peešķirdami viņām, leelakā vaj mazakā mērā, subjektivu nokrāsu. Tamdēļ leels solis uz preekšu bij **v ē s t u r i s k ā s s k o l a s** nodibinašanās jurisprudencē; viņas nodibinašanās XIX. gadsimteņa pirmajā ceturksnī saistīta ar divu zinību vīru — Savinji un Puchtas vārdeem. Pēc vēsturiskās skolas mācības teesības nav kaut kas patvaljigs vaj eedvesmes radīts. Teesības ir vēsturiska parādība. Teesības ir tautas gara organiskas parādīšanās produkts un viņas attīstas tāpat, kā citi tautas gara produkti, peemēram valoda un tikumi. Tamdēļ teesības savā būtībā ir — nacionalas, viņām ir dažads saturs dažados laikmetos. Jaatzīmē, tomēr, ka vēsturiskās skolas mācībā pareiza bij tikai pamatdoma par teesību vēsturisko raksturu. Pašu teesību izcelšanās procesu šīs skolas peekriteji tēloja deezgan nepareizi. Teesību vēsturi viņi uzskatīja par organiskās attīstības procesu, par tautas gara pastāvīgu parādīšanos. Pats tautas gars ir pārak metafizisks un nenotverams, lai ar to varetu operet zinatne. No šīs teorijas veedokļa teesību vēsture klūst par pārak šematisku, loģisku procesu. Likumdošanas apzinīgam jaunradišanas momentam tika peešķirta pārak necīga nozīme, pirmajā veetā

par daudz izvirzija parasto tautas masu jaunradišanu, kura, pēc sava rakstura, tuvojas tautas gara parādišanās teorijai. Līdz ar to ļoti tika uzsvērts teesību nacionalais raksturs. Ne veens, ne otrs spreedums nesaskan ar fakteem: paraša spēlē, samērā, deezgan leelu lomu tikai primitīvās teesībās un arī viņās nebūt neteek pavisam ignorets pilnīgi apzinīgas jaunradišanas moments; teesību nacionalo raksturu nevar peerādīt ar vispārpazīstameem fakteem, kuri mums rāda atdarinašanas un aiztapinašanas ārkārtīgi leelo nozīmi teesību attīstībā (romeešu teesību recepcija no jaunakām tautam). Un bez tam, viss teesību attīstības process nebūt nav tautas gara meerīga, dialektiska attīstība. Teesības izveidojas pretejo interešu cīņās; teesību attīstībā ir apstāšanās, pat regresa periodi. Teesību attīstību var saukt par organisku procesu tikai tajā nozīmē, ka arī šis process atkarajas no zocīalo likumu darbības; un šee likumi nosaka cilveku sabeedribas vispārīgo attīstību.

II. No visa, kas sacīts, kļūst saprotams, ka teesību vēsture ir ceeši saistīta ar visu kulturas vēsturi. Pavisam acīmredzams ir teesību sakars ar tautsaimniecību. Par tautsaimniecību sauc tautas planveidīgu darbību, kuras uzdevums ir apmeerinat eedzīvotāju materialās vajadzības. Teesību uzdevums ir, vispirms, regulet šo ekonomisko darbību, nostādīt viņu tādos noteikumos, ka viņa varetu būt vissekmgākā un viņas produktus varetu izdalīt vistaisnīgāk. Tamdēļ ir skaidri saprotams, ka katra pārmaiņa tautsaimniecībā, kas rada jaunas dzīves vajadzības, neizbēgami atstāj savu eespaaidu arī uz teesību normu saturu, jo teesībam tagad vajaga regulet jaunas ekonomiskas atteecības. Pārmaiņas teknikā, kuras atstāj eespaaidu uz ekonomiskās dzīves raksturu, nekavejoši atbalsojas arī teesībās.

Peeteek, ja atminam, ko agrak teicām par pārmaļnam cilveku nodarbībā: kāda nozīme bij zocialo atteecibu eekārtā un, līdz ar to, šis atteecibas regulejošo normu radišanā pārejai no klaidoņu dzīves uz pastāvīgu nomešanos. Atminesimees ari tās pārmaiņas teesībās, kuras radija leeleee tekniskee atradumi un tekniskās pārvērtības XVIII. gadsimteņa beigās un visā XIX. gadsimtenī.

Nav ne mazako šaubu par teesību sakaru ar politisko ekonomiju. Tomēr būtu leela maldišanās, ja šo sakaru pārspīletu, apgalvojot, ka teesības pilnīgi atkarīgas veenīgi no ekonomisām atteecibām, ka teesības ir veenkārša «tautsaimneecibas virsbūve» vaj veenkāršs «tautsaimneecibas spogulis», kurā atspoguļojas visas pārmaiņas ekonomikā. Tāds spreedums būtu pārak veenpusīgs. Bez ekonomiskām atteecibām teesību vēsturē leela nozīme peešķīrama idejam un jūtam. Vajaga tikai atminetees, kādu lomu vēsturē spēlejuši dažādi instinkti, peemēram, rāsu eenaidis. Beeži veen šee instinkti neļauj cilvekeem dzīvot meerā pat tādos apstākļos, kuri, šķeet, taisni aicināt aicina uz vismeerīgako ekonomisko kopdarbu (Spanijā). Tikpat leela nozīme veenmēr ir bijusi reliģiskām jūtam. Krusta karēem sekoja daudzās pārmaiņas saimneecībā un teesībās. Šis pārmaiņas, protams, nerādija tīri eekonomiski motīvi, bet, galvenā kārtā, reliģiskās jūtas. Šausmīgos procesus pret raganismu un burvībām, kuri ņēma tūkstošiem upurus jauno laiku sākumā, radija, galvenā kārtā, sabeedribā * izplatijusees mānticība. Par to nozīmi, kāda teesību vēsturē ir taisnības idejai, nav vairs ko runāt pēc ta, ko par to agrak teicām.

Sevišķi jauzsvē, ka idejas un jūtas attīstas patstāvīgi; viņu attīstību nebūt pilnā mērā nenosaka ekonomiskās atteecības, kuras katrā laikmetā nodibinājušās kādā tautā. Gluži otrādi, — var būt tādi

apstākļi, ka nobreedušas ekonomiskās vajadzības nevar apmeerinat tamdēļ, ka nav peeteekoši attīstītas zinašanas, ka trūkst vajadzīgo ideju. Noteek arī tā, ka ideju attīstība aizsteidzas preekšā ekonomisko atteecību evolūcijai un idejas, kuras cilvekeem ir sevišķi zimpatiskas, nav eespējams peepildit aiz praktiskeem eemesleem, jo nodibinajušees ekonomiskee apstākļi kavē ideju realizešanu. Vispāri zocialās atteecības dibinat uz kāda veena faktora darbību, kuru atzīst par galveno un pamatfaktoru, nav nemaz eespējams, vismaz tagadejā mūsu zinašanu stāvoklī. Varbūt arī nekad tas nebūs izdarams ar ziniskām metodeem. Tādi mēģinājumi nepanāk neka vairak, kā pārak leela elementarisma eevešanu zocialās dzīves procesu izzinašanā, pee kam fakti nebūt neattaisno šo elementarismu: zocialā dzīve ir daudz sarežģītaka par elementarām šemam.

Teesības it nekad nav kādas tautas ekonomiskās dzīves atspoguļotāja zinamā laikmetā. Ekonomiskās dzīves vajadzības atbalsojas teesībās zem tautas ideju un jūtu eespaīda.

III. Viss, kas līdz šim sacīts, dod mums jēdzeenu par to, kur juridiskās normas gūst savu saturu. Bet kā šīs normas rodas un kā viņas eegūst obligatorisku spēku? Tas ir jautājums par tā saucameem teesību avoteem.

Par teesību avoteem sauc formas, kurās rodas un eegūst obligaotrisko spēku juridiskās normas. Ir divas tādas pamatformas: likums un paraša. Starptautiskās teesībās tāda pat nozīme, kā to jau agrak sacīju, ir starp valstim noslēgtam līgumam. Pee teesību rašanās zinama nozīme, bez tam, ir arī juristu darbībai, kaut gan jurisprudenci nevar uzskatīt par patstāvīgu teesību avotu.

Turpmak mēs uzkavesimees pee mācības par likumu, parašam, jurisprudenci un tā saucamo auto-

nomiju. Ir vēl citas teesību rašanās formas, peem. Romas pretoreešu edikts, kurš ir kaut kas videjs starp likumu un parašam, bet tādas atsevišķas formas nav eespējams apceret vispārīgā teesību teorijas kursā.

18. Parašas.

I. Par parašu sauc juridisku normu, kura eeguvusi obligatorisku spēku viņas ilgā praktiskā peemērošanā un tautas peeradumā pee tās. Tā tad parašas obligatoriskums nedibinas vis uz valsts varas pavēļejeem, bet uz eedzīvotaju peeraduma pee parašas. Aiz peeraduma nosacijumi, kādus eetver parašas, gūst obligatorisku pavēļejumu nozīmi, kāda ir ārejas autoritates pavēļejeem. Še tāda autoritate nav vairs valsts, kā pareiza gribas organizacija, bet sabeedriskā apkārtne, kuras dzīvi nekad pilnigi sevī neeetver valsts organizacija teeši. Valsts var ņemt savā aizsardzībā zinamu parašu, bet viņa nenosaka parašu saturu un nojēgums par parašu obligatorisko raksturu nenāk no valsts. Parašu saturs nav eetverams kādā noteiktā formulā: tas glabajas tautas apziņā. Parašas neizveido valsts varas organizetā darbiba, bet tautas masu teešā jaunradišana. Protams, paraša tikai tad gūst juridiskas normas nozīmi, ja viņu peemēro teesās kā obligatorisku, peespeedu normu. Tur ir meklejama starpiba starp juridisko parašu, kā teesību avotu un starp ikdeenas parašu, kurai nav juridiskas normas nozīmes. Tā tad juridisko parašu, kā katru teesību normu, sargā valsts, kaut gan parašas saturu nedod valsts organi un savu obligatorisko spēku paraša neeegūst no augstakās varas pavēļejeem.

II. Pēc vēsturiskās skolas peekriteju domam paraša ir svarīgākais teesību avots. Tā ka, no šī vee-

dokļa skatotees, teesību vēsture ir tautas gara parādišanās process, tad parašu izcelšanos šis mācības peekriteji izskaidroja, galvenā kārtā, ar tautas pārleecību par zinamu darbības veidu pareizību un nepeecešamību. Parašu peemērošana praktikā, viņu āreja peepildišana minētās mācības peekritejeem nodereja tikai kā ārejs līdzeklis, lai redzetu, kādus uzskatus radījis tautas gars. Šī teorija nesaskan ar īstenību. Pee parašu izcelšanās pārleecība un āreja praktika eet veenotrai blakus. Tikai praktika var dot zinamus pamatus kādas pārleecības pārbaudīšanai. Peemērojot parašu praktikā, saskaņā ar peeredzejumeem, pamazam veidojas parašas saturs. Tā tad praktika atstāj savu eespaidu uz pārleecības saturu. Bet jo vairak nodibinas zinama praktika, jo vājaka top pārdomas nozīme. Ja kāds darbības veids teek ilgu laiku praktizets, tad viņu sāk izpildit bez tālakas pārdomas par to, vaj šis veids ir vismērķsakariġakais, vaj nav. Pee šī darbības veida sāk turetees aiz paraduma, tā, kā mēdz staigat pa eemitu taku, nedomajot, vaj tā, teešam, ir tuvākais ceļš uz mērķi, vaj nav. Vēl vairak: sekošana parastam nosacijumam sabeedribas acīs kļūst obligatoriska. Šo obligatoriskumu nodibinajusees paraša eegūst tamdēļ, ka visi paraduši redzet, ka zinamā gadījumā cilveki rikosees taisni saskaņā ar parasto nosacijumu un jau eepreekš sagaida, ka katrs sabeedribas loceklis tā izturesees. Ja tāda gaidīšana izrādijusees velta, sabeedriba ir neapmeerinata. Tāds neapmeerinajums rāda, ka paraša jau eeguvusi tautas eeskatos obligatoriskas normas nozīmi. Tomēr paraša var nepaceltees augstak par veenkāršām tikumu normam. Paraša kļūst par juridisku normu tad, kad viņu izleeto teesas, t. i. kad valsts uzņemas viņu sargat.

Protams, nevajaga uzskatit parašu izcelšanās

procesu par pilnīgi neapzinīgu tautas jaunradišanas procesu. Gluži otrādi — šajā procesā leela nozīme ir cilvēka apzinīgai domašanai, kura cenšas atrast vislabāko darbības veidu zināmos apstākļos. Šis process gan nav organizēts, kā, piemēram, likumdošanas organu darbībā. Bez tam šajā procesā nepeedalas viens vien atsevišķs cilvēks, bet uzreiz vesela individu masa, kuri, atrazdamies veenados apstākļos, nonāk pie veenadeem darbības veideem. Parašu veidošanā individuēlai jaunradišanai nav leela nozīme: paraša, tāpat, kā valoda, ir sociālās darbības produkts, t. i. veenados apstākļos esošas un ar līdzīgām īpašībām apveltītas individu masas sadarbības rezultāts. Protams, ir gadījumi, kad paraša rodas kā veena atsevišķa cilvēka veidojums, lai tad šo parašu, atdarināšanas ceļā, peesavinātu daudzi. Bet tādas parašas aizveen mēdz būt nestīpras un viņas pastāv tikai īsu laiku. Ta ir tā sauc. m o d e.

III. Pee kādas parašas var turetees visa tauta, t. i. ta var būt kopīga vīseem tautas slāņeem. Bet attīstītā valstī tādas parašas samērā reti sastopamas. Pa leelakai daļai parašas rodas atsevišķās sabeedribas šķīrās, starp cilvēkeem, kuri nodarbojas kādā nozarē, uz kuru zināmā paraša atteecas (tirdzniecības, zemneeku, medneeku u. c. parašas). Ļoti leels eespaids uz parašu rašanos ir jurīsteem, t. i. personam, kuras speciēli nodarbojas ar jurīdisko normu peemērošanu. Jurīdiskā praktika — kā teesu praktika, kura nodibinas strīdīgo leetu izšķīršanā, tā ari ārpušteesu praktika, kura palīdz abām pusēm pee jurīdisku darijumu noslēgšanas, — nenovēršami atstāj savu profesionālo eespaīdu uz parašam, ar kurām jurīdiskā praktikā jasateekas. Zīnamās aprīndās nodibīnajušās parašas jurīsti galīgi noslīpē. Parasti ari ta ir jurīstu eerosme, lai sabeedribā nodibīnaju-

šās parašas teek fiksetas uz papira. Tādeem priva-
teem parašu krājumeem, kurus nav sankcionējusi ne-
kāda oficiāla vara, protams, nav obligatorisks spēks.
Viņu autoritate atkarajas veenigi no viņu eekšējā
satura, no ta, cik pareizi autoram izdevees atstāstīt
parašu saturu. Bet labi sastāditi parašu krājumi,
beeži veen, eegūst leelu praktisku nozīmi un ta re-
dakcija, kādā ir formulets parašu saturs, eegūst pa-
šas parašas spēku. Vispāri, tautas apziņā esošo
parašu satura formulešanā juristu darbībai ir leela
nozīme. No juristu aprindam beeži nāk tā saucamās
juridiskās parunas un juridiskee aforismi, kuri, lee-
lakā vaj mazakā mērā, veikli izsaka popularo juri-
disko eeskatu saturu.

IV. Lai paraša izceltos kā obligatoriska juri-
diska norma, ir nepeeceesami šādi noteikumi. 1. Ir vajadzīgs, lai paraša būtu ceeši nodibinajusees
praktikā. Parasti tāda parašas nodibinašanās ir il-
gas viņas peemērošanas sekas, pee kam neteek
prasis, lai paraša būtu tikusi peemērota kādu no-
teiktu gadu skaitu no veetas. Tikai Eiropas kano-
niskās teesības prasija, lai būtu pagājis noteikts gadu
skaits, kurš tad peerādītu parašas esamību. 2. Pa-
rašas peemērošanai praktikā jābūt veena dīgāi,
t. i. veena virzeena praktiku nedrīkst līdzsvarot cita
virzeena praktika. 3. Parašas peemērošanai vajaga
būt saveenotai ar pārleecību par šīs normas obli-
gatoriskumu, viņas juridiskā raksturā. Šī pārlee-
cība āreji parādas eekš tam, ka parašas sāk peemē-
rot teesas, izšķirot strīdīgas leetas. 4. Ja zinama
veida pastāvīga praktika radusees maldīgā nojē-
gumā par to, ka šo praktiku pavēl likums, kura sa-
turs, pee tam, teek nepareizi iztulkots, tad arī tādā
praktikā var rastees paraša, kura, pateesam, var
pārveidot likumā eetvertās normas. Vajaga tikai, lai
sabeedriba jūt līdzī likuma maldīgai tulkošanai un lai

viņa ar patiku turetos pee tādā veidā radušās darbības veideem. Tādas parādības deezgan beeži notikušas ar Vācijā peeņemtām romeeshu teesibu normam, uz kurām juristi raudzijās kā uz valsts likumu. Nepareizā tulkojumā dabudamas parasto teesibu spēku, šis normas peelāgojās Vācijas īstenībai, radās tā sauc. usus modernus Pandectarum.

Protams, no teesneša nevar prasit, lai viņš zin visas parašas. Tāda prasība būtu neizpildama, jo parašu saturs nav oficiāli fiksets un parašas ir dažādas katrās sabeedribas aprindās un katrā apgabālā. Tamdēļ, atsaucotees uz parašam, ja tas teek ļauts, teesnesim sevišķi jācenšas pārleecinātees par parašas saturu. Tam nolūkam var leetot dažādu līdzekļus. 1. Teesu spreadumus, kuri dibināti uz zināmām parašam. 2. Apstākļu vazineju, ilgidzīvotaju atzinumus u. t. t. 3. Parašu teesibu krājumus, kurus sastādījušas privatas personas. 4. Juridiskas parunas, kuras atstāsta parašu saturu u. t. t.

19. Likums un viņa atteecības pret parašam.

I. Par likumu sauc juridisku normu, kura gūst obligatorisku spēku augstākās varas likumdošanas organu pavēlejumos un kurū šee paši organi formulē noteiktā redakcijā, ko neveens nevar grozit, izņemot likumdošanas organus. No likuma, kā normas, ko sankcionējusi likumdošanas vara, jāatšķir administratīvie rīkojumi, kurus izdod valdības vara. Šee rīkojumi, pēc vispārigās kārtības, nedrīkst pretim runat likumeem. Konstitucionelās valstīs tos jau no ārejās formas veegli var atšķirt no likumeem, jo šajās valstīs likumdošanas un valdības vara atrodas dažādu organu rokās. Ari Kreevijā, sākot no 1906. gada, pastāv šī izšķirība, jo tur likumus vairs nevarēja izdot bez valsts domes un valsts padomes peekrišanas. Izdoteem rīkojumeem

vajadzēja saskanēt ar pastāvošiem likumiem. Valdības varas rīkojumi, kureem likumdošanas raksturs un kuri teek izdoti, vajadzības gadījumā, pa likumdošanas eestāžu pārtraukuma laiku, nevar grozit pamatlikumus, vēlešanu teesības, noteikumus par tautas veetneecību un, vispārīgi, zaudē savu spēku, ja zinamā laikā, pēc tautas preekšstāvneecības eestādes sanākšanas, neteek celti preekšā likumdošanas eestādei vaj ari ja likumdošanas eestāde ceļ kādus eebildumus. (Kreevijas pamatlikumu 87. pants).*) Minetā izšķiriba starp likumu un rīkojumu ir tīri formela, skatotees, kāds organs izdod atteecigo likumu vaj rīkojumu un kādā kārtībā tas noteek. Bet juridiskā teorija nevar apmeerinātees ar šādu izšķirību. Rodas jautajums: kādus aktus lai izpilda likumdošanas vara un kādus — administrācija? Tamdēļ ir nepeeceēšama tā sauc. materialā izšķiriba starp likumu un administrācijas rīkojumu, t. i. izšķiriba pēc satura. Kā šo izšķirību stingri noteikt, par to zinātnē vēl valda domstarpības. Parasti teek likts preekšā šāds veids: likums ir teesību norma, t. i. vispārīgs pavēlejšums; rīkojums ir konkrēts, atsevišķs pavēlejšums, kura nozīme aprobežojas tikai ar veenu atsevišķu gadījumu. Praktikā deezgan beeži izdod rīkojumus ar vispārīgu teesību normu saturu ari administratīvi organi. Bet tad šeem organeem ir vajadzīgas īpašas pilnvaras un viņi nevar dotās pilnvaras pārkāpt. Neskaidrības vaj šaubu gadījumā administratīveem organeem jāgreetžas pee likumdošanas eestādem. Ari likumdošanas vara dažreiz izdod rīkojumus konkrētos gadījumos un šeem rīkojumeem nav vispārīgo teesību normu nozīmes.

II. Likums ir vēlāka laika teesību avots, kā parašas. Jo likumdošanas darbs prasa jau zināmu intelektuālu attīstību, kas panākama tikai ilgākā kultu-

*) Latvijas satversmes 81. pants. — Tulk.

ras darbā. Vajaga prast uztvert dzīves atteecību tīpiskās formas, kuras nepececešami juridiski jānormē; vajaga prast dzīves atteecības pareizi normēt, lai normas ar sekmēm vestu pee mērķa, ko stādījis likumdevejs; beidzot — vajaga prast atrasto juridisko normu izsacīt vārdiskā formulējumā, kurš pareizi un noteikti izsacitu likumdeja nodomus. Preekš ta visa nepececešama attīstīta abstraktas domašanas spēja un izkopta valoda. Primitīvai valodai pat trūkst peeteekoši daudz vārdu un izteiceenu, lai varetu izteikt vispārīgo teesību normu abstraktās domas. Blakus nostādot likumu un parašas, kā divus svarīgākos teesību avotus, jāsaaka, ka likums, nenoleedzami, ir pilnīgāka teesību forma. Vēsturiskā juristu skola pārāk sajūsminājās par parašu teesībām, domadama, ka tikai viņas veenīgās teeši izsaaka tautas garu, jo likumdošanas darbība var kādreiz neskānet ar tīro tautas jaunradišnu. Tur, protams, ir daļa taisnības. Bet, līdz ar to, nevar neatzīt, ka parašam, jau pēc viņu būtības, ir daži svarīgi trūkumi.

1. Parašu saturs nekad nav tik noteikts un skaidrs, kā likuma saturs. Likums ir fiksets zinamā vārdu formulā, kura nevar tikt grozīta. Turpretim paraša dzīvo tautas apziņā; ja arī parašu saturam ir zināmas formas tautas parunu veidā vaj arī to ir peerakstījušas privātas personas, tomēr šim formulam nav ta autoritatīvā spēka, kāds ir likuma vārdeem. Dažadas sabeedribas aprindas parašu saturu var sa-prast ļoti dažādi. Beidzot, ne visi sabeedribas locekļi veenadi pazīst parašu teesību normas. Tā tad parašas rada daudz neskaidraku, pārprotamaku teesisko stāvokli, kā likums.
2. Parašu samērā leelā nēnoteiktība un izplūstība dod eespēju teesai nepareizi un pat ļaunprātīgi izleetot parašu teesības. Aizbildinadamees ar tādu vaj citādu parašu teesību tulkošanu, teesnesis var būt partejisks savos spreedumos.

Nav domājams, ka teesu lēmumi būs visur veenadi, jo dažadas teesas var dažādi saprast parašu teesibu saturu, pee kam visas teesas nebūt nepazitu veenadā mērā šo saturu. Turpretim likums veenlidz peeējams viseem un teesam dod pilnīgi noteiktas un negrozamas formulas. 3. Ja kultureli neattīstītā vaj maz attīstītā sabeedribā parašam bij leela, pee tam labvēliga, nozīme, jo tās bij veenīgi eespējamais teesibu avots, tad mūslaiku kulturas apstākļi parašu teesibas padara nederigas, dažreiz pat kaitigas. Parašu teesibas nespēj tikt lidzi mūslaiku kulturas attīstības straujai gaitai, kamdēļ beeži veen palīdz eesakņotees un nostiprinatees novecojušām un kaitīgām tradīcijām. Parašu teesibu saturā daudz brīvak un daudz leelakā mērā atspoguļojas šķiru pretejbības un zocialā neveenlīdzība, nekā likuma saturā. Ar parašu palīdzību zociali spēcigakee var daudz veeglak uzturet savu varu par zociali vājakeem. Pareizi nostādīta likumdošana šādu jautajumu izšķiršanā aizveen eenesīs vairak taisnības. Īsi sakot, mūsu laikos parašu teesības, pa leelakai daļai, mēdz būt zocialās neveenlīdzības un kūtrības atbalsts; ar šim teesibam tagad mīl aizstāvet novecojušās tradīcijas un laiku pārdzīvojušas privileģijas. Turpretim likumdošanai ir daudz progresivaks raksturs. Petražickis saka, ka likums skatas uz preekšu, ir prospektivs, bet parašas — atpakaļ, ir retrospektivas. Aiz šeem eemesleem attīstītā valstī likums ir teesibu radīšanas svarīgākā forma un viņš pilnīgi nomāc parašas, eespeežot tās pēdejā veetā. Ar citeem vārdeem, teesibu radīšanas darbība kļūst organizetaka un svarīgu nozīmi eegūst jautajums par šīs darbības eekārtu. Likumdošanas organeem vajaga būt tā eekārtoteem, ka viņi radītu teesības, kuras, teešam, saskan ar tautas vajadzībam. Reizē ar to teesības zaudē to reliģisko nokrāsu, kāda aizveen viņām tika

peešķirta, kamēr teesibas vēl bij pilnīgi parastās netveramās jaunradišanas produkts. Kad teesibas rodas kā organizeta likumdošanas darba rezultats, — pee kam šis darbs noteek viseem redzot un sekojot, — tad viņas vairs nevar uzskatit par deevibas parādišanos, kā parašu teesibas, kuru izcelšanās procesu tauta nesaprot un kuru rašanos tautas fantazija beeži veen iztēlo kā kāda augstaka spēka darbibu. Tomēr ari attistitā valstī likums pilnīgi nenomāc parašas, tikai padara tās par nesvarigaku, teesibu papildu avotu. Ari likumam valdot parašas izpilda zinamas funkcijas. 1. Lai cik vērīgi likumdevejs nesekotu tautas dzīves attistibai, tomēr viņš nespēj ātri apmeerinat visas jaunradušās vajadzibas. Tamdēļ parašas dažreiz normē jaunās atteecibas, kamēr to nav izdarijusi likumdošana. Eedomajatees tikai, saka Būlovs, cik daudz jaunas atteecibas, cik daudz jauni juridiski jautajumi rodas, teiksim, pēc kāda grandioza tehniska jauneveduma, peem. pēc kuģa, dzelzsceļu, telegrafu, telefonu u. t. t. izgudrošanas. Kamēr likums ar viņeem, tā sakot, neteek galā, viņi atrodas pašas dzīves ziņā; vispirms par viņeem teek taisiti konkrēti juridiski lēmumi, pēc tam ari abstraktas parašas. 2. Likuma saturs, parasti, nepeeceesāmā kārtā, ir vispārīgs, abstrakts. Radidams juridiskās normas, likumdevejs nevar paredzet visas juridisko atteecibu individuelās atšķiribas, kādas gadas dzīvē. Likumdeveja acīs šim atšķiribam var būt blakus nozīme, dažreiz viņš pat nezina, ka tādas pastāv. Bet dzīvē tām, beeži veen, ir leela nozīme. Tādā gadījumā parašas var palīdzet likumam. Likums nevar uzņemtees visu sīkako detaļu kazuisku formulešanu. Ta būtu pat kaitīga dzīves eeroberošana. «Sējumeem leele kazuiskee kodeksi jau sen izrādijušees par vissliktakeem, vissajukušakeem, visnepeeteekošakeem», saka Būlovs. Parašas, ku-

ras vairak specializejas pēc profesijam un zocialām šķiram, var nolīdzinat šos nelīdzenumus un likumu trūkumus, viņu dzīvē izvedot.

20. Likumu izdošanas kārtība. Viņu veidi.

1. Likumu izdošanas kārtībā parasti izšķir vairakus momentus: šis proceduras pirmajā pusē teek noteikts nākošās juridiskās normas saturs, otrā — normai teek dots obligatoriskais spēks. Pirmajā pusē ir divi momenti: 1. likuma iniciative un 2. likuma apspreešana; otrajā pusē — 1. likuma sankcija un 2. likuma publicešana. Viss likumu izdošanas process ir dažads dažādās valstīs, atkarībā no valdības formas un no valsts varas organizācijas.

1. Likuma iniciative. Par likuma iniciativi sauc aktu, kura sekas ir jautajuma apspreešana, likumdošanas kārtībā, par jaunu normu. Konstitucionelās valstīs likuma iniciative ir dažadi eekārtota. Monarkijās iniciative peeder tikai karaļam, dažreiz — karaļam un palatām. Karaļam var būt abzolutas veto teesības; tās var ari nebūt. Anglijā iniciatives teesības peeder tikai palatam. Ja ministri palatam eesneedz savus likumprojektus, tad tikai kā parlamenta locekļi. Republikās iniciatives teesības peeder dažreiz veenigi palatam (Zeemel-Amerikas Saveenotās Valstīs), bet dažreiz tās peeder ari prezidentam un ministreem (Francijā).

2. Likuma apspreešana. Ši teesiba konstitucionelās valstīs ir tautas preekštāvības organu pamatfunkcija. Pee tam palatam, parasti, ir teesiba papildinat vaj pārgrozit likumprojektu, kuru ceļ preekšā valdība (ja pēdejai ir iniciatives teesības). Dažās valstīs likumprojekts teek uzskatīts par atraiditu un tālak neteek virzīts, ja viņu nepeenem veena vaj otra no palatam.

3. Likuma sankcija vaj apstipri-

našana parasti peeder valsts galvai. Konstitucionelās monarkijās, parasti, monarkam ir abzolutas veto teesibas, t. i. monarks katrā ziņā var atraidit palatu peenemto likumprojektu. Republikās prezidentam var būt tikai suspenzivas veto teesibas. Tādā gadījumā, ja prezidents atteicas likumprojektu apstiprinat, tas jaapspreež otrreiz un ja palatas likumprojektu peenem ari otrreiz, tad likumprojekts stājas spēkā, neatkarīgi no prezidenta gribas.

4. **Publicešana.** Apstiprinatais likums jaizsludina visu zinašanai un tas stājas spēkā, ja pagājis zinams laiks no viņa publicešanas.

II. Likumu formas un veidi ir dažadi:

1. **Pamatlikumi** vaj konstitucionelās likumi un parastee likumi. Starpība starp viņeem ta, ka pamatlikumi nosaka valsts eekārtas galvenos pamatus, kas šo eekārtu atšķir no citu valstju eekārtam. Parastee likumi regulē valsts dzīvi pamatlikumu noteiktās robežās. Konstitucionelās valstīs ir ari formela starpība starp šeem likumu veideem, jo pamatlikumu izdošanas forma, parasti, mēdz būt komplicetaka, nekā pee parasto likumu izdošanas. Dažreiz to izdošanai pastāv īpaši organi (satversmes sapulce, tautas balsošana).

2. **Vispārigee un sevišķee likumi.** Par vispārigeeem sauc tos likumus, kuri pastāv visā valstī un atteecas uz viseem eedzīvotajeem. Sevišķee likumi atteecas uz zinamu apgabalu, tā sauc. **veetejee** likumi vaj ari uz kādu eedzīvotaju daļu, tā sauc. **kārtu** likumi. Par **privileģijam** sauc likumus, kuros ir izņēmumi no vispārigeeem vaj sevišķeem likumeem par labu kādai personai, leetai vaj kādām atteecibam. **Separat-rikojums** ir rikojums kādā atsevišķā leetā, ja viņā nav sacīts, ka viņam ir vispārigas likuma nor-

mas spēks. Separatīkojums atteecībā uz zinamo leetu atceļ vispārīgo likumu.

21. Likumu krājumi.

Mūslaikos kulturvalstju likumdošana ir tik plaša un dažāda, ka ir tīri praktiska vajadzība pēc likumu krājumeem. Šo krājumu mērķis ir atveeglot praktisko darbu sakarā ar teesību normam, sakopojot dažāda satura un dažādos laikos izdotos likumus un skaidri saskatami rādot viņu savstarpejās atteecības. Pastāv divi galvenee likumu krājumu tipi:

1. Inkorporācija ir tikai pastāvošo likumu zistematiska apveenošana. Saturs paleek negrozīts, mainas tikai forma.

2. Kodifikācija ir pastāvošo likumu zistematiska pārstrādašana, kuras nolūks ir dot likumeem eekšēju veenību un pilnību, papildinot trūkumus, izlābojot neskaidribas un pretruņas, iznīcinot novecojušās formas. Tā tad te, beidzot, rodas jauns likums, ne tikai vecā likuma formas veenkārša maiņa.

Protams, mūslaikos neveens vairs nesapņo par pilnīgi jaunu idealu teesību izdošanu uzreiz, kā to domāja dabisko teesību skola. Visā XIX. gadsimtenī kulturvalstis, leelakā vaj mazākā mērā, centās savest zistemā savas teesības, pee kam sastāditee krājumi pamatojās uz agrak izdoteem likumeem un dažādā ceļā tuvojās kodifikācijas vaj inkorporācijas tipam. Līdz šim galvenais izņēmums ir Anglija, kur ir kodificetas tikai samērā neleelas likumu nodaļas, bet leelakā daļa likumdošanas materialu nav zistematiski apstrādāta. Tamdēļ šo materialu krājumi ir ārkārtīgi leeli, kas ļoti apgrūtina teesību izzinašanu un peemērošanu.

Ir taisnība, ka katram likumu krājumam savi trūkumi. Pat viskonzervativākās inkorporācijas tee-

sibu saturu dažā ziņā groza, neizbēgamā kārtā. Un nav iespējams pavisam izvairīties no kļūdam un neskaidribam, kuras dažreiz grūti izlabot. Praktika speesta piemērotes jaunam likumu tekstam, bet preekš tam ir vajadzīgs laiks un darbs. Bet visus trūkumus šajā ziņā atsver tee neapšaubamee labumi, kādus dod kodificetas teesibas, salīdzinot ar nekodificetām. Šis labums ir — likumdošanas veegla pārskatamiba, kļūdu un pretruņu skaidra uzrādišana pastāvošās teesibās, zistematiskums, pastāvošo teesibu saskatama atšķiršana no teesibam, kuras zaudējušas spēku. Tamdēļ ari Anglijā kodifikācijas principielu pretneeku paleek veenmēr mazak un darbs kavejas veenīgi aiz pārak leelā kodificetāmā materiala daudzuma, ko sakrājusi līdzšinejā likumdošanas un teesu praktika. Japeebilst, ka kodifikacija ir ļoti svarīgs un sarežģīts darbs, pee kura var stātees tik tad, kad valstij ir peeteekoši daudz sagatavotu darbineeku, kuri var šo uzdevumu veikt. Peemēram Kreevijā pee šī darba strādajis Speranskis (inkorporacija).

22. Autonomija.

I. Katrā valstī ir nepececešama, plašaka vaj šauraka, decentralizacija, jo centralā vara nevar pazīt visus veetejās dzīves detaļus, nevar pazīt veetejās īpatnības. Tas pats sakams ari par likumdošanu. Augstākā vara nevar pārvaldīt veetejās leetas, bet ari ar savu likumdošanu šī vara nespēj aptvert visu tautas dzīves plašumu. Aizveen gadas dažadi veeteji vaj specieli jautajumi, kurus vislabak var regulet veetejo specielo organu, ne centralās likumdošanas varas raditas normas.

II. Tamdēļ dažos gadījumos nepececešama a u t o n o m i j a. Par autonomiju sauc atsevišķu saabeedrisku apveenibu vaj eestāžu teesibas, valsts ro-

bežās regulet savu eekšejo dzīvi pēc pašu radītām normam. Ir divi šādu normu veidi: vaj nu tādas normas parādas kā autonomās saveenibas preekšgalā stāvošas varas pavēļejumi, — tos sauc par statutarām teesibam, — vaj ari normas rodas parastās jaunradišanas ceļā, autonomās saveenibas robežās. Protams, tāda autonoma jaunradišana var pamatotes tikai uz augstakās varas atļauju, jo no šīs varas ir atkarigas visas saveenibas, kādas valstī pastāv. Šī jaunradišana peelaižama tikai tais robežās, kuras noteikusi augstakā vara. Ja tādām normam ir juridisko normu spēks, kas ir obligatoriskas zinamas saveenibas locekļeem, līdz ar citām teesibu normam, tad ari šo spēku mineētās normas gūst no augstakās varas. Pēdeajā var savu atļauju atcelt un tad juridiski autonomai teesibu jaunradišanai jaapstājas. Tāda autonomija teek dota, peemēram, pilsētu un lauku sabeedribam, korporacijam, dažreiz ari valdibas radītām un uzturetām eestādem (univerzitetem) u. t. t.

23. Juristu darbiba.

I. Par juristeem sauc personas, kuras sevim par uzdevumu lēmušas teesibu normu teoretisku izstrādašanu un šo normu peemērošanu praktikā. Juristu darbiba izpaužas divos virzeenos: 1) Kā zistematizejo ša darbiba, kuras uzdevums ir pastāvošo teesibu izziņa pagātnē un tagadnē. Tādi ir teesibu vēstures un teesibu dogmas uzdevumi. Teesibu vēsture pēta pastāvošo teesibu rašanās vēsturisko gaitu, juridisko normu genezisu. Teesibu dogma cenšas noskaidrot pastāvošo teesibu saturu un to zinatniski izstrādat. 2) Kā kritiskā darbiba, kuras mērķis ir pārbaudit, cik pastāvošo teesibu saturs un forma saskan ar dzīves vajadzibam un, uz zinātnes rīcībā esošo faktu pa-

mata par tautas dzīves apstākļiem un sociālās attīstības likumeem, projektēt reformas, kuras izdarāmas teesībās, lai tās kļūtu pilnīgākas. Tādi ir teesību politikas uzdevumi. Mūslaikos teesību politika par savu uzdevumu neuzskata ideālu teesību radišanu, kuras būtu pavisam pilnīgas un kuru radišana būtu visas juridiskās jaunradišanas noslēgums. Teesību politika aprobežojas ar aizrādījumiem, kādai jābūt teesību tālākai evolūcijai tajos dzīves apstākļos, kādi zināmā laikā nodibinājušies. Protams, teesību politika darbojas saskaņā ar vispārīgo taisnības ideālu, bet, lai dabutu konkrētus slēdžeņus, ta greežas pee vēstures, pee politiskās ekonomijas, zocioloģijas un citām pozitīvām disciplinām. Dažus aizrādījumus teesību reformas darbam var dot arī salīdzinošā jurisprudencē, kura mūs eepazīstina ar citu tautu peeredzejumiem analoģiskos gadījumos un ar teem rezultateem, kādus devuši likumdošanas peeredzejumi. No visām jurisprudences nozārem teesību politika ir visjaunākā un vismazāk izkoptā. Stingri ņemot patlaban vēl nemaz nevar runāt par šīs zinātņu nozāres pastāvēšanu, viņu vēl nevar uzskatīt par pamatotu zinātnes disciplīnu, ar noteikteem slēdžeņiem un metodeem.

Vairak attīstītas ir teesību vēsture un teesību dogmatika. Juridiskā dogmatika eesākas jau no romeešu juristu laikeem, kuri pirmee stājās pee teesību zistematiskas izstrādašanas un galīgi nodibināja daudzus pamatjēdžeņus, kuri tagad jauzskata par teesību zinātniskās zistemas pamatu. Teesību vēsture, kā zinātne, kura pēta teesību attīstības nepārtraukto procesu, kurš ir daļa no visas sociālās dzīves, izveidojās tikai 19. gadsimtenī. Tikai no vācu vēsturiskās skolas laikeem eesākās teesību vēstures, kā likumsakarīgas evolūcijas procesa, pētība, pee kam paši šī virzeena nodibinātaji vēl nebij skaidrībā par pētāmā

procesa raksturu. Līdz 19. gadsimtenim jurisprudences vēsturiskai pētišanai bij, tā sakot, antikvars raksturs. Pētības nolūks vairak bij noskaidrot dažādus sīkumus pastāvošās teesībās, nekā teesību evolūcijas vispārīgā procesa zinātniska noskaidrošana, jo šos sīkumus nevarēja saprast bez vēstures palīdzības.

II. Teesību politika un teesību dogma leek juristeem uzstādīt jaunus juridiskus noteikumus, kuri pastāvošās teesībās teeši nav atrodami. Politika izvirza nākotnē vēlamās juridiskās normas, bet dogma rada noteikumus, kuri, pēc mācītu juristu domam, ir nepececešami slēdžeeni no pastāvošām normām, kaut gan teeši nav tajās izteikti. Kāds tad var būt šo jurisprudences radīto noteikumu spēks?

Vēsturiskā juristu skola, kura teesības uzskatīja par tautas gara parādīšanos, jurisprudenci skatīja pe teesību avoteem, līdzīgi likumeem un parašam, runājot par īpašām juristu teesībām. Pēc šīs skolas uzskateem juristi ir īpašs orgāns, kurā parādas tautas gars. Juristu radītos noteikumus uzskatīja par teesībām, ja veen viņi saskaneja ar tautas gara saturu.

Protams, šis uzskats ir tikpat nepareizs, cik nepareizi ir visi vēsturiskās skolas spreedumi par teesību izcelšanos. Par teesībām sauc tikai tās normas, kuras darbojas peespeedu kārtā. Šī peespeedība dibinas vaj nu uz to, ka minētās normas ir augstākās varas pavēlejšumi, ar kureem viseem ir jarēķīnas, vaj ari uz to, ka ar paraduma spēku šīs normas kļūst autoritatīvas tautas acīs. Juristu radīteem noteikumeem nav tādas nozīmes. Šee noteikumi nav peespeedu pavēlejšumi un tamdēļ viņi nav neveenam obligatoriski. Teesas spreedums ir obligatorisks kaut tajā leetā, uz kuru spreedums atteecas, bet zi-

natneeka slēdzeeni var imponēt veenīgi ar savu eekšejo pārleecibu. Bet vispārobligatorio normu spēka nav ne veeneem, ne otreem. Jurisprudences radītee noteikumi tikai tad var kļūt par juridisko normu, kad tos ir sankcionējusi augstākā vara, t. i. kad šee noteikumi kļuvuši par likumeem vaj arī kad tee, daudzkārt peemēroti praktikā, palikuši par parašam.

Tomēr ir daži apstākļi, kuru dēļ juristu radīto noteikumu dzīvē izvešana eegūst zinamu stabilitāti arī tad, kad tee vēl nav palikuši par teesību normam.

1. Ja par zinamu jautajumu juristu starpā nodibinajees kāds valdošs uzskats, tad viņš, nenovēršami, atstāj eespaaidu uz juridisko praktiku. Praktika rēķinasees ar šo uzskatu jurisprudences zinātniskās autoritātes dēļ. Protams, tikai tik ilgi, kamēr valdošā uzskata pareizība nebūs apšaubīta.

2. Teesu praktikā veenmēr leela nozīme ir p r e c e d e n t a m. Ja zināmās leetās jau taisīti noteikti spreedumi, tad arī turpmak teesam vajaga rēķinatees ar šeem spreedumeem. Tas atveeglo teesu darbību, jo veeglaka kļūst spreeduma taisīšana. Arī pēc būtības precedentu eevērošana ir izdeveiga, jo teesu praktika paleek veenadaka un noteiktaka, pastāvošaka. Tik tad ir slikti, ja precedentu eevērošana ir akla, ja viņā nomāc teesneša patstāvīgo kritisko jaunrādīšanu. Sevišķi svarīga nozīme, parasti, mēdz būt augstako teesu eestāžu radīteem precedentem. Augstākās teesas, beeži veen, nomāc zemako teesu patstāvīgu jaunrādīšanu (sevišķi tas jāsaka par bij. Kreevijas senata kasācijas departamenta spreedumeem). Kaut gan formeli šādi spreedumi ir spēkā tikai atteecībā uz veenu leetu, bet zemākās teesas uz teem skatas jau kā uz pastāvošo teesību normam. Bet tāds uzskats ir nepareizs, jo senats nav likumdošanas eestāde un pašā senata

darbibā nav neka sevišķi principiela, ne pastāvīga, stabila. Sevišķi leela nozīme precedentam ir Anglijā, kur to nepārprotami uzskata par teesību avotu, kas izlabo teesību trūkumus un nodibina likuma isteno saturu. Daži precedentiī (peem. augstako teesu spreedumi, lai zemākām teesām būtu praktisks materiāls) ir absolūti saistoši pret nākotni, otrece — relatīvi saistoši un trešee — tikai jāeevēro zinašanai.

III. Vēl mums jāeepezīstas ar dažeeem īpašeeem veideem teesību dogmatiskā izstrādašanā, t. i. ar teesību normu tulkošanu un ar teesību savešanu zīstemā. Tam ir tik leela nozīme teesību peemērošanā, ka pavisam nepilnīga būtu mūsu eepezīšanās ar vispārīgo teesību teoriju, ja mēs nemēģinātu minetos veidus specialī izzināt.

24. Likumu tulkošana. Analogīja.

I. Jurista pirmais uzdevums, peemērojot praktiskā teesību normas, ir nosacīt peemērojamās normas īsto saturu vaj arī atrast un nodibinat normas, kādu nav pozitīvās teesībās. To var sasneegt ar divām galvenām operacijām: ar teesību tulkošanu un analogīju. Šo operāciju svarīgumu apstiprina arī likums. Peem. Kreevijas likumā lasam: «Visām teesu eestādem leetas jāizšķir pēc pastāvošo likumu noteikumeem; bet ja tee ir nepilnīgi, neskaidri, vaj pretrunīgi, tad spreedums jāataisa dibiņotees uz likumu vispārīgā jēdzeena. Ir aizleegts leetas izšķiršanu apturet atsaucotees uz likumu nepilnību, neskaidrību vaj pretrunību. Par šo noteikumu pārkāpšanu vainīgee atbildīgi kā par atteikšanos no teesas.»

Bet pirms jurists kādu normu tulko, viņam jāpārleecinas, vaj peemērojamais noteikums, teešam, ir juridiska norma un kāds ir šī noteikuma īstais teksts. Tas ir tā saucamās kritikas uzdevums.

Ir augstākā un zemākā kritika. Augstākās kritikas uzdevums ir, ka juristam jāpārleecinas, vai zinamais noteikums, teešam, ir juridiska norma. Ja tas attecas uz parašu, tad mēs jau zinam, kādā veidā teesa to konstatē. Ja peemērojama ir likuma norma, tad augstākā kritika noskaidro, vai likumdeveji šo normu ir izdevuši skaidru un noteiktu un vai izdošana notikusi vajadzīgā kārtībā. Zemākā kritika attecas tikai uz normam, kuras izteiktas rakstiskā veidā un šīs kritikas uzdevums ir uzstādīt normas pareizu tekstu. Peemēram drukas kļūdu novēršana oficielos likumu izdevumos.

II. Pēc kritikas jurists eesāk tulkošanu, kura dibinata uz to, ka vārdi, kādos izsacita peemērojamā norma, ir tikai normas autora līdzeklis, lai āreji izteiktu savas domas. Juristam šee vārdi, kurus viņš likumu tekstā grozīt nevar, ir tikai līdzeklis, kā izziņāt likumdeveja gribu. Likumu tulkošanā jurists, dibinotees uz likuma teksta vārdeem, noskaidro likumdeveja gribu, kura ir eetverta šajos vārdoš.

Pastāv divi tulkošanas veidi: legalais un doktrinārais. Bet, stingri ņemot, legalā vaj autentiskā likumu tulkošana nav īsta tulkošana, jo te ir domata teesību normas izskaidrošana, kuru dod likumdošanas vara. Tādi izskaidrojumi jau paši ir teesību normas: viņu nozīme dibinas uz varas pavēlejumem, ne uz izskaidrojumu eekšejo vērtību. Šādus izskaidrojumus no citām normam atšķir veenīgi tas, ka viņeem ir atseku spēks, jo, pēc likumdeveja domam, izskaidrojumā nevar būt nekāda jauna satura, tikai agrako normu paskaidrošana. Veenīgais īstais tulkošanas veids ir doktrinārā vaj zinātniskā tulkošana, kuru izdara jurists; bet juristam nav likumdošanas teesības un viņa tulkošanas darba vērtība dibinas veenīgi uz šī darba eekšejo svaru.

Atkarībā no tulkošanas paņēmeņiem, tiek pieņemti divi zinātniskās tulkošanas veidi: gramatiskā tulkošana, kura dibināta uz valodas likumiem un loģiskā tulkošana, kura rīkojas ar citeem līdzekļiem. Protams, arī gramatiskā tulkošana dibināta uz loģikas likumiem, bet šie divi veidi tiek pieņemti aiz terminoloģiskiem motīviem.

Par gramatisko tulkošanu sauc procesu, kur tulkotājs analizē likumu teksta formulējumu, pamatojoties uz valodas likumiem. Viņš nosaka, kāda nozīme ir teim vai citeem likumdeveja leetoteim vārdeem un teikumiem pēc gramatikas likumiem. Pēc tam tiek ņemta vērā šo vārdu leetošanas dažādība dažādos apvidos, kā arī likumdeveja individuālās īpatnības zināmu vārdu leetošanā. Leela nozīme ir starpībai, kāda pastāv dažu vārdu leetošanā speciell juridiskā un ikdienas nozīmē.

Gramatiskā tulkošana veena nekad nav peeteekoa. Viņa var rādīt tikai, ka veenam vārdam var būt dažāda nozīme, bet nevar pateikt, kādā nozīmē zināmo vārdu leetojis likumdevejs kādā konkrētā gadījumā. Vispāri, — likumdeveja runas novērtēšana pēc gramatikas likumiem var nesaskanēt ar teešamību, jo, rediģējot likumu normas, taisni gramatikas likumus vareja pārķapt.

Tamdēļ pēc likumu normu gramatiskās analīzes veenmēr ir nepeeeēšama šo normu loģiska interpretācija, t. i. nepeeeēšami jānosaka likumu normas istā nozīme ar citeem līdzekļiem, kādi ir juristu rīcībā.

1. Veens no svarigakeem līdzekļiem ir izpētīt zināmās normas sakarību ar citeem teesību noteikumiem vai arī ar visu teesību sistēmu. Neveena teesību norma nav izoleta: visas teesības ir kas vesels, dibināts uz zināmeem vispāriģeem princīpeem un noteikumiem,

kamdēļ katras atsevišķas normas jēdzeens un nozīme ir saprotams tikai šīs normas sakarībā ar citām normām.

2. Teesību tulkošanā ārkārtīgi leela nozīme ir teesību vēsturei, kura mums rāda, kā radusees zinamā norma, kāds bijis viņas eepreekšējais stāvoklis, kādu dzīves vajadzību viņa apmeerina un kādus agrako teesību trūkumus šī norma papildina. Ļoti beeži teesību normu nemaz nevar saprast nepazīstot to normu, kura tika atcelta vaj pārgrozita, kad radās jaunā teesību norma.

3. Juristam jāeeskatas arī realajā dzīvē, lai viņam būtu skaidra sajēga par viņas uzdevumeem un teem mērķeem, pēc kādeem cenšas teesības. Tikai tad teesību normām jurista rokās ir dzīves likumu nozīme un šīs normas nav formeli un saust preekšraksti. Tamdēļ sava laika ekonomisko un zocialo apstākļu pētība, kura atklāj notikumu nozīmi, var noskaidrot arī pastāvošo teesību normu nozīmi.

4. Pastāvošo likumu tulkošanā svarigs palīgmateiāls ir likumus izstrādājušo eestāžu atstātee materiāli, tā sauc. likumprojekta motīvi, kuru ir daudz, jo likumu izdošana, beeži veen, noteek pēc ilgas likumprojekta apspreešanas. Bet ar šeem materiāleem jāapeetas uzmanīgi, jo dažreiz likums, galīgā izstrādajumā, nav tāds, kādu to, likumprojekta veidā, cēla preekšā projektu izstrādajusē komisija, līdz ar viseem motiveem.

5. Inkorporeto likumpantu tulkošanā leela nozīme ir šo pantu salīdzinašanai ar oriģināleem ukažeem, uz kureem šāds pants ir dibinats.

III. Tādi ir svarigakee teesību normu tulkošanas līdzekļi. Tulkošanas rezultāti var būt ļoti dažādi.

1. Tulkošana var rādīt, ka normas teksts pilnīgi

saskan ar likumdeveja domam. Tādā gadījumā norma jāpeemēro burtiski.

2. Var izrādīties, ka normas teksts pavisam nesaskan ar likumdeveja domam: likumdevejs nav izsacījis tās domas, kādas viņam bijušas un izteicis gluži citu, ne to, ko tas gribējis teikt. Tad nav nekādas jēgas, ka teesa peemēro šo normu: likumdeveja domas nav izsacītas teesību normā, bet kas šajā normā teikts, tās nav likumdeveja domas. Lieta tad ir jāizšķir tā, it kā kad teesību normās kaut ka trūktu.

3. Likumdevejs izteices pārprotami. Tādā gadījumā loģiskai interpretācijai jābūda, kāds normas teksta jēdzeens saskan ar likumdeveja gribu.

4. Likumdevejs savas domas izteicis vaj nu pārak plaši, vaj pārak šauri. Tādā gadījumā tulkošanas rezultāts būs: 1) normas peemērošana šaurākā apjomā, nekā tas eespējams pēc normas burtiskās redakcijas, — e e r o b e ž o j o š ā tulkošana, 2) vaj arī normas peemērošana plašākā atteecību laukā, nekā tas eespējams pēc normas teksta, — p a p l a š i n o š ā tulkošana.

5. Tulkošana var novest pee tā sauc. argumentum a contrario (pretejadības arguments), kas var notikt tad, ja tulkojamā normā eetverta vēl kāda cita norma, kura gan nav skaidri izsacīta, bet pee kuras likumdevejs ir domājis. Tulkotājs atrod, ka zināmā norma ir radīta tikai preekš veenas atteecību kategorijas, bet preekš visām citām līdzīgām atteecībam peemērojami taisni preteji noteikumi. Peeemēram, ja likums nosaka, ka «dzimtsmūižas nav mantojamas», tad iznāk, ka eegūtee īpašumi ir mantojami. Ar šo tulkošanas veidu jābūt uzmanīgeem: dažreiz noteikums likumā tik konkrēti izteikts nevis tamdēļ, ka likumdevejs gribējis eeroberžot viņa peemērošanu tikai atteecībā uz gadījumu, kurš likumā minēts, bet veenkārši tamdēļ, ka likum-

devejs nav savas domas izteicis peeteekoši skaidri vaj arī nav paredzejis citus gadījumus, kad šis pats noteikums būtu peemērojams. Tādā gadījumā šo noteikumu nevar uzskatīt par izņēmumu, bet gluži otrādi, tas jaatteecina uz gadījumeem, kuri līdzīgi likumā minetam gadījumam.

IV. Juridiskā analogija no tulkošanas atšķiras ar to, ka viņa nenoskaidro jau teesību normās esošo jēdzeenu, bet rada normas, kuras vēl nav teesībās. Vaj teesībās ir trūkumi? Ja un ne, skatotees, ko mēs saucam par teesibām. Milzigajā teesību normu daudzumā deezin vaj būs veena no viņām, kura varetu sevi eetvert visas faktisko apstākļu īpatnības, sevišķības. Tas ir saprotami. Būtu maldīgi pat mēģinat visas pastāvošās cilveku atteecības eetvert likuma paragrafos: teesu eestādem tad vajadzētu veenmēr un visur laustees cauri teesību preekšraksteem. Daudz grūtak ir likumdeveejam paredzet visas maiņas un pārvērtības, kādas var nākt praktiskā dzīvē. Viņam nemaz nav eespējams katru jaunradušos atteecību eetvert tūdaļ atteecīgā juridiskā normā. Viņš seko notikumeem, teem tikko līdzti tikdams. Tādā nozīmē teesibām, bez šaubām, ir trūkumi.

Bet arī tas ir teesa, ka teesībās nav nekādu trūkumu. Neveens teesnesis nevar atteiktees taisit spreedumu aizbildinadamees ar to, ka konkrētam gadījumam nav neveena atteecīga likumu panta. Pozitīvās teesībās ir noteikumi preekš visām cilveku atteecibām. Teesības neceeš bezteesisku telpu. Un šajā nozīmē teesibām nav trūkumu. Bet kur pemt spreeduma taisīšanai nepeeceešāmās normas? Analogija ir veens no svarigakeem avoteem, no kura smeļama vajadzīgā atbilde.

Mūsu etiskā apziņa prasa, ka līdzīgi fakti jaapspreež pēc veenas un tās pašas juridiskās normas. Veenlīdzība teesību preekšā nenozīmē, ka dažadas

parādības eetveramas veenā normā, bet ka veenai normai jaatteecas uz visām pēc savas būtības līdzīgām parādībām. Protams, tas atteecas tikai uz gadījumeem, kad atteecigas parādības teesiskai novērtēšanai nav skaidri izteiktu teesību preekšrakstu. Tā tad prasiba, ka līdzigas parādības līdzīgi vērtējamās, leek mums atteecināt zinamo teesību noteikumu uz tādeem fakteem, kuri nebij paredzēti radot šo noteikumu. Šāda teesību noteikuma peemērošana dibinata uz to, ka jau reguletee un vēl nereguletee fakti ir līdzīgi pēc savām īpašībām. No zinamas juridiskas normas teek radita vispārigaka norma, kuras faktiskais sastāvs aptver kā jau reguletos, tā vēl nereguletos faktus. Ta ir analogija. Teesību analogiska peemērošana ir vēl nereguletu faktu apspreešana, dibinotees uz tādu juridisku normu, kura ņemta no pastāvošām teesībām, eevērojot veenlīdzības principu.

Analogijas pamats ir līdzība pēc būtības starp teem fakteem, kuri paredzēti zinamā juridiskā normā un teem, kuri patlaban apspreežami. Ir teesa, pasaulē nav divu gluži veenadu leetu. Bet pozitīvās teesības ņem tikai konkrēto parādību atsevišķus elementus, kurus sauc par zinamo faktisko atteecību juridiski — būtiskeem elementeem. Tā tad līdzīgi būs fakti, kurus veeno viņu juridiski — būtiskee elementi. Pee tam šeit krīt svarā tikai tee faktisko atteecību momenti, kureem ir nozīme taisni zinamā speciēlā teesību jautajumā. Teesību peemērošana, dibinotees uz analogiju, atkarajas no tam, cik pareizi ir novērtēta divu faktu veenadiba un viņu būtība. Atkarībā no šī novērtējuma atrodas palāviba uz analogiju un tur meklejams arī analogijas grūtums. Katrā gadījumā vērigi un ar skaidru prātu jaapspreēž, vaj tikai jau reguletos faktos nav kāds īpašs moments, kurš zinamā gadījumā ir izšķirošs.

Bet mēraukla, ar kuru teek nosacita vairaku faktu veenadiba, nevar būt nemainiga, jo galvenais te ir cilveka spreedums, kurš veenmēr attistas un mainas. Tamdēļ pāri teesibu analogiskai peemērošanai, tāpat, kā pāri visai likumdošanai, stāv attistības vispārigais likums, no kura atkarigas ir cilveku domas.

Teesibu analogiska peemērošana var dibinatees vaj nu uz atsevišķeem teesibu noteikumeem, vaj arī uz daudzeeem tādeem noteikumeem. Jo vairak jaet no atsevišķeem teesibu noteikumeem uz vispārigeem teesibu principeem, jo nenoteiktaki kļūst regulejamee fakti un apšaubamaki analogijas sneegtee rezultati. Tomēr arī tas ir labak, nekā teesu patvaļu padarīt par teesibu avotu.

Analogija ļoti līdzinas tā sauc. paplašinošai tulkošanai, kaut gan izejas punkti ir dažadi. Paplašinošā tulkošana dibinas uz to, ka likumdevejs gribejis plašaku teesibu normas saturu, tikai kļūdijees izteiksmē. Turpretim analogija dibinas uz to, ka likumdevejs nav apzinajees radītās normas plašumu un nevareja šo plašumu vēletees. Tulkošana rēķinas tikai ar likumdeveja vārdeem, bet analogija — ar likumdeveja gribu. Tamdēļ analogija ir likuma peemērošana, ne tulkošana. Analogija eet tāļak par likumdeveja gribu. Analogijā jurists pārleecinas, ka pastāv atteecibas, par kurām likumdevejs nav domajis zinamās teesibu normas radidams, bet kuras tikai neleelā mērā atšķiras no tām atteecibam, preekš kurām juridiskā norma radita. Eevērojot to, ka preekš veenādām atteecibam vajaga būt veenādām teesibam, — jo citadi zūd visa taisniba, — preekš likumdeveja neparedzetām atteecibam jurists rada noteikumus, kuri līdzīgi teem, ko likumdevejs jau radijis analogeem gadijumeem. Protams, pēc analogijas raditeem noteikumeem jaatšķiras no

saveem likumdošanas paraugēem tik, cik likumdeveja neparedzētās atteecības atšķiras no viņa paredzētām atteecībām. Tā tad analogija neizlabo vis teesību normas nepareizu redakciju, kura nesaskan ar likumdeveja domām, bet viņa izlabo trūkumus pašā likumdeveja idejā: pēdeja nav aptvēris visas tās atteecības, kuras vajadzēja aptvert. Analogija ir svarīgs līdzeklis teesību trūkumu papildināšanai.

25. Teesību sistēma.

I. Par teesību sistēmu sauc visa juridiskā materiāla savešanu loģiski harmoniskā veenībā, lai šis materiāls nebūtu dažādu juridisku noteikumu nekārtīgs kopoījums. Ari pee teesību sistematiskas izstrādašanas juristeem jāizpilda dažas operācijas.

1. Teesību normu analīze. Analīzes uzdevums ir atdalīt teesību normas ar tīri veeteju, lokālu nozīmi no normām, kurām vispārīga vai abstrakta nozīme. Par veetejām normām, šajā gadījumā, sauc tās, kuras tiek peemērotas tikai zināmās noteiktās juridiskās atteecībās; par vispārīgām tās, kuras sastopamas dažādās atteecībās. Teesību sistēma kļūst daudz veenkāršāka, ja vispārīgās normas ir atsevišķi atdalītas un sakopotas, kamdēļ nebūs vairs vajadzīgs viņas atkārtot pee normām, kuras atteecas uz atsevišķām teesiskām atteecībām. Tā rodas tā sauc. vispārīgās daļas dažādās teesību nozarēs. Peem. kriminalteesību vispārīgā daļā atrodām vispārīgas normas par nozeegumu un sodu, kamēr speciālā daļā tiek runāts jau par atsevišķeem nozeegumeem un normām, kuras atteecas uz šēem nozeegumeem.

2. Ļoti svarīga ir vispārīgo vadošo teesību principu izteikšana; atteecībā pret

šiem princīpiem atsevišķās normas ir tikai atsevišķi slēdzeeni. Tāds, piemēram, ir princips, ka bagatība, kura iegūta uz cita cilvēka rēķina un kura tiek paturēta bez peeteekošiem motiveem, ir jāatdod atpakaļ. Tādi institūti tiesību sistēmā, kā noteikums par neesoša parāda nomaksas atpakaļatdošanu, noteikums par tādu leetu atpakaļatdošanu, kuras eedotas nelikumīga vai nemoraliska mērķa sasniegšanai u. t. t. ir tikai minētā vispārīgā principa slēdzeeni. Atrodot vispārīgo principu, kāds ir likts pastāvošo likumu pamatā, kļūst bagatāks pastāvošo normu materiāls: ja ir uzstādīts vispārīgs princips, no viņa var taisīt slēdzenus par sekām, kuras likumdevejs agrāk nezināja, var radīt jaunus institūtus, analogiskus agrāk pastāvejušiem. Vispārīgo principu uzstādīšana ir ļoti svarīgs līdzeklis juridiskās analogijas piemērošanā.

3. Juridiskā konstrukcija. Šīs operācijas uzdevums ir juridiskā materiāla zinātniska apveenošana. Korkunovs saka: «Juridiskā konstrukcija objektivizē starp cilvēkiem pastāvošās juridiskās attiecības, tās uzskata kā patstāvīgas būtnes, kuras rodas, savas pastāvešanas laikā mainas un izbeidzas. Šo attiecību organizācijā, uzbūvē tiek atzīti subjekti, t. i. personas, starp kurām pastāv zināmās attiecības un objekti, t. i. spēki, kuru izleetošana ir eemesls, kamdēļ minētās attiecības rodas. Attiecību saturā veenmēr ir divi elementi: tiesības un ar viņām sakarīgie pienākumi.» Ar šīs operācijas palīdzību juristi formulē zināmus vispārīgus tiesību jēdzenus, sargrupē tiesību normas pa institūtiem un no tiem rada juridiskos ķermeņus, leetojot Jeringa izteiceenu. Tas atveeglo tiesību izleetošanu un šī izleetošana paleek veenkāršāka: piemēnot tikai institūta nosaukumu (ja veen viņš pareizi konstruets), jurists tūdaļ eedomajas visas tās

normas, kuras eetver šis instituts un zinamā instituta atteecibas pret citeem instituteem.

4. Jurisprudences raditee vispārigee jēdzeeni teek savesti savstarpīgā loģiskā sakarībā un loģiskā kārtībā sadalīti, saskaņā ar viņu atteecibam veenam pret otru. Tā rodas teesību zistema.

II. Ja mēs visu šo darbu pee juridiskām normam izdarisim, t. i. ja mēs daudzās, dažādā laikā izdotās, no likumeem un parašam radītās, normas analizisim, uzstādisim viņu vispārīgos principus, sagrupisim tās pareizi konstruetos institutos, kurus tad sakārtosim loģiskā zistemā, tad mums rokā būs zinātniski izstrādātas teesības. Tādam darbam ir svarīgi praktiski rezultati.

1. Šādā pārstrādājumā teesības paleek veenkāršākās. Viņu peesavinašana un izmācišanās klūst daudz veeglaka. Japeesavinas nevis atsevišķo normu saturs, bet vispārīgo principu un vispārīgo jēdzeenu loģiskais sakars, kurš apveeno atsevišķās normas. Ari atteecīgas teesību normas atrašana, lai to peemērotu kādā atsevišķā gadījumā, klūst veeglaka.

2. Jerings saka, ka teesību zistema ir jaunu teesību neizsmeljams avots. Ja teesības savestas zinātniskā zistemā, tad visi teesību trūkumi klūst veegli saskatami. Ja mēs praktikā izleetojam atsevišķu normu veetā tā sauc. juridiskos ķermeņus, no tam rodas tādi jautājumi, kuri, citos apstākļos, nekad nerastos.

3. Teesību zistema skaidri uzrāda visas klūdas un pretruņas, kādas ir pastāvošās teesību normas. Ar to teek eerosinātas dažādas teesību reformas.

Īsi sakot tas, ka teesības ir savestas zistemā, atveeglo eepazīšanos ar teesībām, viņu peemērošanu praktikā un teesību kritiku. Bez tam atsevišķo normu

skaits paleek mazaks, jo teek novērsti nevajadzīgee atkārtojumi.

26. Juridiskās normas.

I. Mēs jau agrak sacijām, ka likumi sadalas vispārīgos un sevišķos likumos. Tas neatteecas uz likumeem veen, bet ari uz parašam, t. i. uz visām juridiskām normam. Vispāri ir jaizšķir vispārīgās un veetejās teesibas, atkarībā no teesibu peemērošanas teritorialās telpas, un vispārīgās un singularās teesibas, atkarībā no personam un atteecibam, starp kurām teesibas darbojas.

1. Vispārīgās un veetejās teesibas. Atteecībā uz likumeem šai izšķiribai ir tikai ta nozīme, ka daži likumi darbojas visā valstī, bet citi teek izdoti tikai veenam zinamam apgabalam. Preekš parašu teesibam šai izšķiribai var būt vēl plašaka nozīme. Jo vispārīgās parašu teesibas var aptvert vairaku dažādu valstju teritorijas, ja šis valstis dzīvo veenados kulturas apstākļos, kuri attīsta šo valstju eedzīvotajos veenadas parašas.

Atteecibas starp vispārīgām un veetejām teesibam var būt divejadas.

1) Vispārīgām teesibam ir z u b s i d i a r o teesibu nozīme, t. i. tās teek peemērotas tikai tik, cik viņu darbību neeero bežo veetejo teesibu normas. Peemēram Vācijā, recepcijas laikā, romeeshu teesibas bij vispārīgās parašu teesibas Vācijas valstīs, bet viņas peemēroja tikai, cik to ļāva atsevišķo apgabalu veetejās teesibas.

2) Bet beežak gan vispārīgām teesibam ir a b z o l u t a nozīme. Tādā gadījumā veetejās teesibas teek peemērotas tikai, cik to atļauj vispārīgās teesibas. Tādas bij vispārīgo un veetejo teesibu atteecibas Kreevijā.

2. Vispārīgās un singularās teesības. Par vispārīgām sauc teesības, kuras atteecas un visām personam un visām atteecibam. Singularās teesības raditas kā izņēmums preekš kādas veenas šķiras personam, leetam un atteecibam. Peemēram normas, kuras reguleja seeveetes, mazgadejo, žīdu u. t. t. stāvokli Kreevijā. Singularo teesību pastāvešanai ir vairaki eemesli. Dažreiz šīs teesības raditas tamdēļ, ka likumdevejs skaidri apzinajis atsevišķu personu, leetu vaj atteecību īpatnības, kamdēļ ir bijis vajadzīgs šīs personas, leetas un atteecības nostādīt īpašā stāvoklī. Bet dažreiz šīm teesībām tādas nozīmes nav. Singularās teesības var rastees, peemēram, tamdēļ, ka zinamu vispārīgu principu, kurš lauž sevīm ceļu uz teesībām, nav visi vēl atzinuši: likumdevejs viņu eevērojis un atzinis tikai kādās specialās atteecībās. Tādām singularām teesībām ar laiku jatop par vispārīgām. Viņas var tikt peemērotas pēc analogijas. (Peemēram strādneeku likumdošana, kura dibinata uz uzņēmeju un strādneeku brīva līguma eerobežošanu, visur eesākās ar atsevišķeem likumeem par seeveešu un bērnu darba aizsardzību un tikai vēlāk likumu sāka atteecināt arī uz peeaugušeem vīreešeem). Ir eespējams arī pretejs gadījums, kad singularās teesības ir pēdejās atleekas no kāda agrak vispārīga principa, kurš sācis zaudēt savu spēku un kurš vēl turas kādās specialās atteecībās, kā pagātnes mantojums. Tādas singularās teesības lemtas pilnigai iznīcībai.

II. Pēc savas darbības spēka teesību normas var sadalīt: 1) pilnvarajošās, 2) dispozitivās un 3) peespeedu normās.

1. Par peespeedu normām sauc tās, kurām visi valsts locekļi ir speesti padotees un kuru peemērošanu nevar apturet privatu personu grība.

Šīs normas ir visu teesību pamats un tās nosaka teesību vispārīgo raksturu.

2. Pilnvarojošās normas. Likums nevar visu paredzēt. Viņam nemaz arī nav tāda loma jauzņemas. Teesībā veenmēr leela nozīme ir atsevišķo cilveku brīvam eeskatam. Cilvekeem pašem dota eespēja nosacīt veenu vaj otru teesisko atteecību likteni. Lai privatas personas varetu darbotees tā, ka zinamai viņu darbībai ir juridisks spēks, tad šīm privatām personām jāsaņem no teesībām atteecīgas pilnvaras. Pilnvarojošās normas ir šo pilnvaru devejas. Sevišķi daudz tādu normu ir civilteesībā, jo, kā mēs jau zinām, privatu personu griba teek atzīta par labako privatteesisko sakaru reguletāju.

3. Par dispozitivām normām sauc tādas, kurām jāizlābo privatu personu gribas trūkumi, kad šīs personas slēdz kādu aktu. Kad privatām personām ir dota teesība brīvi regulet savas atteecības, viņas var noslēgt aktus ar visdažadako saturu, tikai lai nav pārkāpti peespeedu normu preekšraksti. Bet ja sastādītā aktā ir daži trūkumi, kādos detaļos, kurus ne veena, ne otra puse pee slēgšanas nav paredzejusi, tad šos trūkumus izlābo dispozitivās normas.

Tā tad dispozitivās normas teek peemērotas tikai tad, kad privatās personas nav citādi rīkojušās. Leelakai daļai no civilteesību normām ir dispozitivs raksturs. Peemēram likuma noteikums, ka «saimneekam nav teesības uzteikt īrneekam pirms īres termiņa notecešanas, ja arī cits maksā vairak. Tāpat īrneeks nevar atteiktees maksat noteikto īres naudu, kamēr nav notecejis līguma termiņš.» Protams, noslēdzot īres līgumu, abas puses var rīkotees arī citādi, tās var veena otrai dot tādas teesības, kādas nav paredzetas minētā likuma pantā. Šis pants teek peemērots tikai tad, ja ne veena, ne otra puse par to

ligumā neka nav minejusi. Japeebilst, ka teesai, tomēr, veenmēr paleek teesiba neatzīt privatu personu darijumus par spēkā esošiem, ja šee darijumi nesa-
skan ar labeem tikumeem.

27. Teesibu normu spēks laika robežās.

I. Sākuma moments, no kura eesākas likuma normas spēks, mums ir jau zinams: parasti likums stājas spēkā ne tūdaļ pēc viņa publicešanas, bet kādu laiku vēlāk; šo laiku nosaka teesibas. Sevišķi svarīgu un pēc satura sarežģītu likumu spēkā stāšanās dažreiz nosaka īpaši, pee likuma publicešanas.

Likuma darbības galejās robežas moments teek nosacīts dažadi.

1. Ir normas, kuras izdod uz zinamu laiku vajari kāda pagaidu stāvokļa regulešanai. Tādas normas zaudē spēku, kad termiņš pagājis, vajkad beigušees apstākļi, kuros šīs normas bij izdotas.

2. Pēc vispārīgeem noteikumeem norma ir spēkā, kamēr viņu nav atcēlusi cita teesibu norma. Jaatzīmē, ka neveen likums var atcelt parašu normu, bet ari paraša var atcelt likuma normu. «Tādas parašu teesibas izsaka juristi savos apcerejumos un tauta savos spreedumos un teesas tos nevar ignoret, atsaucotees uz likuma burtu. Kur likumdošana ir prasījusi likuma burta peemērošanu (kam nav nekādas jēgas), tur viņa nekad nav neka laba devusi. Šis burts tad teek grozīts un nepareizi iztulkots tik ilgi, kamēr viņš nesaskaņojas ar jauneem uzskateem par teesibam.» (Crome. System d. deutsch. Bürg. R. I., 86. lapp.).

II. Jaunizdoto likumu peemēro tikai tajās atteecībās, kuras rodas pēc likuma izdošanas, bet, pēc vispārīgeem noteikumeem, tas neatteecas uz atteecībām, kuras jau pilnīgi nodibinājušās līdz likuma iz-

došanai. Citeem vārdeem — likuma spēks atteecas uz nākotni, ne uz pagātņi: likumam nevar būt atseku spēks.

Tāda noteikuma pamats saprotams. Ja jaunos likumus peemērotu vecajās atteecībās, tad praktiskeem sakareem nebūtu nekādas pastāvības. Pilsoņi tad nevarētu skaidri zināt, ar kādeem noteikumeem viņem vajadzēs rēķinatees turpinot vaj teesā apspreežot tās atteecības, kurās viņi patlaban stājušees. Ari likumdevejs būtu kārdinats: viņš varetu eegribet savu likumdošanas darbu padarīt atkarīgu no tīri personigeem aprēķineem, ja likumi tiktu izdoti nevis nākotnes nezināmo atteecību regulešanai, bet ari pagātnes atteecību nokārtošanai, kur zināmās atteecībās bijušas kādas likumdevejam pazīstamas personas.

Bet šim noteikumam ir savas robežas. Jaunais likums neteek peemērots tikai tajās atteecībās, kuras jau pilnīgi nodibinājušās un kuras, uz likuma izdošanas momentu, jau radijušas zināmas juridiskas sekas. Noteikums neatteecas uz tā saucamām e e g ū t ā m t e e s i b a m (jura quaesita). Veenkāršas e e s p ē j a s un to, uz ko dažas personas g a i d i j a, kad pastāveja vecāis likums, jaunais likums var iznīcināt. Peemēram vecā likuma laikā kāda persona gaidīja, kad viņa saņems mantojumu. Bet līdz mantojuma atstājeja miršanai iznāk jaunais likums, kurš pārgrōza mantošanas kārtību un gaiditaja cerības izgaist.

Bez tam ir teeši i z ņ ē m u m i no vīspārīgā noteikuma; gadījumi, kad likumam teek dots atseku spēks.

1. Dažreiz to paredz jaunā likuma teksts.
2. Dažreiz tas ir kā nepececešams slēdzeens no jaunā likuma jēdzeena, jo likumā paredzete solī var zaudet visu savu nozīmi, ja viņam nav atseku spēka.

Peemēram likumus, kuri iznīcina verdzību, nevar iztulkot tā, ka tiktū aizleegti tikai verdzības jauni gadījumi nākotnē, bet šee likumi nozīmē, ka verdzība ir atcelta, iznīcinot agrak eegūtās kungu teesības par vergeem.

3. Likums, kurš eetver vecā likuma legalu tulkojumu, atteecas uz visām leetam, kuras vėl teesas nav galigi izspreedušas līdz jaunā likuma izdošanai.

4. Kriminallikumus, kuri eeved mikstaku sodu par vecos likumos paredzeteem nozeegumeem, parasti peemēro arī nozeegumos, kuri izdariti līdz jauno likumu izdošanai.

5. Jaunās teesašanas formas, kā pilnigaks veids pateesības izzinašanā, teek peemērotas leetās, kuras radušās līdz jauno likumu izdošanai.

Vispāri, ar principu, ka likumam nav atseku spēka, vairak rēķinajas privatās, nekā publiskās teesībās.

28. Teesību normu spēks veetas robežās.

I. Pēc vispārigeem noteikumeem katras valsts teritorijas robežās teek peemēroti tikai šis valsts likumi un viņus peemēro neveen saveem pavalstneekem, bet arī ārzemneekem, kuri dzīvo viņas teritorijā. Pret pēdejeem zinamas valsts likumi gan ne teek peemēroti pilnā mērā, peem., politiskās teesības ārzemneekem neteek dotas. Tas ir tā sauc. teesību peemērošanas teritorialais princips, kuru tagad atzīst visu kulturvalstju teorijas un likumi.

Kā pretstats viņām ir atsevišķības princips, kurš bij, peem., seno romeēšu teesībās. Pēc šī principa kviritu teesības peemēroja tikai Romas pilsoņeem, kamēr ārzemneeku, kurš dzīvoja Romas teritorijā, uzskatija par būtni bez kādām teesībām. Ar laiku izrādijās, ka tāds stāvoklis nav izdevigs pašeem romeēšeem, jo eerobežoja viņu tirdzneecības satik-

smi ar ārzemneekeem. Un blakus kviritu teesibam tika radītas vispārīgās teesības (jus gentium), kuras peemēroja viseem Romas teritorijā dzīvojošiem brīvajiem cilvekeem, t. i. kā Romas pilsoņeem, tā peregrineem. Vidus laikos pastāveja personīgais princips atteecībā uz padošanos teesibam, t. i. katrs pavalstneeks dzīvoja pēc tās zemes teesibam, pee kuras viņš peedereja pēc sava ciltsstāvokļa. Tā tad veenā un tajā pašā valstī romeetis vareja dzīvot pēc romeēšu teesibam, burgundeetis pēc savām teesibam u. t. t. Ja pēc dažādām teesibam dzīvojošas personas sanāca stridū, tad, pa leelakai daļai, tika peemērotas tās teesības, pēc kādām dzīvoja atbildetais.

II. Tagad valdošā teritorialā principā, tomēr, eespējami izņēmumi. Dažreiz zinamas valsts teesam savos spreedumos jarēķinas ar svešzemju teesibam, jo modernās kulturas valstis atrodas ceēšos savstarpējos sakaros, tās uzskata sevi kā veenas tautu kulturas saimes locekļus un tamdēļ neskatas uz citas valsts teesisko eekārtu kā uz kaut ko pavisam vešu un neceēšamu. No otras puses, — ja teesu praktika pavisam nepeelaistu svešzemju normas, tas dažreiz atstātu ļoti smagu eespaaidu uz praktiskeem sakareem. Mūslaikos ļoti beeži juridiskās atteecībās stājas dažādu valstju pavalstneeki, pee kam katrā valstī ir dažādi likumi par teesibu spēju un darbības spēju. Dažreiz atteecībās cilveki stājas veenā valstī, bet līgumu izpilda un par viņu spreež teesu — otrā valstī (veksels). Zeme, kura atrodas veenā valstī, pēc viņas īpašneeka nāves, pāreēt īpašneeka mantineeku rokās, bet šee mantineeki ir citas valsts pavalstneekt u. t. t. Visos šajos gadījumos dažreiz būtu ļoti neērti peemērot tās veetas likumus, kur par atteecigo gadījumu izcēlees teesas strīds, jo var būt tā, ka tāda strīdus izcelšanās veeta ir pavisam nejauša, ka šai veetai nav it nekāda sakara ar zinamo atteecību vaj

faktu būtību un saturu, ne arī ar viņu juridisko dabu.

Tamdēļ tagad ir ceeši nodibinājees uzskats, ka pee strīdīgu teesisko atteecību vaj kāda atsevišķa fakta apspreešanas, civilteesam dažreiz jarēķinas ar svešzemju likumeem. Šajā ziņā vispārīgais teoretiskais princips ir tāds, ka civilatteecības vaj atsevišķs fakts ir apspreežams pēc tās veetas likumeem, kurai šis atteecības vaj fakts peederas pēc savas dabas.

Bet atsevišķee šī principa slēdzeeni vēl ir nenoteikti un starptautiskām privatteesībām, zinatnei, kura nodarbojas ar šo jautajumu izstrādašanu, izdevees uzstādit vēl tikai dažus stingrus noteikumus. Ari šeem noteikumeem ir vairak teoretiska nozīme. Kad un kādos apmēros teesam jāpeemēro svešzemju teesību normas, to praktiski izšķir katras atsevišķas zemes likumdošana vaj arī tas teek regulets īpašos starptautiskos nolīgumos.

Analoģiski jautajumi rodas arī tad, kad saduras veetejās teesības veenas un tās pašas valsts teritorijā.

3. nodaļa.

Teesības subjektivā nozīmē.

29. Juridiskās atteecības. Juridiskais instituts. Subjektivās teesības. Fiziskās un juridiskās personas.

I. Veenmēr cilveks stājas dažādās atteecībās ar citeem cilvekeem un ar leetam. Vaj nu aiz brīvas gribas, vaj arī neatkarīgi no savas gribas. Šīs cilveku atteecības regulē objektivās teesības, kuras rada noteikumus, kas atteecības noved pee juridiskām sekām. Objektivās teesības nosaka arī šo seku būtību. Realās dzīves atteecības, kuras eetvertas objektivās

teesībā un kurām ir juridiskas sekas, sauc par jurīdiskām atteecībām. Teesības tikai tad reālās dzīves atteecības padara par jurīdiskām, kad tās: 1) ir eevēribas ceenīgas, t. i. kad tās kalpo saprātīgu un etisku interešu apmeerinašanai un 2) kad tām vajadzīga šī eevēriba. t. i. kad šīs atteecības nepeeteekoši aizsargā citas normas (tikumi) un, vispāri, kad viņas var cilvēki pārķāpt.

Jurīdiskās atteecības eespējamas kā divu personu starpā, tā arī starp personu un leetu. Cilvēki var stātees dažādās atteecībās pašī savā starpā un ar leetam. Teesības eevēro abus šo atteecību veīdus un dod teem jurīdiskas sekas. Nevar apgalvot, ka cilvēku jurīdiskās atteecības pret leetam var pilnā mērā eetvērt tajās atteecībās, kuras rodas cilvēku starpā, sakarā ar viņu atteecībam pret leetam. Tamdēļ nevar arī prasīt, lai no teesību teorījas izsveež ārā jēdzeenus par cilvēku jurīdiskām atteecībam pret leetam. Kad teesības vērš savu uzmanību uz cilvēka atteecībam pret kādu leetu, viņas nenosaka tikai cilvēku savstarpejās atteecības sakarā ar zinamo leetu, bet arī cilvēka atteecības pret leetu pašu, peem., cik leela ir cilvēka vara par šo leetu. Pareīzak ir atteecības pret leetam apveenot īpašā jurīdisko atteecību kategorījā.

Par jurīdiskām atteecībam var runat divejadā nozīmē: k o n k r e t ā s jurīdiskās atteecības ir taīsnī tās atteecības, ar visām viņu īndīduelām pazīmem, kuras dzīvē radušās zinamā gadījumā un kuras teek atzītas teesībās (A. noslēdzīs sabeedrības līgumu ar B.); a b s t r a k t ā s atteecības ir tādas, kuras eespējamas tikai domās, kuras reali nepastāv un šīs atteecības ir nosacītas tajās t ī p ī s k ā s e e z ī m ē s, kas kopejas zinamai konkreto jurīdisko atteecību grupai (sabeedrības līgums vispāri).

Ar konkretām atteecibām ir darišana teesnesim, ar abstraktām — likumdevejam un teoretīķim. Uz zināmām abstraktām juridiskām atteecibām vaj uz savā starpā ceeši saistītu atteecību grupu atteecīgs juridisko normu kopums, kurš eedomajams kā kaut kas vesels, ir juridisks instituts (peemēram īpašuma instituts, pirkšanas-pārdošanas instituts, sabeedribas).

Juridisko atteecību galvenais nolūks ir, lai cilvekeem rodas eespēja izleetot dažādās dzīves ērtības, lai apmeerinātu kādas vajadzības. Tādas vajadzības vaj arī tādas ērtības, kuras eegūt un apmeerinat cilveks cenšas, sauc par interesem juridiskā nozīmē.

II. Savu interešu apmeerinašanai cilvekeem, parasti, ir nepeeceešama zinama brīvība, kurā nedrīkst eejauktees un kuru nedrīkst aizskārt citi cilveki. Tāpat cilvekam ir nepeeceešama zinama vara pašam par sevi un par ārejo pasauli. Ja likumdevejs, no savas puses, neceļ nekādus šķēršļus cilvekam, kad viņš cenšas pēc zinamās brīvības un varas, kas zinamās robežās ir viņam nodrošināta pret citu cilveku eejaukšanos, tad likumdevejs ir atzinis, ka šim cilvekam, atļautās robežās un zinamos apstākļos, ir dota brīvība un vara.

Teesību vaj varas sferu, kuru subjektam nodrošina objektīvo teesību normas, lai subjekts varetu apmeerinat kādu no teesībās atzītām interesem (veenalga — savām vaj cita), sauc par teesībām subjektīvā nozīmē.

Abām pazīmem: 1) varai un 2) interesei ja-eetilpst subjektīvo teesību apzīmejumā. Pārak formeli un nedzīvi būs, ja mēs subjektīvās teesības apzīmesim tikai kā varu, kuru subjektam dod objektīvās

teesības. Ja mēs šīs teesības apzīmesim tikai kā «juridiski nodrošinātas intereses» (Jerings), tas būs taisni nepareizi. Dažreiz teesības aizstāv mūsu intereses tā, ka mums nekādas subjektīvās teesības netiek dotas: kādas personas intereses tiek aizsargātas tādā kārtā, ka citām personām uzleek pienākums, ar kureem nesaskan tās personas subjektīvās teesības, kuras intereses tiek aizsargātas: no pēdējās netiek prasīta nekāda pašdarbība, kamdēļ viņai netiek dota nekāda vara (peemēram, romeešu likums, kurš vīram aizleedz atsavināt seevas pūrā līdzī dotu zemes gabalu, u.tml.). Bet lai varetu runāt par subjektīvām teesībām, ir nepececešama zināmā brīvības un varas sfera, kas dota subjektam, lai pēdējais varetu būt pašdarbīgs savu interešu apmērīšanā.

No subjektīvām teesībām jaatšķir subjektu juridiskās īpašības, t. i. tās īpašības, kuras ir kā preekšnoteikums, lai subjekts eegūtu zināmas teesības un lai viņa darbībai būtu juridisks spēks. Šīs īpašības ir: teesību spēja un darbības spēja. Par teesību spējam sauc teesībās atzītu personas spēju baidīt teesības un uzņemtees juridiskus pienākumus. Teesību spēju nebij, peemēram, vergeem. Darbības spēja ir teesībās atzīta personas spēja ar savu darbību radīt zināmas juridiskas sekas, kuras saistītas taisni ar to personu darbību, kuras bijušas praktiskos sakaros. Darbības spējas nav, peemēram, mazgadejeem un ārprātigeem. Kaut gan romeešu juristi šīs īpašības apzīmē ar vārdu jus (peem. jus commercii, honorum et suffragii), bet tās, tomēr, nav teesības. Tāpat arī zināmas leetu juridiskās īpašības (peem. svēta, neaizskarama, bet arī neveenam nepeederoša leeta) nav subjektīvas teesības.

III. Subjektīvo teesību preekšnoteikums ir kāds

z u b j e k t s, kam šīs teesības peeder, t. i. kāda persona, kurai peeder brīvība un vara, kas ir zināmo teesību saturs. Pee tam jāpeebilst:

1. Teesību z u b j e k t s var būt veena persona, bet pateesībā teesības realizēt var cita persona, uz viņai doto pilnvaru pamata. Tā ka tādu pilnvaru var dot neveen pats teesību z u b j e k t s, bet arī likums un publiskā vara, tad ir eespējams, ka z u b j e k t i v ā s teesības (t. i. teesībās atzītā vara) eegūst darbības nespējīgas personas (peem. bērni). Viņām peederošo teesību realizešana teek nodota citām personam, ar ko tām teek nodrošināta eespēja gūt zināmus labumus no z u b j e k t i v o teesību esamības.

2. Pēc vispārīgeem noteikumeem katram teesību z u b j e k t a m viņa teesības peeder viņa paša personīgās interesēs, t. i. personīgo vajadzību apmeeriņašanai. Bet tas nav principieli nepececešams. Ir eespējams arī, ka kāda persona eegūst teesības citas personas interesēs (romeesu fiducia cum amico). Tādus teesību z u b j e k t u s sauc par fiduciarpilnvaroteem.

3. Par teesību z u b j e k t u var būt tikai būtne ar saprātīgu gribu. Vispirms tāda būtne ir atsevišķs cilvēks, kam atzīta teesību spēja, — f i z i s k ā persona. Bet praktiskos sakaros kā tādi teesību z u b j e k t i uzstājas arī veselas zociālās organizācijas, kurām arī ir teesību spēja, kaut aprobežotākā veidā, — tās ir j u r i d i s k ā s personas (peemēram: akciju saheedribas, univerzitate, lauku komuna, pilsētas saheedriba u. t. t.).

Valsts ir zociāls organisms, kuram dota griba. No šī veedokļa nav grūti saprast, kas ir juridiska persona. Katra juridiska persona ir īpaša gribas organizācija: šai personai ir sava zociāla griba, kura atšķiras no atsevišķo personu gribas, kuras ir organizācijas locekļi; tamdēļ juridiskai personai var būt

patstāvīgas teesības, kuras viņai peeder kā kaut kam veselam. Atkarībā no ta, kā organizeta juridiskās personas gribas izveidošanās, izšķir divus juridisko personu pamattipus. Ja visa veselā gribu nosaka zocialā veselā eetilpstošu cilveku gribu sadarbība, tad juridisko personu sauc par korporāciju. Peemēram akciju sabiedrības gribu nosaka kopeju pilnu sapulču lēmumi, kurus peenem ar balsu vairakumu un akcionaru eevēletās valdes rikojumi u. t. t. Ja zocialā veselā gribu, uz viseem laikeem, nosaka kāda ārpusstāvoša persona, kura nodibina zinamo organizāciju un pati paleek malā, tad juridisko personu sauc par eestādi; tādos gadījumos zocialo veselo sastādošās personas tikai izpilda uz viseem laikeem nosacīto dibinataja gribu. Peemēram, kāds zeedo naudu publiskas bibliotēkas eerīkošanai, kuru vēlāk pārvalda uz to noteikumu pamata, kādus pee bibliotēkas dibināšanas uzstādīja; bibliotēka ir patstāvīgs teesību subjekts.

IV. Ja subjektīvās teesības, kā varas sfera, principiēli paredz kādu personu, kurai šī vara peederetu, ar to nav sacīts, ka nepastāv arī teesības bez subjekta. Protams, tāda parādība var būt tikai neilga, provizoriska un pārejoša, paļaujoties uz to, ka subjekts radisees. Stingri pastāvošās teesības bez subjekta, kā varas sfera, ir kaut kas neespējams. Peemēram tāds stāvoklis, kad var runat par teesībam bez subjekta, ir tā sauc. gulošais mantojums, t. i. mantojuma saturs tajā brīdī, kad mantojuma atstājejs jau miris, bet mantineekam vēl nav to teesību, kādas paredz mantošanas kārtība. Japeebilst, ka bez subjekta, kaut arī tikai pagaidam, var būt tikai tādas teesības, kuras paredz attecības pret kādu leetu vaj arī pret personu ārpus subjekta. Bet teesības, kuru saturs atteecas uz pašu subjektu (peemēram brīvības, goda, personas neaiz-

skarības teesības), nemaz nevar pastāvēt bez subjekta.

30. Juridiskais peenākums. Teesības un peenākumi starp daudzem subjekteem.

I. Ar katru subjektīvu teesību saistīts kāds juridisks peenākums, kurš uzlikts zinamai personai vai arī personu masai. Bez tāda peenākuma nemaz nav eedomājams pats subjektīvo teesību jēdziens, jo šīs teesības ir veenas personas varas sfera, kuru cenīt ir citu cilvēku peenākums. Bet ja ar katru subjektīvu teesību saistīts citu cilvēku peenākums, tas nebūt vēl nenozīmē, ka arī ar katru peenākumu sastītas kādas subjektīvās teesības. Jau agrāk redzējam, ka objektīvās teesības beeži veen aizsargā dažādas intereses, nedodot šo interešu nesejeem nekādas varas un neprasot no viņeem nekādu pašdarbību, bet veenkārši uzleekot citeem cilvēkeem zinamus peenākumus.

Kā juridiskais peenākums, tā arī subjektīvās teesības principieli paredz, ka vajāga būt kādam subjektam, t. i. personai, kurai šīs peenākums uzlikts. Bet juridiskais peenākums provīzoriski var pastāvēt un pat no jauna rastees arī subjektam nesot, gaidot uz to, ka subjekts radisees. Personas peenākums neizbeīdzas ar viņas nāvi. Tas paleek, kamēr mantīneeks stājas savās teesībās, t. i. kamēr rodas jauns peenākumu subjekts.

Bet preekšstāvība eespējama kā teesību, tā arī peenākumu realizešanā.

II. Ir tādas teesības, kuras preekš viņu subjekta ir reizē arī peenākumi. Šīs teesības ir tāda varas sfera, kuru subjekts var izleektot zinamu mērķu sasneegšanai, bet pee tam arī viņa peenākums ir izleektot šo varu tādā veidā. Tāds ir to teesību raksturs, kuras subjektam peeškirtas, vēenīgi

vaj galvenā kārtā, cita interesēs (peemēram aizbildņa tiesības par aizbildniecībā esošiem, tēva tiesības audzināt savus bērnus). Par šo tiesību neizpildīšanu var draudēt pat sods.

III. Katrām tiesībam ir principiēli vajadzīgs subjekts. Tas nenozīmē, ka šim subjektam jābūt vienmēr vienai un tai pašai personai. Dažās tiesībās tas ir vajadzīgs pašas tiesību būtības dēļ (tiesības sakarā ar laulību), bet citās tiesībās subjekts var mainīties, t. i. tiesības var eēt no vienām rokām otrās.

Dažreiz tiesības var peederēt vairākiem subjektiem reizē, tāpat, kā peenākums var būt uzlikts vairākiem subjektiem (peemēram, kopejs īpašums).

218 **31. Publiskās un privatās subjektīvās tiesības. Subjektīvo tiesību elementi. Abzolutās un relatīvās tiesības. Privato tiesību klasificēšana pēc viņu objekta.**

I. Privatās tiesības ir, galvenā kārtā, brīvas pašvaldības sfera, kamēr publiskās tiesības ir vispirms peenākumu sfera. Tamdēļ subjektīvo tiesību visīstākais lauks ir civiltiesības. Publiskajās tiesībās šim jēdzeenam ir daudz mazaka nozīme.

Subjektīvo tiesību analīzei ir ļoti leela nozīme pee civiltiesisko normu un institutu sistēmas uzbūves. Turpmāk apskatīsim: 1) mācību par subjektīvo civiltiesību elementiem; 2) šo tiesību divas svarīgākās klasifikācijas, kuras dibinatas a) uz saistītā subjekta dažādību un b) uz tiesību objekta dažādību.

II. Subjektīvās civiltiesības var sadalīt šādos elementos:

1. **Tiesību subjekts**, t. i. persona, kurai peeder objektīvās tiesībās eerādītā varas un valdības siera.

2. Teesibu saturs, t. i. pati vara, kura ceturta subjektivās teesības.

3. Teesibu objekts, t. i. preekšmets, — reali esošs vaj arī tikai domās nojēdzams, — ap kuru koncentreta vara. Teesibu objekti var būt ārkārtīgi dažādi. Subjekts var valdīt par kādu leetu, pats par savu personību, par otru personību, otras personas atsevišķu darbību u. t. t. Uz šo objektu dažādību ir dibināta vesela civilteesību klasifikācija, kurai ir ļoti leela un svarīga teoretiska un arī praktiska nozīme.

4. Peenākuma subjekts vaj saistītais subjekts, kur peenākums peemērots citas personas subjektivām teesībām.

III. Pēc saistītā subjekta teesības sadalās abzolutās un relativās. Par abzolutām sauc teesības, kur peenākums, peemērots subjekta teesībām, ir uzlikts visām pārejām personām, kuras atkarīgas no zināmām objektīvām teesībām. Šim peenākumam parasti ir tikai negatīvs saturs, t. i. peenākums attura personu no tādas rīcības, kura varetu kavēt teesību subjektam realizēt savu valdību par kādu objektu. Peemēram, īpašuma teesības ir personas vispilnīgākā valdība par leetam. Šo valdību var aizskārt ikveena persona valstī, atņemot teesību subjektam peederošo leetu. Tamdēļ viseem cilvēkiem ir uzlikts negatīvs peenākums neaizskārt īpašuma teesības.

Relativās teesības paredz veenas vaj vairaku zinamu personu peenākumu darīt kaut ko pozitīvu vaj negatīvu. Pārejās personas nevar aizskārt vaj pārkāpt šīs teesības, kamdēļ arī viņām nav peenākumu, — pat negatīvu, — kuri būtu peemēroti šīm relativām teesībām. Peemēram var ņemt jebkuras saistības teesības, kuras veenai personai (kreditoram) dod eespēju prasīt vaj arī neprasīt, lai otra persona (paradneeks) izdara kādu rīcību. Šo teesību

var pārkāpt tikai paradneeks, ja viņš atsakas nolidzināt maksājumu, kuru viņš uzņēmes samaksat. Tamdēļ šajās teesībās paredzetais peenākums gultas tikai uz noteiktu personu — paradneeku.

IV. Leela nozīme ir civilteesību sadalīšanai pēc viņu objekta. Parasti šis sadalījums atrodams Vācijas, Kreevijas un Itālijas civilteesību sistēmas pamatos. Tomēr arī šē par detaļēm var strīdēties. Parasti pēc šīs klasifikācijas izķir šādus galvenos civilteesību veidus:

1. Zuberjēkta teesības uz savu personu. Valdības sferas objekts ir zuberjēkta pašā persona. Tā ka objektīvās teesības atzīst, ka zuberjēkts, zinamās robežās, var valdit pats par sevi, tad zuberjēkts var droši izleētot savus personigos spēkus un zinamas personigas īpašības. Neviena trešā persona nevar eejauktees šajā personīgās brīvības sferā. Šajā ziņā ikveēns sabeiēdrības loceklis ir saistīts zuberjēkts. Zuberjēkta teesības uz savu personu tamdēļ ir abzolutas teesības. Uz šīs teesības pamata zuberjēkts ir neaizskarams daudzejadā ziņā: atteecībā uz pašu viņa fizisko esamību, brīvību, godu, kreditu, savas individualitātes specifikaēijū, savu intelektualo spēju attīstību un, vispāri, atteecībā uz visu viņam peēderošo mantu izleētošanu.

Tā ka personai peēder visas viņas zuberjēktīvās teesības, tad katras šādas teesības pārkāpšana vaj aizskāršana var būt, — kaut arī ne veēnmēr, — zuberjēkta personas teesību aizskāršana.

2. Leētu teesības. Valdības sferas objekts ir leēta, t. i. kāda daļa no nebrīvās dabas, kuru teesības uzskata par nespējīgu ķļūt teesību zuberjēkta stāvokli (t. i. arī cilveks, ja viņam šīs spējas nēmtas, — vergs). Valdības raksturs parādas zuberjēkta eespējā, pa leēlakai daļai, teeši, bet katrā ziņā

ilgstoši, darīt eespaidu uz leetu. Šai valdībai var būt dažādas robežas. Valdību, kura likumiski vispilnīgākā veidā aptver leetu, sauc par īpašuma teesibām. Citi leetu valdības veidi ir šaurāki un tos sauc par teesibām uz citu leetām (kaut gan šis apzīmējums mūsdienu teesībās nav visai skaidrs, jo teesībās paredzētā valdība var atteikties uz pašā leetām). Tādas, piemēram, ir servitutu teesības, kuras personai dod eespēju, zināmā apmērā, rīkotees ar cita leetām. Uz servituta teesību pamata, piemēram, zemneeks var braukt pāri kaimiņa zemes gabalam vaj arī smelt ūdeni no kaimiņa akas. Tā kā servituts ir leetu teesība, kuras objekts ir citam peederoša leeta, tad viņš paleek spēkā arī tad, kad servituta apgrūtinātā leeta pāriet cita īpašneeka rokās, kad viņa maina savu saimneeku. Katram, kam ir kāda servitutam piemērota leeta, vajaga ceenīt servituta teesības un nepārkāpt viņas. Tā tad servituts ir tādas teesības, kuras var pārkāpt ikveens saheedribas loceklis, ja viņš eegūst zinamu leetu un aizkavē servituta realizešanu. Tāds ir arī citu leetu teesību raksturs (skat. par īpašumu). Gandrīz visās leetu teesībās saistītais subjekts ir visas trešās personas. Tamdēļ šīs teesības ir — abzolūtas. Tomēr, tāds ir tikai vispārigais noteikums: ir arī leetu teesības ar relatīvu raksturu.

3. Teesības uz citu personu rīcību (saistības teesības). Teesību objekts ir kādas personas rīcība, kurai ir pozitīvs vaj negatīvs raksturs. Saistītais subjekts ir veena vaj vairākas personas, kuras, leelakā vaj mazākā mērā, skaidri noteiktas. Tā tad šīs teesības, pēc savas būtības, ir relatīvas. Pee viņām valdības raksturs ir citads, nekā leetu teesībās. Tas mainas, atkarībā no teesību objekta citām īpašībām. Valdība parādas tikai eekš tam, ka paradneeks ir zināmā mērā saistīts

un viņš var nokļūt neizdevīgā stāvoklī, ja peenācīgā kārtā nerikosees, t. i. ja nepildīs uzņemto peenākumu. Tādas teesības ir, peemēram, pārdevejam, kurš var prasīt, lai pircejs viņam samaksā par peegādatām precēm; naudas aizdevejam, kurš var prasīt, lai paradneeks samaksā aizņemto zumu u. t. t. Dažreiz paradneeks, izpildidams savu peenākumu, dod kreditoram kādu leetu. Tādos gadījumos kreditoram nav nekādas teesības uz pašām leetam; viņam ir teesības tikai uz paradneeka rīcību (leetas došanu). Ja paradneeks kreditoram nav devis kādu leetu, kreditors nevar prasīt, lai viņam to dod persona, kuras rokās zināmā leeta atrodas (kā tas būtu gadījumā ar leetu teesībam). Kreditors var tikai peedzīt no paradneeka savus paradus.

4. Teesības uz citām personam (ģimenes teesības). Teesību objekts ir otra persona, t. i. cilvēks, kuram objektīvās teesības dod eespēju būt par teesību subjektu (ta ir atšķirība no leetu teesībam). Pee tam subjekta valdības objekts nav tikai otras personas atsevišķa rīcība, ne arī kāda noteikta rīcību grupa, bet otra persona, kā tāda. Te redzam tādu pat teešu personas valdību par personu, kā leetu teesībās. Objektīvās teesības var šīs valdības robežas nospraust ļoti dažādi. Senajās teesībās šīs robežas, parasti, bij plašakas, kā mūslaiku teesībās. Subjekta teesības saveenotas ar visu pilsonu negatīvu peenākumu netraucēt subjektam realizēt savas teesības par otru personu. Tamdēļ prasību par tās personas izdošanu, kura ir teesību objekts, var celt pret katru trešo personu. Tā tad šīs teesības, pēc savas būtības, ir *abzolutas*. Peemēram vecaku teesības par bērneem, vīra teesības par seevu.

5. *Mantošanas teesības*. Teesību subjekta mantas likteni, kad šī subjekta vairs nav, regulē objektīvās teesības. Vairs neesošā subjekta

subjektivo teesību sfera, cik šīs teesības paleek vēl pēc subjekta izbeigšanās, uz teesību objektīvo normu pamata, ar vispārīgu procesu (t. i. ne katra teesība atsevišķi) teek nodota kādam otram esošam teesību subjektam. Visas tās normas, kuras regulē vairs neesošā subjekta teesību nodošanu otram teesību subjektam, ir mantošanas teesības objektīvā nozīmē. Te eespējamās divejas stadijas: 1) Persona, kurai paredzams mantojums, parasti vispirms eegūst tikai teesības mantot. Tās ir īpašas teesības, kuras nevar stādīt blakus viseem agrak mineteem subjektīvo teesību veideem. Tās teesības nav personas vara par kādu objektu, bet objektīvās teesībās atzīta spēja eegūt zinamas teesības. Drizak ta ir kāda konkrēta teesību spēja kā personas īpašība, ne subjektīvas teesības (kā personas valdība). 2) Persona, kura jau stājusees mantojuma teesībās, eegūst teesības uz mantojumu. Šo teesību daba ļoti nēnoteikta. Daži tās uzskata par teesībām, kuru objekts ir mantojums, kā kaut kas vesels (Savinji); citi par teesību objektu uzskata pašu mantojuma deveja teesisko personību, cik šī personība paleek vēl pēc mantojuma deveja izbeigšanās, un tamdēļ mantošanas teesības peeskaita pee teesībām uz cita personu (Gierke); vēl daži domā, ka pateesībā nav nekādu sevišķu subjektīvo mantošanas teesību: mantineeks tikai saņem dažas leetu, saistības un citas teesības, kuras peedereja mantojuma devejam, bet saņem šīs teesības veenotā vispārīgā eegūšanas veidā, un, saskaņā ar to, var celt vispārīgu prasību (hereditatis petitio) par šīm teesībām; šī prasība dibinasees uz šo teesību eegūšanas veidu (Brincs).

6. Peeminesim vēl veenas teesības, kuras daži zinātneeki nostāda kā īpašu teesību grupu, kurām

īpašs objekts. Tās būtu teesības, kuras zsubjektam nodrošina iespēju pilnīgi ekspluatēt viņa garīgās jaunradīšanas produktus, peem. autora teesības, tehnisko izgudrojumu teesības, teesības uz fotografijam, preču parageem u. t. t. Pēc šīs teorijas aizstāvju domam, šo teesību objekts ir nematerialās mantas, kuras zsubjekts var ekspluatēt. Tādā ziņā šīs teesības eegūst abzoluto teesību raksturu. Bet tādām domam visi nepeekrīt. Peemēram Gierke šīs teesības peeskaita pee personas teesībam; citi tās uzskata kā civilteesiskas monopolijas u. t. t.

4. nodaļa.

Teesību pārkāpums un aizstāvība.

32. Teesību pārkāpuma jēdzeens.

I. Teesību normas ir pavēlejumī cilveka gribai un nosaka no valsts prasīto cilveku izturešanos. Šīs normas nedrīkst pārkāpt ne pati valsts un viņas organi, ne privatas personas — valsts pavalstneeki. Tomēr tās var tikt pārkāptas. Teesību pārkāpums ir cilveka izturešanās, kura nesaskan ar teesību preekšraksteem, kura nesaskan ar teesību uzlikteem peenākumeem. Ja arī teesību normas nav no valsts noteiktas, tomēr visas viņas ir augstakās valsts varas sankcionetas. Tamdēļ attīstīta valsts gādā, lai laikā brīdinātu no teesību pārkāpuma, kā arī lai pārkāptās teesības tīktu atjaunotas. Tā ir ta varas funkcija, kuru sauc par teesību varu. Teesības uzdevums ir noskaidrot teesību jautajumus un leetot spaidu līdzekļus pārkāpto teesību atjaunošanai. Teesību pārkāpumu brīdīnašanā teesību darbību papildina policija.

Pašaizsardzība un patvara, t. i. īpašuma teesību aizsardzība ar subjekta paša spēkiem pastāv kā privāto teesību aizsardzības veidi tikai tur, kur kulturas stāvoklis vēl zems. Attīstītā valstī subjekta paš aizsardzība, aizstāvot savas teesības, atļauta tikai visšaurākās robežās, tad, kad šī paš aizsardzība ir pavisam nepeceesama un kad valsts palīdzības nepeeteek.

II. Ir divi teesību pārkāpumu veidi: kriminālā netaisnība un civilā netaisnība. Abos gadījumos cilveka izturešanās nesaskan ar teesību prasībām, peē kam par izturešanos sauc vaj nu pozitīvu darbību, kura izdarīta pret teesību aizleegumu, vaj ari bezdarbību, preteju teesību pozitīvam prasījumam. Kā veens, tā otrs darbības veids ir personas apzinīgas gribas rezultāts. Ja darbība vaj bezdarbība saistīta ar personu, kura, sava vecuma vaj slimības dēļ, nespēj skaidri apzināt darbības faktisko un juridisko nozīmi, un nespēj savu gribu vadīt pēē apziņas norādījumeem, teesības šādu darbību vaj bezdarbību neuzskata par cilveka īstenu izturešanos. Tādu darbību uzskata kā dabas spēku darbību, kura ari var iznīcināt dažādas teesību aizsardzībā esošas vērtības, bet šādi notikumi nav teesību pārkāpumi skaidrā nozīmē. Tāpat to personu darbība, kurām nav normalas apzinīgas gribas, neteek uzskatīta par apzinātu teesību pārkāpumu un teem nav juridisko seku, kādas paredzetas teesību pārkāpumu gadījumos. Tādas personas sauc par darbības nespējīgām, bet atteecībā uz atbildību par teesību pārkāpumu — par neesošām peē pilnā prāta.

Personas nozedzīgo izturešanos, eekšeji ņemot, var raksturot vaj nu kā nođomat u, vaj ari kā neuzmanīgu. Par nođom u jārunā tad, ja teesības pārkāpusē persona apzinajusees visas vī-

ņas izdarītā teesību pārkāpuma ārejās pazīmes un apzinīgi lāvusi pārkāpumam notikt. Neuzmanības, kā subjektīvā vainīguma forma, konstatējama tad, ja persona izturejusees preteji teesību noteikumeem tamdēļ, ka nav savu izturešanos peeteekoši apdomājusi un rīkojusees bez vajadzīgās uzmanības, ko no personas prasija teesību normas. Ja personas izturešanās būtu pilnīgi saskanejusi ar teesību uzlikteem peenākumeem, tad persona būtu izvairijusees no teesību pārkāpuma. Tādus gadījumus, kad persona pārkāpj teesību normas bez nodoma un arī bez neuzmanības no savas puses, t. i. kad persona nav subjektīvi vainīga teesību pārkāpumā, sauc par nelaiemes gadījumeem, par nejaušībām. Šajos gadījumos cilveka darbība nav viņa vairak vaj mazak nozeedzigās gribas rezultats, kā tas ir, kad runa eet par nodomu vaj neuzmanību, bet ir no viņa gribas neatkarīgu apstākļu sagadišanās rezultats.

III. Kriminalās un civilās netaisnību atšķirība atkarajas no tām juridiskām sekām, kādas saistitas ar teesības pārkāpušo personu izturešanos. Ja teesību pārkāpumu uzskata tikai kā privatu interešu pārkāpumu, tad pārkāpuma juridiskās sekas ir tikai vainīgā peenākums atjaunot viņa pārkāpto teesību stāvokli, t. i. izpildīt peenākumu, kāds saistits ar pārkāptām teesībām vaj arī naudā atlīdzinat zaudejumus, kādus viņa izturešanās radījusi personai, kura ceetusi no teesību pārkāpuma. Šādā gadījumā mēs runajam par civilo netaisnību. Eevērojot šāda pārkāpuma juridiskās sekas, kuru mērķis ir apmeerinat no teesību pārkāpuma ceetušās privatās intereses, šeit teesību pārkāpuma eekšejai pusei ir, samērā, mazaka nozīme. Te ir no svara konstatet, ka teesību pārkāpumu izdarījusi taisni zīnamā persona, kurai arī vajaga izlīdzinat no pār-

kāpuma cēlušos ļaunumu. Bet zaudejumu atlīdzības leelums ne katrreiz atkarajas no ta, vaj pārkāpumu izdarījusē persona rikojusees ar nodomu vaj neuzmanīgi. Dažreiz persona speesta nest atbildību par zaudejumeem, kuri cēlušees no viņas izturešanās ari tad, ja viņa nav zsubjektivi vainīga.

Bet teesību pārkāpumu var apskatit ari no cita veedokļa: viņu var uzskatit kā sacelšanos pret teesību varu vispāri, t. i. kā darbību, kura mazina teesību un valsts autoritāti, un ar to eegūst sabeedrisku nozīmi, jo pārkāpj ne privatas, bet publiskas intereses. Tādos gadījumos valsts cīnas pret teesību pārkāpumeem ar sodu palīdzību. Teesību pārkāpums, par kuru valsts vara soda, ir kriminālā netaisnība. Īsti ņemot katru teesību pārkāpumu, kas cēlees no vainīgās gribas, varetu apskatit no šī veedokļa un tamdēļ sodit. Bet, pa leelakai daļai, kad pārkāptas civilās teesības, valsts apmeerinajas ar tām sekam, kādas paredzetas civilo teesību pārkāpumos, t. i. ar peespeestu peenākuma izpildīšanu vaj zaudejuma atlīdzību naudā. Jo ari šīs sekas teesību pārkāpejs peeteekoši sajūt. Sods paredzets tikai par tādeem teesību pārkāpumeem, kureem valsts peešķir sevišķi svarīgu nozīmi.

Dažreiz sodu peeveeno peenākumam atlīdzinat zaudejumus, t. i. teek apveenota kriminālā netaisnība ar civilo (zādzība). Dažreiz atkal teesību pārkāpumam ir tikai kriminalnozeeguma raksturs un tad civilā netaisnība nespēlē nekādu lomu (leelakā daļa politisko nozeegumu).

Tā ka valsts, sodidama par pārkāpumeem, cīnas ar pilsoņu nozeedzīgo gribu, tad kriminalnozeegumos leela nozīme teek peešķirta darbības eekšeļal pusei. Par gadījumu neveens nav kriminali atbildīgs. Starpībai starp nodomu un neuzmanību ir leela nozīme, jo tās ir nozeedzīgās gribas dažadas formas.

Āreji izšķir: 1) pabeigtu nozeegumu, kur sazimejamas visas teesību pārķāpuma likumīgās pazīmes; 2) mēģinājumu, kur vainīgais teeši ir gribejis izdarīt nozeegumu, bet nav varejis to pilnīgi galā vest; 3) sagatavošanos, kur notikusi tikai gatavošanās, bet vēl nav nekas izdarīts, kam būtu teešas nozeeguma pazīmes. Sods par nozeeguma mēģinājumu veenmēr ir mazaks, nekā par pabeigtu nozeegumu, bet sagatavošanās dažreiz pavisam neteek sodita.

Tā tad kriminali soditi teek tikai tee teesību pārķāpumi, par kureem sods jau paredzets likumā (nullum crimen sine lege). Te ari rodas kriminālteesības, kā to publisko teesību nozare, kura nosaka valsts teesības sodit par nozeegumeem un likumīgi noteesatā peenākumu padotees spreedumam. Šajās teesībās noteikta kā sodamā rīciba, tā ari nosaciti soda apmēri.

Sodam ir veens vispārīgs mērķis: tas ir līdzeklis, ar ko valstij cīnites pret nozeedzīgu gribu. Protams, lai iznīcinātu nozeegumus, valsts nevar aprobežotees veenīgi ar sodeem. Valstij ir ari jānovērš tee zociale apstākļi, kuri rada nozeegumus. Bet, no otras puses, valsts ari nevar nesodīt jau izdarītos nozeegumus. Valsts sodošo darbību var attaisnot no dažadeem veedokļeem. 1) Pats soda peedraudejums, kurš paredzets kriminallikumos, ir motīvs, kurš visus sabeedribas locekļus pamudina uz atturešanos no nozeegumu izdarīšanas; lai, no šī veedokļa, sods varetu sasneegt savu mērķi, veenmēr vajaga, lai sods rada pēc eespējas jūtamam ļaunumu nozeedzneekam. 2) Soda izpildišanai ir jaunas sekas. Ta pastiprina vispārīgo bridinājumu, kurš paredzets kriminallikumos, un baida visus pilsoņus no soda. Bez tam soda izpildišana dod gandarijumu no nozeeguma ceetušai personai, ar ko novērš patva-

rigu rīcību. Beidzot sods atstāj eespaidu arī uz pašu nozeedzneeku. Šis eespāids var būt dažāds: soda mērķis var būt labot nozeedzneeku, eebaidīt viņu preekš nākotnes vaj arī padarīt nozeedzneeku sa-beedribai nekaitīgu, atņemot viņam fizisku eespēju atkārtot nozeegumu. Kādam taisni jābūt sodam, katrā noteiktā gadījumā, tas, no pareizas likumdo-šanas politikas veedokļa, atkarajas kā no nozeeguma rakstura, tā arī no nozeedzneeka personīgām īpa-šībām.

IV. Bez civilās un kriminalās netaisnības ir vēl tā saucamā administratīvā netaisnība, t. i. ja kāda administrācijas eestāde, savus peenākumus izpildot, pārkāpj viņas darbībai likumā paredzetās robežas.

Saskaņā ar mineteem trijeem netaisnības vei-deem pastāv arī trīs teesašanas veidi: 1) civilā, 2) kriminalā un 3) administratīvā teesašana.

33. Teesu darbība valstī.

I. Civilteesas uzdevums ir izšķirt strīdus par civilteesībām, peespeest izpildīt šo teesību uz-liktus peenākumus un aizsargāt privatas intereses, lai tās neteek pārkāptas. Sakarā ar to pastāv divi galvenee civilprocesa veidi: 1) teesašana strīdus leetās, kurai jāizšķir strīdi par privato teesību stāvokli un jāatjauno pārkāpto teesību stāvoklis; 2) apsardzība, kura pastāv eekš tam, ka valsts rūpejas par privato teesību nodrošinašanu pret pārkāpu-meem un par šo teesību nostiprinašanu un konstate-šanu.

1. Teesašana strīdus leetās. Mēs jau zinām, ka subjektivās civilteesības valsts pilso-ņeem ir dotas viņu pašu personīgās interesēs. Tam-dēļ civilteesību subjekts var savas teesības izleetot

vaj neizleetot, kā viņam tik. Viņš var arī pavisam atteikties no savām teesībām. Te rodas savadības civilprocesā un tās visas var apveenot tā sauc. dispoziitivā principā. Šīs savadības parādas sekoši:

a) civilprocess eesākas ne citādi, kā uz eeinterešetās privatpersonas lūgumu. Valsts vara, uz savu iniciatīvi, neesāk procesu civilās netaisnības gadījumos (*nemo invitus agere cogitur*). Eesākta civileeta var izbeigtees, ja to vēlas procesa eerosinatajs, kuru sauc par prasitāju un pretejo pusi par atbildetāju, bet pašu prasitāja aktu, kas eerosinājis civileetesas darbību, sauc par prasību.

b) tā ka katrs savas civileetesības var izleetot pēc patikas, tad civilprocess, pēc vispārigeem noteikumeem, izbeidzas, ja abas puses izligst meera ceļā. Arī teesas izmeklešanā teesa caurskata tikai to, par ko prasitājs un atbildetājs neveenojas. Ja atbildetājs pee teesas atzist prasitāja apgalvojumus par pareizeem, teesa tos uzskata par peerādīteem. Izņēmums ir tikai tādas leetas, kur prāvneeku rīcību eeroberžo valsts interesees, peemēram, laulības leetas, leetas par dzimšanas likumību, leetas, kuras eerosinājušas darbības neespējīgas personas u. t. t. Tādos gadījumos teesa pārbauda arī tos apgalvojumus, par kureem prāvneeki nestrīdas.

c) izspreežot civileetas, teesa, parasti, turas pee prāvneeku uzdoteem peerādījumeem. Teesa tikai seko, ka leetas izteesašana noteek likumīgi un vajadzības gadījumā izpalīdz prāvneekeem (*ne procedat iudex ex officio*). Faktus, uz kureem paši prāvneeki neatsaucas (peem., prasības noilgums), teesa neeevēro (*quod non est in actis non est in mundo*). Civileetesas turas tikai pee prāvneeku uzstādītām prasībām. Teesa prasitājam nevar peespreest vairak, nekā

viņš pats prasa, bet, protams, var gan peespreest mazak vaj ari viņa prasību pavisam atraidit (judex ne eat ultra petita partium).

Pārejā ziņā civilteesas eekārtai jābūt tādai, lai tā, pēc eespējas, garantetu pilnīgu teesas bezpartejību un spreedumu likumību. Tajā nolūkā ir izstrādāti šādi teesašanas principi: a) *Procesa sacīkstība*. Teesā jābūt klāt abām pusēm, — kā prasitajam, tā atbildetajam, — kuras nostādītas veenados apstākļos un teesa eņem bezpartejiska vidutāja veetu (audiatur et altera pars). Tikai izņēmuma gadījumos teek taisiti aizmuguriski spreedumi, pret kureem, pee tam, var eesūtīt īpašas atsauksmes, peeprasot leetas otrreizeju caurskatišanu. b) *Teesas atklātība*, t. i. teesa darbojas abām pusēm klātesot un teesas zālē teek eelaista privata publika. Tikai procesa atklātība var garantet, ka teesneši uzmanīgi sekos leetai un ka viņi neatkāpšes no teesašanas formam. Tamdēļ teesašana «aiz slēgtām durvim» peelaižama tikai izņēmuma gadījumos. c) *Mutiska un teeša teesašana*, kura parādas eekš tam, ka abas puses savus izskaidrojumus teesai dod mutiski un pašu teesnešu preekšā, tā ka teesneši teeši eepazīstas ar vīseem peerādijumeem, ko peeved prāvneeki. Agrak teesašana bij rakstiska un leetas izteesaja uz teesu kanclejās sastādīta referata pamata. Tomēr ari tagad vēl augšminetos principus pilnīgi eevēro tikai pirmajā instancē. d) *Teesa spreež pēc teesnešu brīvas pārleecības*, kura dibinas uz visa mutiskā procesa saturu, kas norisinajees teesnešu preekšā. Preteji šim peerādijumu brīvas novērtēšanas principam pastāv tā sauc. formelā peerādijumu zistema, pēc kuras teesnesim visus peerādījumus vajaga novērtet pēc likumā eeeši noteikteem nosacijumeem (izšķīra pilnīgus un nepilnīgus peerādījumus, ticamas un apšaubamas leecības u. t. t.).

Teesas spreedumus prāvneeki var, zinamos noteiktos apstākļos un likumā noteiktā laikā, apstrīdet. Apstrīdešanas sekas ir leetas otrreizeja izteesašana augstākā teesā (otrā instancē). Spreeduma pārsūdzība noteek, galvenā kārtā, divejadā formā: kā apelācija un kā kasācija.

1) Apelācija pastāv eekš tam, ka otrā instancē otrreiz skata cauri leetu pēc būtības un teek taisits jauns spreedums, jo pārsūdzībā teek izteiktas pretenzijas par spreeduma nelikumību vaj par spreeduma pamatā esošo faktu nepareizu apspreešanu pirmajā instancē. 2) Kasācija teek celta tad, kad veens no prāvneekem atrod, ka pee spreeduma taisīšanas, par kuru nevar apelet, zemākā teesas eestāde pārkāpusi teesību normas, t. i. teesību normas, kuras atteecas uz zinamo leetu, iztulcotas vaj peemērotas nepareizi, vaj ari nav eevērotas svarigas teesašanas formas. Augstākā teesa neizspreež leetu pēc būtības, bet, ja viņa pārleecinas, ka zemākās teesas spreedums bijis nelikumīgs, atceļ to un, ja vajadzīgs, nodod leetu atpakaļ zemākai instancei.

2. Apsardzības teesašana. Te pastāv dažadas eestādes: aizbildņu varas, kuras eecel un apstiprina aizbildņus un seko viņu darbībai; vecakee notari, kuri apstiprina nekustamu īpašumu aktus un reģistrē tos; notari, kuri apstiprina pārejos privatos aktus; teesas, kad viņas konstatē personas nezinamu prombūtni, pamesto dokumentu pazaudešanu, vaj kad viņas aizsargā mantošanā nākušu mantojumu un apstiprina mantošanas teesības.

II. Kriminālteesas uzdevums ir izmeklet jautajumus par kriminalnozeegumu izdarišanu un nozeedzneeku sodīšana pēc likumā paredzeteem so deem. Kriminālā teesašana no civilās noteikti atšķi ras: 1) Mēs zinam, ka valsts soda par nozeegumeem pati savās interesēs, kā par darbeem, kuri bīstami

visai valstij. Tamdēļ kriminalo teesašanu eerosina pati valsts vara, uz savu iniciatīvi — ex officio, ja arī par nozeegumu nekādu privatu sūdzību nebūtu. Tikai dažas leetas minamas kā izņēmumi. 2) Tāpat tikai ar nedaudzeem izņēmumeem kriminalās leetas nevar izbeigt, ja ceetusē privatpersona izligst ar vainīgo. Vainīgā atzīšanās procesa laikā nav izšķiroša un to teesa neeevēro, ja citi apstākļi noskaidro, ka atzīšanās ir neīsta vaj nepateesa. Vispāri, kriminalteesas uzdevums ir izzinat pateesību, kāda viņa ir, pee kam teesu nesaista eeroberžojumi, kuri būtu leetā eeintereseto privatpersonu interesēs. 3) Teesu sacīkste kriminalleetas leelā mērā pārveidota. Te sacīkstes princips saskaņots ar tā sauc. apvainošanas procesu, preteji izmeklēšanas procesam. Izmeklēšanas process nozīmē, ka teesa pati eerosina teesas atbildību, savāc peerādījumus un tad taisa spreadumu. Tādā stāvokli teesa, neizbēgami, kļūst partejiska, jo ja viņa pati ceļ apvainojumu pret zinamu personu, ta aizveen gribēs uzturet spēkā to apstākli, uz kura pamatojotees leeta eesākta. Ar šo procesa veidu parasti saistīta formelā peerādījumu zistema. Apvainošanas process nozīmē sacīkstes peemērošanu kriminalleetas. Teesas preekšā stājas divas puses: apvainotais un apvainotais, un teesa ir kā bezpartejisks vidutais starp viņiem. Par apvainotāju reti teek peelaistas privatas personas. Visteešak šis uzdevums teek uzlikts valsts varas priekšstāvim — prokuraturai. Tomēr sacīkstes veids kriminalprocesā ir stipri eeroberžots. Pirmkārt teesa nevar apmeerinatees ar to materialu veen, kuru eesneedz abas puses, lai tikai izšķirtu stridīgos faktus. Kriminalteesa, no savas puses, dara visu, lai noskaidrotu leetas apstākļus, viņa eevēro arī tādus faktus, uz kureem neatsaucas ne veena puse, ne otra. Otrkārt, apvainojošais organs,

jau dabīgi, nostādīts izdevīgākā stāvoklī, nekā apvainotais: apvainotais ir specialists un ir amata persona, kurai zināmās leetas iznākums personīgi neinteresē. Lai panāktu līdzsvaru, teesai jā rūpejas, lai arī apsūdzētais nepaliktu bez juridiski izglītota aizstāvja. Tam nolūkam pastāv zvērināto advokātu institūts. Tā ka valsts labā nav nevainīga cilvēka noteesāšana, jo tas mazinātu teesas un teesību ceņu un autoritāti, kā arī uzticību teesai, pret to pastāv zināmi noteikumi (katras šaubas teek iztulkotas par labu apsūdzētam). Tā sauc. aizdomās turešana neteek vairs peelaista.

Kriminalprocesā ir procesa atklātība un teesāšana noteek mutiski un teeši, kā arī peerādijumu brīva novērtēšana. Tomēr, šee principi stingri teek eevēroti tikai teesas izmeklēšanā. Turpretim agrākās stadijās — eepreekšējā izmeklēšanā un pee jautājuma izšķiršanas par nodošanu teesai — mineto principu peemērošana ir eerobežota. Eerobežots ir arī sacīkstības princips: eepreekšējā izmeklēšanā daudzi akti noteek apvainotam klāt neesot, tā ka šajā stadijā apvainotam nav aizstāvja.

Kriminalleetu spreeduma pārsūdzība noteek apelācijas un kasācijas ceļā. Nevar apelet par zvērināto teesu spreedumeem. Par zvērināteem teesnešeeem sauc sabeedribas preekštāvjus, kureem nav nepeceeešama juridiskā izglītība un kuri nav teesas eestāžu eeredņi, bet kurus, tomēr, aicina pee kriminalleetu izspreešanas. Zvērinātee izšķir faktu esamību, t. i. jautājumus par to, vaj ir izdarīts nozeegums un vaj vainīgs ir apsūdzētais. Teesību jautājumus, t. i. atteecīgā soda noteikšanu u. c., izšķir kroņa teesas uz zvērināto spreeduma pamata. Zvērināto teesas teek eevestas tamdēļ, ka viņas uzskata par līdzekli cīņā pret rutinu un formalismu, pee ka dažreiz var pārak turetees kroņa teesas. Bez tam zvērināto teesas teek aizstāvetas, lai saistitu pee

teesas sabeedribas intereses un līdzjūtību. Beidzot zvērināto teesas ir labs līdzeklis likumzinašanas izplatīšanai eedzīvotajos un pēdejo ceenības modināšanai pret likumu, kā ari likumu trūkumu izlabošanai, saskaņā ar sabeedribas domam, kuru izteiceji ir zvērinātee.

III. Administratīvās teesas. Sevišķas teesu formas ir vajadzīgas tajos gadījumos, kad valsts pārvaldes organi savā darbībā pārkāpj likumīgās teesības un pavalstneeku intereses vaj ari kad šee organi sagroza likumu, viņu peemērojot, pee tam neizdarot ne kriminalnozeegumu, ne ari civilu netaisnību. Tāda pretlikumīga administratīvo organu darbība un rīkojumi ir tas, ko sauc par administratīvo netaisnību. Viņas novēršanai pastāv vairaki līdzekļi. 1) Ziņojumi augstakeem organeem par zemako organu nelikumīgeem rīkojumeem. 2) Privatpersonu vaj sabeedrisku eestāžu sūdzības augstakai preekšneecībai par to administratīvo organu nelikumīgeem rīkojumeem, kuri pārkāpuši vaj aizskāruši mineto personu vaj eestāžu intereses un teesības. 3) Vispārīgo vaj sevišķu administratīvo teesu pastāvīga kontrole. Vispārīgo teesu kontrole par administrācijas darbību beeži izrādas neērta un neizdevīga, jo nostāda administrāciju pārak leelā atkarībā no teesas eestādem un ari tamdēļ, ka teesas eestādem veenmēr nav nepeeceesāmo tehnisko datu, kuri vajadzīgi šādu leetu izšķiršanai. Tamdēļ atzīts par vēlamu dibinat sevišķas administratīvas teesas, kurām jaizšķir deenesta leetu strīdi starp administrācijas organeem, kā ari strīdi starp administrācijas organeem un privatām personam un sabeedriskām eestādem. Konflikтус, kuri izceļas starp administrāciju un vispārīgām teesam, izspreež vispārīgās teesas, lai būtu aizsargata teesu varas neatkarība. Nesvarīgakas leetas izšķir dažadas administratīvās eestādes (gubernu un apriņķu pastāvīgas komisijas u. t. t.).

Saturs.

Eevads.

1. Valsts, teesības un sabeedriba. 3
I. Vispārīgā teesību teorija. II. Sabeedriba. Sa-
beedrisko apveenu veidi.
2. Cilveka zocālā daba. 6
I. Aristoteļa definejums. II. Kopdzives labumi.
III. Kopdzives attīstība. Valsts.

I. daļa.

Vispārīga mācība par valsti.

1. nodaļa.

Valsts būtība.

3. Valsts definejums. 9
I. Pamatelementi. II. Augstakā vara un viņas īpa-
šības. Suverenitāte un saveenotā valsts. III. Te-
ritorija. IV. Eedzīvotāji. V. Vispārīgs definejums.
4. Augstakās varas funkcijas. 15
I. Augstakās varas veenība. II. Trīs svarīgākās
funkcijas. III. Mācība par varas dališanu.
5. Veetejā un centralā pārvalde 18
I. Centralizētās un decentralizētās valstis. II. Bi-
rokratiskā un uz pašvaldību dibinatā decen-
tralizācija.
6. Valstju klasifikācija 20
I. Valsts, kā gribas organizācija. II. Klasifikāci-
jas pamati. Valsts augstākais orgāns. Valstju
veidi.
7. Valstju apveenubas 24
I. Jēdzeens. II. Dažādeve veidi. III. Klasifikācija:
1. Protektorāts. 2. Valstju valsts. 3. Personīgā
un reālā unija. 4. Valstju saveenība. 5. Saveenota
valsts.

2. nodaļa.

Valsts izcelšanās un mērķis.

8. Valsts izcelšanās 30
I. Mekaniskā un organiskā teorijas. Mērķu hete-

rogonijas likums. II. Valsts faktiskā izcelšanās.
III. Stāvoklis pirms valsts izcelšanās.

9. **Valsts mērķis** 36
I. Jautājuma nozīme. II. Teesību valsts un politikas valsts teorijās. III. Relatīvā teorija. IV. Cik tālu sneedzas valsts eespaids uz tautas dzīvi.

II. daļa

Vispārīga mācība par teesibām.

1. nodaļa.

Teesības, tikumi un morale.

10. **Cilveku kopdzīves normas** 40
I. Zocialais organisms. II. Sabeedriskā evolucija. III. Gribas brīvība. IV. Augstākā taisnība un etiskais ideāls. V. Labklājība. VI. Cilveka pamatteeksmes un taisnības jūtas. VII. Taisnības peepildīšanos kavejošee cēloņi. VIII. Ētika un metafizika.
11. **Praktiskee sakari** 50
I. Darba atalgošanas princips un viņa nozīme. II. Maiņas līgums un sabeedribas. III. Sabeedribas tautsaimneeciskās organizācijas izcelšanās.
12. **Teesības** 53
I. Juridisko normu nepeeceēšamība. II. Teesību un valsts atteecības. III. Publisko teesību garantijas. IV. Starptautiskās teesības. V. Dabiskās teesības.
13. **Tikumi** 60
I. Konvencionalee un peespeedu tikumi. II. Tikumu sankcija un viņu nozīme. III. Tikumu zistematika.
14. **Morale** 66
I. Morales atšķirība no teesibām un tikumeem. II. Morāliskais un juridiskais novērtējums. III. Teesību, tikumu un morales izšķirību izcelšanās.

2. nodaļa.

Teesību izcelšanās, sadališanās un peemērošana.

15. **Privatās un publiskās teesības**. 71
I. Interese. II. Privatās un publiskās intereses. III. Privato un publisko teesību izšķirība. IV. Jaukta tipa atteecības. V. Izšķirības āreajā pazīme.

16. **Publisko un privāto tiesību tālāka sadalīšanās.** 77
 I. Publisko tiesību lauks. II. Civilās un tirdzniecības tiesības.
17. **Tiesību izcelšanās** 79
 I. Dabisko tiesību skola. Vācu vēsturiskā skola un viņas trūkumi. II. Tiesību sakars ar tautsaimniecību, ideju un jūtu attīstību. III. Tiesību avoti.
18. **Parašas** 85
 I. Definejums. II. Parašu izcelšanās. III. Juristu nozīme pēdējo parašu izcelšanās. IV. Juridiskās parašas pazīmes. V. Parašu konstatēšana tiesā.
19. **Likums un viņa atteicības pret parašām** 89
 I. Definejums. Likums un rīkojums. II. Likuma pārkāpums par parašām. Parašas nozīme, blakus likumam.
20. **Likumu izdošanas kārtība. Viņu veidi.** 94
 I. Likumu izdošanas kārtība; atsevišķi momenti. II. Pamatlikumi un parastie likumi; vispārīgie un sevišķie likumi.
21. **Likumu krājumi** 96
 Inkorporācija un kodifikācija. Likumu krājumu nozīme.
22. **Autonomija** 97
 I. Viņas nepieciešamība. II. Viņas robežas.
23. **Juristu darbība** 98
 I. Tiesību vēsture, tiesību dogma, tiesību politika. II. Juristu izstrādāto noteikumu praktiskā nozīme. Valdošā uzskati. Precedents. III. Juridiskā darbība.
24. **Likumu tulkošana. Analogija.** 102
 I. Šo operāciju svarīgā nozīme. Kritika. II. Tulkošana. Viņas veidi un līdzekļi. III. Tulkošanas rezultāti. IV. Analogija.
25. **Tiesību sistēma** 110
 I. Tiesību normu analīze. Vispārīgie principi. Juridiskā konstrukcija. Tiesību sistēma. II. Kāda nozīme ir tiesību sistematizēšanai.
26. **Juridiskās normas** 113
 I. Vispārīgās un veetejās tiesības. Vispārīgās un singularās tiesības. II. Pēdējo, pilnvarojošās un dispozitīvās normas.
27. **Tiesību normu spēks laika robežās** 116
 I. Sākuma moments un galejamais moments. II. Likuma atseku spēks.

28. **Teesību normu spēks veetas robežās** 118
I. Teritorialais princips. Atsevišķības un personīgais princips. II. Starptautiskās privatteesības.

3. nodaļa.

Teesības subjektivā nozīmē.

29. **Juridiskās atteecības. Juridiskais instituts. Subjektīvās teesības. Fiziskās un juridiskās personas** . . . 120
I. Juridiskās atteecības. Juridiskais instituts. II. Subjektīvās teesības. Subjektu juridiskās īpašības (teesību spēja un rīcības spēja). III. Teesību subjekts. Fiziskā un juridiskā persona. IV. Teesības bez subjekta.

30. **Juridiskais peenākums. Teesības un peenākumi starp daudzēm subjekteem** 126
I. Juridiskais peenākums. Peenākuma subjekts. II. Teesības un peenākums. III. Teesību subjekti var mainīties un to var būt vairāki uzreiz.

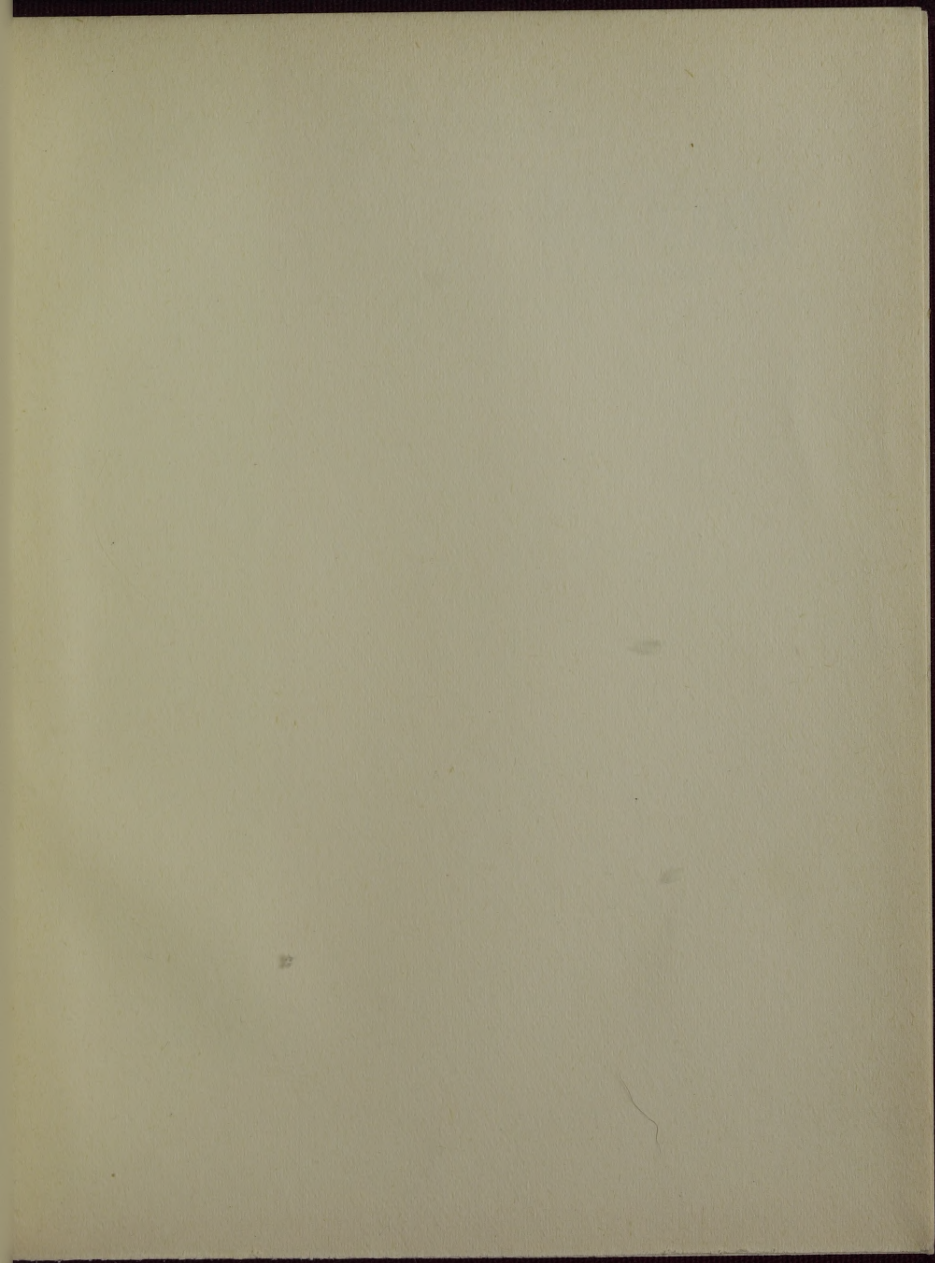
31. **Publiskās un privatās subjektīvās teesības. Subjektīvo teesību elementi. Abzolutās un relatīvās teesības. Privato teesību klasificēšana pēc viņu objekta** . . . 127
I. Publiskās un privatās teesības. II. Subjektīvo teesību elementi. III. Abzolutās un relatīvās teesības. IV. Subjekta teesības uz savu personu; leetu teesības; saistības teesības; ģimenes teesības; mantošanas teesības; teesības uz garīgas jaunradīšanas produktem.

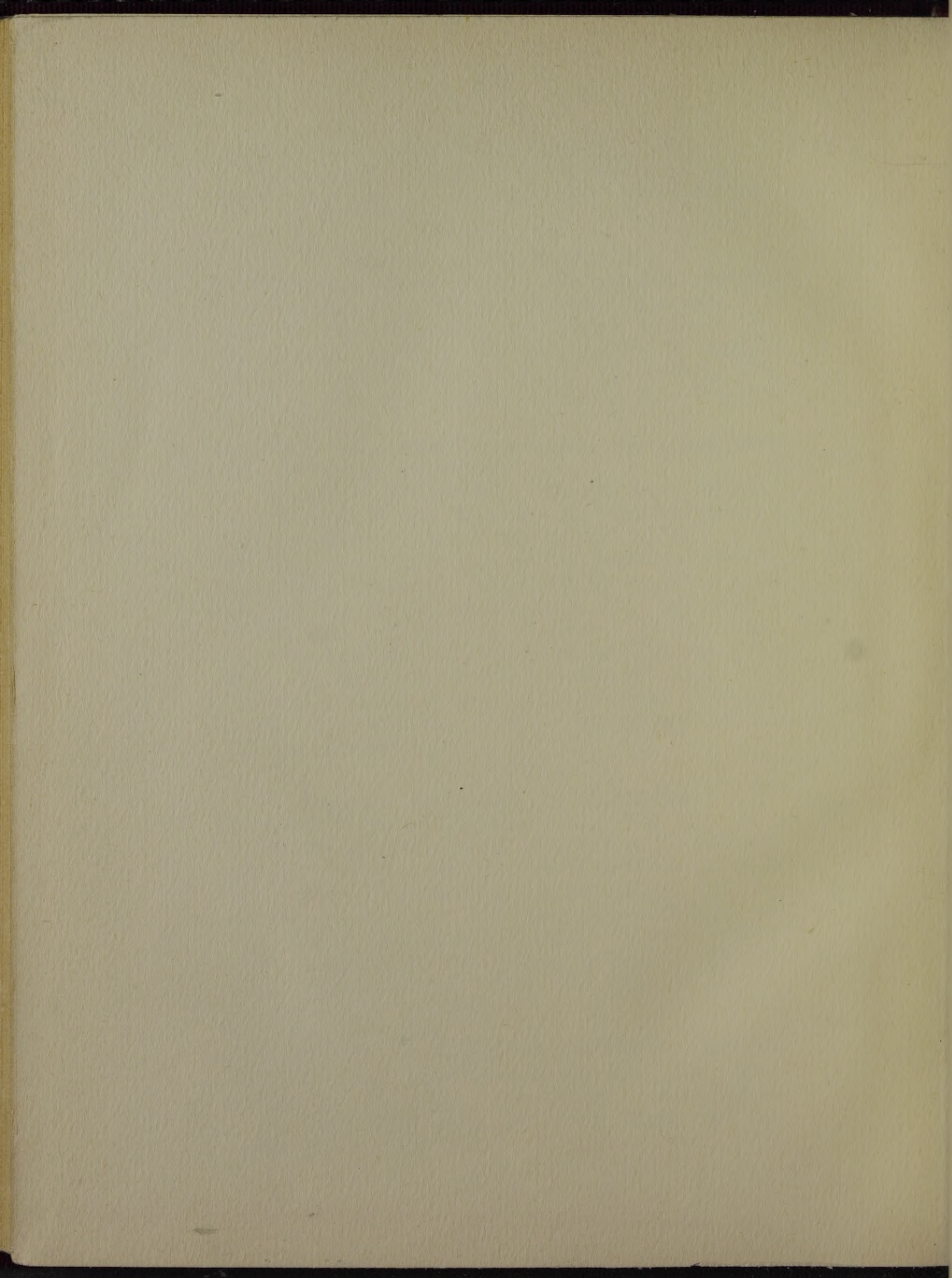
4. nodaļa.

Teesību pārkāpums un aizstāvība.

32. **Teesību pārkāpuma jēdziens** 133
I. Teesību pārkāpums un viņa sekas. Valsts politiskā un teesas darbība. II. Kriminālā un civilā netaisnība. Nodomatais, neuzmanīgais un nejaušais pārkāpums. III. Teesību pārkāpuma civilās sekas. Kriminālnozeegums. Pabeigts nozeegums, mēģinājums izdarīt nozeegumu un sagatavošanās uz nozeegumu. Sods un viņa mērķi. IV. Administratīvā netaisnība.

33. **Teesu darbība valstī** 138
I. Civilteesa. Teesašana strīdus leetās. Dispozitīvais princips. Pareizas teesas garantija. Apelācija un kasācija. Apsardzība. II. Kriminālteesa. Viņas īpatnības. Zvērināto teesa. III. Administratīvās teesas.

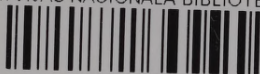

L4-1

[R6-40]

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309057696

